

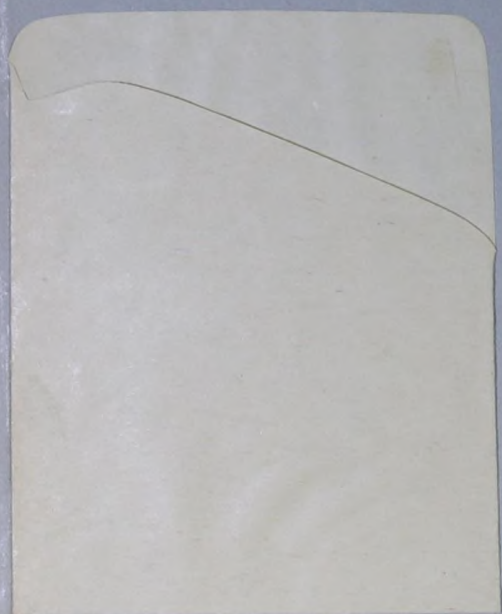
34(2-411.2)

Б.734.

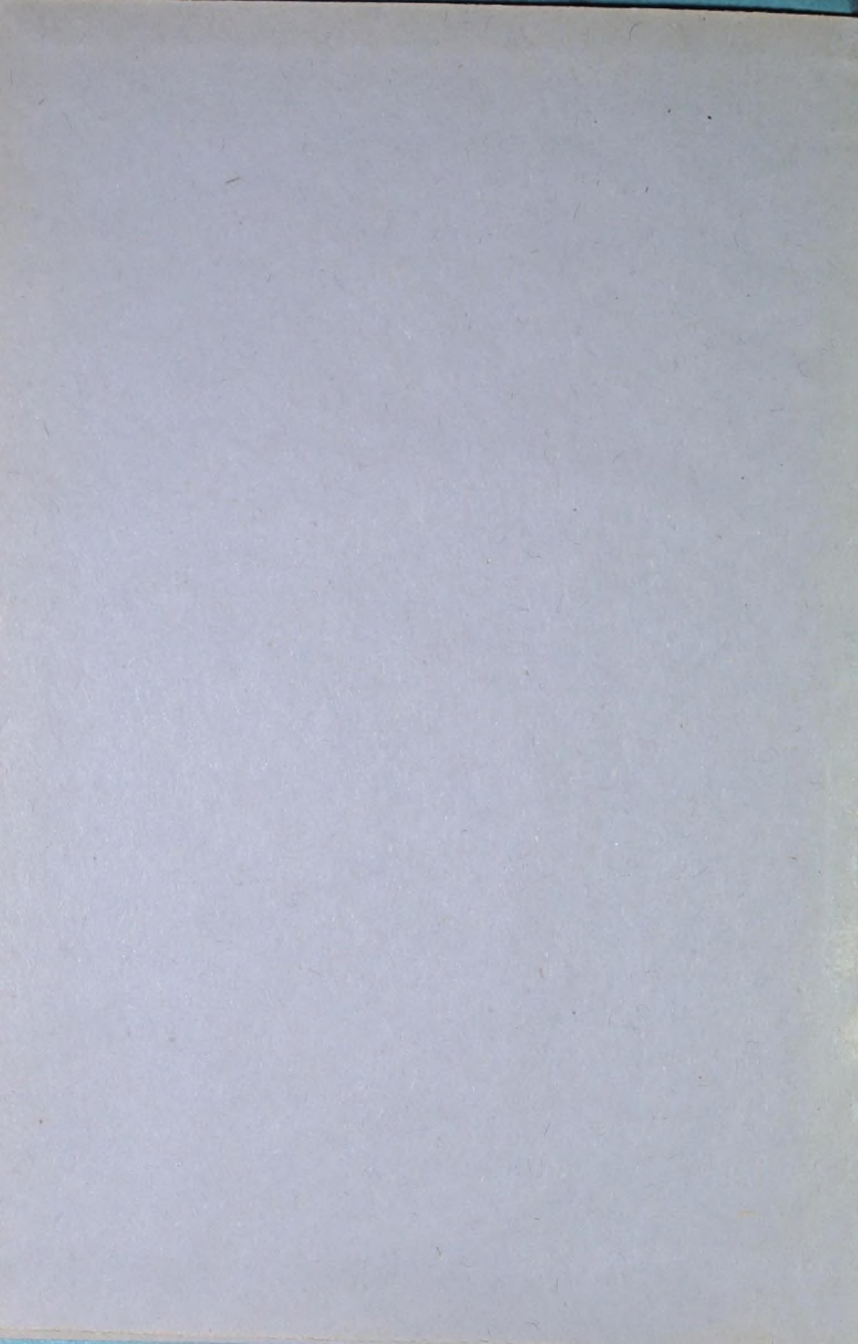
НИКОЛАЙ БОГДАНОВ

ЈАЛТАНБАСТАР

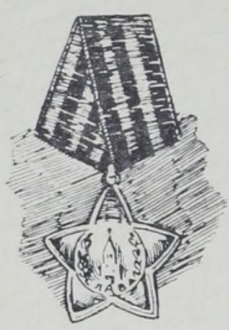

Р2
Б-73У.

НИКОЛАЙ БОГДАНОВ

ЖАЛТАНБАСТАР

6639

195579 ✓ ✓

Горно-Алтайская
областная
БИБЛИОТЕКА.

Алтайдын бичиктер чыгарар издательствозынын
Туулу Алтайдагы бөлүги · 1966

Алтай тилге Е. Арыкпаева
кӧчӱрген

ер2701

ЖАЛТАНБАС УЛУС КЕРЕГИНДЕ

Кандый ла бичиктин бойынын учуры бар. Кезик бичиктерди көрзөн, озор бичиктер салар полкада турган ла јеринде јап-јангы бойы амыр туруп јадар. Је кезиктерин көрзөн, канча кижинин алып кычырганынан чек үлтүрөп, элөп калган турар.

Јорукчы да бичиктер бар. Озор көп ороондордо болуп, кычыраачыларла озордын төрөл тилиле куучындажып турар. Немецтерле немец тилле, французтарла француз тилле, кубинецтерле десе испан тилле куучындажар аргалу.

Андый бичиктерди канча да көп тоолу эдип, канча да катап кепке базып чыгарзан, түней ле јетпей турар. Ол кандый бичиктер десе, балдарды јакшынак керектерге, ырысту јүрүмди төзөөрине кычырып турган бичиктер болуп јат.

Бу бичик база көп-көп ороондорло јоруктап келди, јүзүн-башка үйе улусла најылажып келди.

Бу јорукта катап кепке базып чыгарар тужунда бичиктеги Ада-Төрөл учун Улу јуулу јылдарда советский улустардын јалтанбас керектерин бичигенине үзеери амыр-энчү јылдарда, иште јалтанбас ла ус улус керегинде база айдылган.

Ат-нерелү, јалтанбас керектер јангыс ла јууда болор аргалу эмес ине, амыр-энчү иште де кайкамчылу керектер база болуп јат. Онын учун фашисттердин черүчилерин мекелеп ийген јалтанбас Иван

Тигров керегинде айдылып турган куучынды ээчий ач бөрүлерден де сүмезиле айрылган Тимка деп жалтанбас уулчак керегинде айдылып јат.

Бу сананып тапкан куучындар эмес, јүрүмде болгон учуралдардан алынган куучындар.

Кезик куучындарды таап бичиирге «отко-сууга да» кирерге келишкен дезе, кем јок, олорды канайда табарга келишкени керегинде де куучын бичигедий.

«Лайка деген ийт тегин үрбес» деген ле «Кара кiske» деген куучындарда айдылган учуралдарды финский фашисттерге удурлажа јуулажар тужунда мениле кожо чаналу јүрген улус бойлоры да јакшы билер. Олор «Комиссар Лукашин» деп куучын база анайда ок бичилгенин билер.

«Кенигсбергти алганы учун» деп медальды мениле кожо алган улус «Чемоданчик» деп куучын кайдан табылганын бойлоры куучындап берер аргалу.

Ада-Төрөл учун Улу јуунын јылдарында мениле кожо партизандардын одузынын јанында јылынган улус «Иван Тигров» деп куучынды анда уккан.

Менин јиит најым, сен бу бичикти бойын кычырып алала, оны кычырзын деп нөкөринге айтсан, менин канча јерге јоруктап, ол куучындарды бедреп, көп ийде-күч чыгарганым учун меге јаан сый болор.

Автор.

МӨТТҮ ТАНК

ТЕНГЕРИДЕ өскө самолёттор. Жерде бомбалар жарылып жат. Границаны кууза мылтыктардын адылганы угулат. Орт жалыйт. Бу жуу башталганы. Же жуу мынайда, билбес жанынан, башталар деп бүткедий де эмес болгон.

Немецкий фашисттер бистинг ороондый жаан ийде-күчтү ороонго табарарга шүүнип алды эмеш пе? Олор не, жүүле берген бе?

Жолдо тоозынды буркурадып, мотоцикл келип жат. Анда военный кийимдү эки немец отуры. Олор, сырагай ла ар-бүткенди јилбиркеп ајыктап келеткендий, бир де неме керектебей, ары-бери көрүп тургулайт. Деремнеге кирип келдилер. Онон бирүзи туранын саламла жаап койгон жабынтызы жаар автоматла адып ийди. Онын огы дезе от алыжатан ок болгон эмтир. Анайдарда, ок саламга келип тийерде ле, јалбыш јалып чыкты.

Өрттин ыжын көрүп, оларды ээчий боро кийимдү, каскалу немецкий солдаттар толо отурган транспортёрлор, броневиктер, кийин жанында пушкалар тартып алган грузовиктер деремнеге толуп келди.

Солдаттар машиналардан жерге жеп-женгил калып түжеле, ары-бери баскылап, кемизи куштар тудуп, кемизи чочконун балдарын тудуп тура бердилер. Деремнеде жаткан улус ончо кача берген, олардын жөөжөзи, туралары десе артып калган. Солдаттар айылдар сайын кирип, кайырчактарды тышкары чыгарала, оодо согот. Бирүзи кайырчактан торко чыгып келзе, сүүнет, экинчизи жараштыра көктөп койгон коларткыш чыгып келзе, сүүнет. Жайгы айас күн турган. Олор колодецтен суу чыгарала, јунунып, каткырыжат. Коштој десе тура изү јалып, күйүп јат, оноң ары от өскө тураларга камылат.

Өштүлер шак бу. Олордын кылык-јангы, амадузы андый эмтир. Өртөөр, тоноор. Бистин танкисттер — танктын командири лейтенант Фролов, башенный стрелок Али Мадалиев ле танкист Василь Перепечко мындыј керекти јүрүминде баштапкы ла катап көрүп тургандар. Фролов танктын чичкечек јарыгын өткүре нени ле көргөнин полктын командирине радиоло айдып турган.

Танкисттер бойлорынын танкын деремненин јаказында калада турган јердин јанында эски обоолордын ортозына јажырып алала, өштүнин машиналарын ла пушкаларын бастыразын тоолоп алар дешти.

Мотоциклдү бараткандарын тутпай, божодып ийзин деген команда болды. А бу быларла нени эдер?

Эмди тура олор јуулажып турган эмес, јангыс ла тоноп јат. Акыр, бу мынылары кандый да военный учурлу керек эдерге шүүнип алган болгодый. Адару турган јер јаар јүгүрип јат. Олордын колында сапёрный күректер, јүгүрип баратканча, противогазтарын кийип јат. Олор коронду газ божодорго туру эмеш пе?

Бистин улус чала серемжилү көрүп турулар. Ол коркушту керек ине.

Je байагы противогазту солдаттар ол ло өйдө ка-
ладаларга чурап бардылар. Олорды оодо, антара те-
бет. Мөттү рамаларды чыгара тартала, котелокто-
ры сайын салгылайт. Адарулар олжочылардын үс-
түнде кара булуттый кайнап чыкты.

— Ох, ологро мөт эмес, от берер керек ине!

Мадалиев түрген адар пушканын мажызына жа-
ба базарга жат.

— Акыр, сакуп ал — деп, танктын тала коробка-
зы күнге кызып турарда, изүге чек ле терлеп турган
Фролов, кабагынан терин арчий соголо, айтты: —
Биске берген жакаруны бүдүрүп салдыс. Эмди бойыс-
тын улус жаар өтсин деген жакару келген. Барарыс!

— Жарайт — деп, Перепечко, рычагты алып,
айтты.

Ол газты көптөн берип ийерде, мотор күүлеп
чыкты, танктын үстүнде чога салып койгон снаптор
ары-бери антарыла берди, адару турган жер жаар
танк, слон чылап, тенкейип, жылып барды.

Байагы адаруларды түймедип, каладалар тоноп
турган кулугурлар жер сайын жүгүрүшти. Али Мада-
лиев бронетранспортёр жаар, снарядтар жаткан грузо-
виктер жаар снарядка үзеери снарядты божодып ла
турган. А Василь Перепечко дезе противотанковый
пушкаларды гусеницазыла балбара базып турган.
Je фашисттердин артиллеристтери ле пехотинецтери
мындый адышта жагыс катап болгон эмес, онын
учун алаатыбады, бистин улус жаар база адарга мыл-
тыктарын шыйдый бердилер. Je ологро колдорыла
кандый да кайкамчылу жагып турды. Бирде көзин
эмезе жаагын, тумчугын ала койот. Тууразынан кө-
рүп турзан, торт ло кейди тудуп турган немедий...

Гранатты ала койоло, адарга ологро не де чап-
тык эдип турган.

Адарулар!

Миллиондор тоолу адарулар амыр ла турган

уйаларын өштүлөр келеле, оодып, чачып, тоной берерде, кейде күүлөп, кайнап, кандый да улусты ылгаары жогынан чагып турган. Ончо улус олорго өштү боло берген.

— Адыгар! Адыгар! — деп, Фролов жакарды.

Чактырмазы чат этти, от алышпады.

— Ок-тары божогон — деп, байа чек билинбей адып турган Али айтты.

Анайдарда, Василь Перепечко танкын деремнин оромы жаар ууландырды.

Машина броневиктердин кабыргаларына бойынын темир төжиле келип сүскенде, олор туура ташталат, грузовиктердин борттору такпайланып чачылат, пушкаларга табарганда ла, онын тегеликтери тоголонып артып калат. Танк бирде чек карайлап чыгат, бирде десе жабызай түжет, онын ичинде отурган танкисттери десе, жаан жоткондо талайдын толкузуна соктырган кемедеги немедий, ары-бери согулып, жайкангылайт.

Олор кандый да кату немелерге согулат, бойло-рынын отурган жеринен арай ла чарчалбайт. Фролов көзине кандый да коркушту ачу болгонун сезип калды. Перепечконын эрдин, отло өртөп ийгендий, чып ла этти. Мадалиевти десе тумчугына чакты.

Кандый да ачу болзо, лейтенант Фролов оны ажаруга албай, кыйгырып ла жат:

— Тепсет, тепсет!

Перепечко бойынын танкынын кандый ла жоругын билетен.

Күүн-кайрал жогынан учуртып, өштүнүн жолдо учураган бастыра техникасын оодо тепсеп бараткан танктаң аргаданып, фашисттер туралардын көзнөктөри де жаар калып турган, агашка да чыгып турган; бирүзи десе керек десе колодецтин армакчызынаң ала койоло, сабатла кожо колодец те жаар калып ийген. А фрицтердин экүзи үсти жаар учуртып клееткен танктаң аргаданып, керек десе танктын бронязына калып чыккандар. А онон олор санаа алынга-

лакта, танк бура соголо, деремнеден чыга конуп, учуртты. Олордын ойто түжүрө калыыр да аргазы жок болгон.

Оны ээчий жаан калиберлү пулемёттордон до, бүдүн арткан пушкалардан да аткандар. Байагы сакыбаган жанынан танкка бойлоры отурып алган пассажирлерге керек дезе башнянын кийинине жажынарга келишкен.

Ээчий келип түжүп турган снарядтардан сүмелү өдүп, танк жолдон чыгып, жырааларды тепсеп, агаштын ортозы жаар кирди. Онон ары ол кара суучактарды ары-бери чачылтып, ойдык-тейдик жерлерге барды. Учү-учында олор бойынын улузына жетти. Токтой түшти. Танк изип калган, балкашту, бастыра бойы суу, ого үзеери, онын тышты наалгак мөткө уймалып калган.

Люктары араай ачылды. Усти жанындагы люктан лейтенат Фролов ло башенный стрелок Мадалиев чыктылар. Алты жанындагы люктан дезе Перепечко чыкты. Олор чыккан ла бойынча, тоозынду өлөнгө жада бердилер. Олорго бастыра жанынан нөкөрлөри танкисттер жүгүрүжип келдилер.

— Санитарларды бери кычырыгар! — деп, кем де кыйгырды.

Бу геройлорды чек ле таныгадый эмес болгон. Фроловтын он жанындагы көзи чек тунуп калган. Мадалиевтин коп-коо тумчугы чек ле кып-кызыл помидордый болчойып калтыр. Перепечконун жукачак эптү эриндерин кижичи көрөр аайы жок, калбайа тижип калган.

Лейтенант полктын командиринин алдына арайдан ла турды.

— Слерле не болгон? Слер шыркалу ба? — деп, тижип калган колын шлемине жетире уур көдүрүп, честь берген лейтенантка каруу эдип, командир колын козырөгына жетире көдүрүп, сурады. Же ол ло өйдө бойынын магдайына тажып, айтты: — Ох, бу не мынайда тиштеп жат?

Жүгүрүжип келген санитаркалар чыңырыжып, туура калыдылар. Танктын ич жанынан көрөр эдип эткен жарыктарынан адарулар анаар ла буркурап чыгып турган.

Ол адаруларды көрөлө, онын көзин не шыркалаганын Фролов ондоп ийди. Онон шлеминде отурган бир канча «айылчыларды» кактап ийеле, командирге рапортын берди:

— Адару турган жерде өштүлө жуулашканыс... Жылыйту жок жандыс... Бир эмеш тижиктер бар болзо, кем жок!

Ол андый сан башкары рапортты Фролов канайда бергенин онын кийининде бастыра жуунун туркунына солдаттар эске алынгылап, ого каткырыжып туратан.

Айалга кандый да кату болзо, оны уккан ла улус каткырыжа беретен.

Онон кем де танк жаар шаалап көрөлө, башняга жапшынып калган эки немецти көрүп ийди.

— Слер пленныйларды экелгенеер бе? — деп, командир сурады.

— Жок — деп, Перепечко бойы да кайкайт, — танкка бойлоры калып чыккан. — Онон үнин тыгыдып, кыйгырат: — Же түжүгер, једип келдис!

Немецтер онын кыйгызын угала, колдорын көдүрүп, танктаң араай жылгап түштилер. Олор төжинде автоматту да болзо, канайда бойынын да учун, немецкий черү де учун бистинг улусла адышпай, болгобос жанынан пленге киргендерин бойлоры да ондобой калган. Олордын колдоры адарунын чакканынан бербейе тижип калган эмтир.

Лейтенант Фроловтын танкынан фашисттерге онын да кийининде жаңыс катап једишкен эмес болзо, оны ол өйдөг ала «мөттү» танк деп адап койгондор.

Ол ло өштүлө баштапкы катап тартыжып, јенү алган соңында бу команда кандый да чек јалтанбас, атту-чуулу команда болгон. «Фроловецтердин»

жууда жалтанбас керектери жанынан чөрчөк тө айдып туратандар.

Бир катап олордын танкы немецтердин колонна-ла бараткан танктарына тунде кожулып алала, штабка жетире кожо барган. Анда военный советке жуулган немецкий генералдарды, полковниктерди ончозын кыра аткан. База бир катап десе немецтер бистинг улусты Германия жаар айдап бараткан. Бу жалтанбас геройлор десе ол колоннага једижеле, бастыра немецкий каруулчыктарды олтуре адала, советский улусты фашисттердин уур танктары одуп болбос агаш ортозында јолло бойыстынг јерге экелип койгон.

Бу танк немецтерге онсг до коп јаан табарулар эткен.

Онын учун оны байагы «мөттү» танк дегенине үзеери «жеткерлү» танк деп адагандар.

КАРЫНДАЖЫЛА ЭКУ

БИСТИНГ солдаттар жууда ичкерлеп турган. Связисттер дезе олордын кийининен телефоннын сабактарын тартып турган. Ол сабактарла артиллеристтерге кайдаар адарын айдып берип тургандар, а штабка дезе атака кандый өдүп турганын, болужатан улусты кайдаар ийетенин жетирип тургандар. Телефон жогына жуулажарга күч.

Же бир катап жуу өдүп ле турганча сабактар үзүлеле, куучындажар арга жок боло берген.

Анайдарда, ол сабактарды катап жазазын деп, улус ийгендер. Бир жаны жаар чөйилип барган сабакты кууза Афанасий Жнивин ле онын нөкөри Кременский чаналу бардылар.

Сабакты бүдүн арткан столмолорло тартып салгандар. Оног солдаттар көрүп жат: сабактын бир учы карда жадыры, экинчи учы дезе столмодо.

«Ол сабакка, байла, ок тийген болбой кайтсын эмезе айдары жок сооктон үзүлген болор — деп, солдаттар шүүдилер. — Айландыра бир де табыш жок, тымык. Ол сабакты кем үскен болотон?»

Кременский столмого чыкты. Ол сабакты колго алайын ла деерде, немецкий снайпердин мылтыгынын чыт эткен табыжы угулып калды, солдат жерге келип түшти. Кар кызыл канла будуктала берди. Оштүнинг огы солдаттын чике ле жүрегине тийген эмтир.

Жнивин дезе ол ло ойдө калын карга јада түже-ле, јаан эски төнөштин алдына јажына берди.

Будактарын кар ээлте јаап койгон чибилер бир де кыймык жок туруп јат. Фашисттердин снайпери кайда отурган болотон? Ол баштапкы катап адарда, Жнивин оны ајарбай калган. Экинчи катап аткан сонгында дезе оны табарга орой болор: оштүнинг чечен огы оны өлтүре адар. Фашисттердин таскап калган снайпери кайда да агашта јажынып калган, јазымы жок адып јат.

Снайпер кыймыктанып ийет эмеш пе эмезе адып койгон солдаттын мылтыгын аларга түжет эмеш пе деп, Жнивин узак сакуп отурган. Је сакуп болбоды. Јаңыс ла орой энирде, качан карануйда не де көрүнбей барарда, ол араай чыгып, Кременскийдин документтерин ле мылтыгын алала, командирге экелип берди.

Онон кабагын јуурып, айтты:

— Мере ой беригер, мен нөкөрим учун очим аларым.

Ол ло күн түнде ол чокту одунын јанына отурып, ару ак чуу, ийне, учук чыгарып алды. Онон ол бөстөн талортозында эргектий јерди содойто артырып, баштыгаш кезип, көктөди.

Көктөп алган баштыгашка толтыра салам тыгып ийерде, кижинин узун тумчукту бажы боло берди. Көстөринин ордына кара топчылар көктөп койды.

Јиит солдаттар кайкагылайт:

— Батаа, бу Жнивин јууда наадай ойноорго турган болотон бо?

Олор оны электеп каткыраарга сананган. Же командир десе онын эпчилин көрүп алала, старшинага айтты:

— Жнивиннин наадайына эски шинель ле кереги жок каска беригер.

Афанасий байагы башты шинельге жаба тын көктөйлө, касканы кийдирип, бектеп буулап койды. Шинельди десе саламла тыктайла, тын курчап койордо, ол солдатка түнөй боло берди.

Керек десе сынып калган мылтыкты онын белине жүктендиреле, бойына коштой тургузып салды.

Качан энгирде ажанар курсак экелерде, ол котелогын тургузала, саламнанг эдип алган солдатка айдып јат:

— Ванюша, тойо ажанып ал. Кем коомой ажанза, јууда да чагы жок болор.

Салам солдат десе көстөри тазырайып калган отуры, бажына кем-кем тийип ийзе, бажыла кекийт, солдаттарды каткырат.

Је мындый јаан наадайды Жнивин јууда ойноорго јазаган эмес деп, ончо улус ондогон эмес болгон.

Эртен тура, качан катап ла пушкалар адып, күүлөп чыгарда, Жнивин бойынын «Ванюшазыла» кожо агаш аразында јылыыйп калды.

Бойы ол ак халат кийип алала, карла јылып бараткан, байагы саламнанг эткен солдатты десе чанадан кийдиреле, бир де јажыт јогынан бойынын алдында ийдип бараткан.

Јуу сыраңай ла тын өдүп турган. Пушкалардын адыжынан јер чек ле торгулып турган; снарядтар келип түжеле, јарыларда, чибилерден кар јерге төгүлип, шуурган тужундагыдый буркурап турган. Фашисттердин Кременскийди аткан снайпери десе, ис чыгарбаска, ол ло агажынан түшпей, эмдиге отурган эмтир.

Ол айландыра тын ајыктап отурган, онон сабак-

ты куустыра боро шинельдү орус солдат клееткенин кенетийин көрүп ийди. Ол барып-барып жадала, не-ни де сананып тургандый, токтой түжет. Ол стол-монунг жанына келди. Тура түшти, онон кем де ийде салып ийгендий, ичкери болды, катап ла токтой түшти.

«Жалтанып турган ошкош» — деп, фашист күлүм-зиренип сананды. Ол орус «Иванды» шыкап алды, качан ол катап ла өрө турарда, жык ла туда берди.

Орус солдат отура түшти, коркыган ошкош, онон катап ла столмого чыгарга жат.

«Мен канайып жастырган болотом?» — деп, фашист караганы катты. Жазап шыкады — катап ла жастырды: солдат жыгылбаган.

Ачынган бойынча снайпер чеберленерин де ундып, үчинчи катап атты.

Je ол ло өйдө, бойынын аткан огы ойто бурылгандый, бойынын мандайына кире берди. Фашист колдору тарбас эделе, жерге тын жок келип түшти.

Афанасий Жнивин ак халатту учун карга жарт көрүнбей, наадайынын кийин жанынан туруп келе-ле, айтты:

— Ванюша, ол сени шыкап аткан, je огы ойто бойына тийген!

«Нажызын» ажыктап көрөр болзо, онын шинелинде үч жерде октын тийген орды жүрү.

Фашисттердин снайпери чечен адатан болгон эмтир, je жангыс ла калас жерге саламды аткылаган.

Ол саламды аткылап турганча, Жнивин оны көрүп таап алала, агаштан түжүре адып ийген.

Снайперлердин бирүзин анайда сүмеленип таап алала, экинчизин база анайда ок адып койды. Онын кийининде Жнивин фашисттердин снайперлерин анайда наадайла мекелеп, көп катап таап аткан.

Ол командирлерден, черүчилерден мак алатан, а «Ванюшага» дезе жаантайын ла фашисттердин огы тийип туратан. Je саламнан эткен солдатка госпи-

тальга јадарга келишпейтен — онын шыркаларын
Жнивин бойы кату учукла көктөп:

— Бистин саламнын шырказы јаан эмес эмей! —
деп кокурлап туратан.

«Бу сен фашисттерди канайда анайда окпын
адып јадын?» — деп, черүчилер сураганда, ол ка-
рууна айдатан: «Мен јагыскан эмес инем, бис ка-
рындажысла экү эмей».

ЛАЙКА ДЕГЕН ИЙТ ТЕГИН УРБЕС

КАЧАН фашисттер бистин черүнинг тын согул-таларына чыдашпай, ойто качар тужунда күрлерди оодып, јолдорды үреп, тураларды ла јурттарды өртөп турган.

Јурт јерлерде јаткан бастыра улусты айдап апарып тургандар. Бастыра тынду не-немелерди: уй малды, куш-куртты — ончозын өлтүрип тургандар.

Көп деремнелерди коштой өткөнис, је пөтүктин де үнин укладыс.

Каа-јаада јангыс ла јерлигип калган ийттер учурайтан. Айландыра мантажып турар, је биске јууктаарынан коркыгылап турар.

Кайучы Степан Сибиряков андый ийттердин бирүзин көрүп ийген.

Агаштын јаказында боро, барбак түктү, сыра-най ла ойынчык ийттий, јараш ийт туру. Онын ку-

лактары сергек, куйругын түрүп алган, көстөри керсү, курч.

— А бу лайка туру ине. Ол жакшы ийт — деп, Степан айтты.

Ого калаш берип, кычырат:

— Ийдичек, ийдичек, кел бери. Жалтанба, тенек, мен тийбезим.

Ийдичек куйругын буландадат, же бойына жууктатпай жат. Ол ийт жаар болзо, ийт оног качат.

— Кулугур фашисттер ийтти де коркыдып койгон, кижиге жууктабай жат — деп, Степан адылат. — Ого жүк онын адын билип алган кижиге, эмди ле жууктап келер эди.

Оног көп ийттердин аттарын адап, Шарик, Журка, Тузик... деп кычырат, же туза ла болбоды.

Учында сыгырып ийеле, кончына алаканыла соголо:

— А ну, менин будым жаар кел! — деп жакарды.

Мында ийдичек ого мантап келеле, коштой тура берди.

— Эге — деп, Степан сүүне берди, — сен үредүлү турбайың, жакшы, жакшы! Бот, эмди бойыңга ээ таап алдың!

Оног ийтти походный кухняга экелеле, казанчыга айтты:

— Менин најымды эттү кашала күндүлезен.

А казанчы десе жаагын тайанып алала, сооп калган кухнянын жанында комудап отуру:

— Не деер мыны. Бу күрүмнинг снайперлериле кожо кижиге каша да кайнадып болбос! Ачык ла жерге чыгып келзем, эмесе адыма эмесе котёлго, эмесе жаагыма адып ийгилеер. Байла, бистин солдаттарды изү курсак жок артырзын деп, ого жакару бергилеген болор. Качан тегин солдаттар өдүп баратса, олор тым отуруп жадар. Же кошту ла машина, штабтын машиназы эмесе менин кухням ла чыкса, олор ада берер!

Андый комудалду бир канча сөстөр айдала, өрө

туруп, ийтке јетире кайнатпаган бир болчок эт ле жаан сөөк таштап берди.

Степан бойынын најызын күндүлөп тура, айдат:

— Ачынба, најым, сенин ады-жолун не, билбей турум. Сеге жаңы атка темигерге келижетен эmdir. Кандый ат адайтан болотон?

— Оны Пустолайка деп адап койзон — деп, казанчы кокурлады.

— Жок, — деп, Степан каруу берди, — лайка тегин јерге үретен ийт эмес! — ол керек дезе эмеш өөркөй дө берди ошкош.

Јуудан озо Сибиряков анчы болгон. Лайка укту ийттерди јакшы билетен.

— Лайкалар кандый ийттер болгонун слер биле реер бе? — деп, ол айтты. — Олор јогына тийинди де таап адып болорун ба! Тийин агаштарда јажынып јат. Агаштар дезе көп. Ол кандый агашта јажынып калганын кайдан көрөрин, кайдан билерин. Лайка дезе оны билип јат. Тийин отурган агашка мантап барала, тургузып, анчыны кычырып турар. Агашка јууктай базып келзен, ол тумчугыла өрө көргүзип турар. Өрө көрүп ийзен, тийин анда: «Хорк, хорк!» деп, ненин учун мени кижиге айдып бердин? деп ачынып тургандый, анзынып турар. Лайка дезе: «Ав, Ав!» деп үрүп ле турар. Болор, бойыннын теренди эмди улуска бер, сеге оны кийерге болор деп тургандый.

— Сымданы ол табар ба? — деп, солдаттардын бирүзи сурады.

— Түрче ле таап алар!

— Күртүкти? — деп, экинчизи сурады.

— Таба-ар.

— А фашисттердин агашта отурган күүгин табар ба? — деп, казанчы сурады.

Мында ончолоры каткырыжып чыгарда, Степан кабагын јуурып айтты:

— Акыраар, нөкөрлөр, бу јилбүлү неме. Онын айын көрөр керек.

Онон командирге жууктай базып келеле, айтты:
— Меге ийдимди кожо аларга жоп береер бе?

Командир жопсинди.

Сибиряков чана, ак халат кийип алды, онон мылтыгын алып, ийтке сыгырып ийди. Тойо ажанып алган ийдичек онын кийининен ары, ээзин ээчигендий, мантай берди.

Агаш ортозына киреле, Степан ийттин белине сыймайла, шымыранды:

— А ну, лайка, анда агашта кем жажынып жат? Мантат! Бедре!

Оны бойыла кожо андаарга алган эмтир деп, ийдичек ондойло, ичкери сурт ла эдип калды.

Ары болды, бери болды, бир де күртүк, бир де тийин жок.

Лайка ары-бери желип жат, үрер де неме жок. Керек десе агаш ортозында кучкаш та жок. Жуудан бастыра куштар, бастыра андар кача берген. Ийдичек анчынын алдына уйала берген, же онон агашта не де барын сезип ийди. Мантап келеле, өрө көрзө, анда кижичи отуры. Бу мынызы не атазы болотон? Ийтке кайкамчылу. Агашта отураары — ол улустын кереги эмес ине!

Араай үрүп ийди. Кижичи десе агашка жуук жапшына берди. Онон эмеш тын үрүп ийерде, фашист оны сабарыла кезедип жат. Ийт тын үрүп чыгарда:

— Тсс — деп, агаштан жылан чылап шыркырайт.

Ийт десе онон ары үрүп, тургузат ла.

Иитти сүрүп турала, фашисттердин снайпери, ак халат кийип алган учун, ак карга билдирбей турган бистин солдат жууктап келеткенин чек сеспеген. Степан мендебей шыкайла, мажыга базып ийди. Мылтыктын табыжы жынгырай берди. Оштү будактарды сындырып, жерге келип түшти. Степан андап жүрер тужунда, тийиннин терезин үребеске, тийиннин көзине адатан, эмди жууда да жастырбай жат. Ийт куйругун айра минеле, туура калып, кызып ийди.

— Не, карындаш, жаан куш келип түшти бе? Көр,

бу фашисттердин күүги. Жаңы агдашка үрен, олор улустын кийининен ары агдабазын деп, бис оларды ончолорын тудуп аларыс!

Сибиряков өштүнин мылтыгын алып, ичкери басты. Лайка десе онын алдына кирип алала, мантап барадат.

— Жакшы ийдичек — деп, Степан бажыла кекип айдат. — Ондоп жадын. Фашисттин өштүзи — кижинин нөкөри.

Шак анайда Степан Сибиряков фашистский снайперлерди кыраачы атту-чуулу кижини боло берген. Өштүлөрдөн ол агаш ортозын арчып, кажы ла жакшы жоруктын кийининде керсү ийдичектин түгүн сыймап, айдып туратан:

— Лайка тегин үренбейтен эмей!

Анайда ийдин Дружок деп эрке адап алды.

КОМИССАР ЛУКАШИН

ӨШТҮ кийининен ары сүрүжип келип жадарда, бистин жети кижичаналу качып бараткан. Эң ле алдында ол кичинек отрядтын командири Тюрин бараткан.

Бу бийик сынду, чакту кижитүрген тынып турган, буу онын арказынан анаар ла бурлап чыгып жат; айдары жок соок то болзо, онын эки жаагын төмөн тер анаар ла тоголонып агып жат. Баштапкы кижиге барарга качан да ончозынан уур; исле ээчий барарга дезе жеңил. Онын учун алдынан ис чыгарып, эң ле чакту деген кижибарып жат.

Кезик черүчилер шыркалу болгон, кезиктери дезе бут бажына арай-керей ле деп турган. Олор тундү-түштү канча-канча күн бараткан. От саларга жарабас. Жолой сухайрыдан ла жип алала, суудан ичип алып тургандар.

Өштүниң чаначылары олордыг кийининен ары сүрүжип келеткендер.

Ончозынын кийини јанында отрядтыг комиссары Лукашин келеткен.

Анан-мынан көрүнип келген өштүлерди көрүп ийеле, ол таштыг эмезе агаштыг кийинине отура түжеле, кол пулемётло сақып турган.

Качан фашисттердин чаначылары олорго, бөрүниң үүри чилеп, једижип ле келетсе, ол олордыг көбизин жыга адып турган.

Алды јанында келеткендери октон жыгылатан, кийини јанындаалары дезе качып, ары-бери баргылайтан, Лукашин бойы дезе ол өйдө тура жүгүреле, бойынын улузына једижерге жүгүретен.

Комиссар јангыс ла өштүни ол улуска једиштирбей, олорло адыжарга күчи једип турган эмес, нөкөрлөрине де болужып туратан.

Кезикте черүчилердин кем-кемизи карга жыгылып, айдып туратан:

— Нөкөр комиссар, оног ары барар чыгым јок.

Лукашин ого колын берип, айдатан:

— Сен бойыннын күчинди билбей јадын... Мынайда, бажын бийик тут! Сен коммунист инен!

Оног ол арып калган кижиге туруп келетен.

Бир катап шыркалу солдат колтугына сугуп алган колмылтыгын чыгарып келеле, айткан:

— Нөкөр командир, өскө улусты тутпаска бойынын огымнан өлөйин... Мениг мынан ары јуулажар чагым јок...

Лукашин онын колынан колмылтыкты ушта соголо, айтты:

— Уйал! Сен герой инен!..

Чын, ол геройлор болгон.

Полярный түнде Норвегиянын границазынын јанында олор самолёттон парашютту калып ийгендер. Оног бистинг самолёттор учуп чыгып турганын билип, айдып берип турган өштүниң радиостанциязын таап алгандар.

Бистин геройлор радисттерди кыра адала, кезик приборлорды ла аппараттарды, оштүлөрдүн жаан военный жажыдын алып, полярный туннинг карануйында качып ийгендер.

Агашту, бийик кайаларлу жерге бистин самолёттор түжүп отуруп болбой турган. Онын учун ол парашютисттерге бойларынын чаналарынын түргенине иженерге келишкен.

Фашисттерди бу кату табару чек ачындырган. Онын учун австрийский тиролецтерден ле немецкий альпинисттерден талдама чаначылар олорды сүрүжип баргандар.

Телекейде бойлорун эн артык чаначылар деп бодоп турган финский чаначылар олорло кожо болгон.

Je орустардын чаначыларын түрген ле женип чыгарга күч болгон, ненин учун десе олор бирүзи ончозы учун, ончозы бирүзи учун тартыжып бараткан нак улус болгон.

Бир катап торт ло ончолоры өлүп калгадый өй болды. Бистин геройлордын алдында чек ле кижидөдүп болбос каскак кайа- таштар тура берди. Оны өрө чыгарда, олорго чаналарын чечип, байагы чанакта тартып бараткан баалу кошты жүктенип апар керек болгон.

Мында араай чыгарга келишкен.

Арып калган улус тоштонып, тонуп калган кайа- таштар өрө кармаданып, арайдаң ла чыгып бараткандар. Фашисттер олорды ончозын бирден кыра адып койгодый болгон.

Фашисттер төмөн өзөктө ак көлөткөлөрдий түрген келеткендер.

Анайдарда, комиссар арткан улусты корулап аларга болуп бойынын тынын кысканбас деп сананып алды.

Шүүнерге бош жок болгон. Ол улуска «ичкери барыгар» деп колыла жангып жакарала, бойы чаналу кайра бурылып, жежилип келеткен оштүлөргө удурат түрген барды.

Ол немецтерди озолой берген финский чаначылар болгон эмтир. Олор фашистский ээлеринин алдына јакшы көрүнип ийерге сананган ошкош. Күрен өңдү таштарда ак халаттарлу бараткан улусты көрүп ийеле, өштүлөр, кажызын ла талдап адарыс деп сүүниже бердилер.

Финндер там ла түрген јүгүрдилер.

Је мында комиссардын кол пулемёды олорды јаза тийбеди.

Чаначылардын кезиги јыгылды, кезиги дезе јер башка јүгүрүжеле, Лукашинди курчап келди.

Финндер, кумакла јылан јылганы чылап, карла јакшы јылып билер.

Комиссар ондонголокто оны бастыра јанынан курчап келдилер.

— Рус, сдавайсь! — карылгак өскө үн угулды.

Лукашин каскак кайа-таш јаар көрөлө, селт этти. Ол өштүлөрдөн коркыган эмес, бистин бастыра черүчилер, керек дезе шыркалулары ого болужарга түжүп келеткендер.

«Ойто кайра!» — деп, ол кыйгырарга сананган, је олор оны түней ле укпас эди.

«Јарайт — деп, Лукашин сананды. — Эмди слерге бери келерге керек јок болор...» Ол туруп чыгала, колын өрө көдүрди.

Оны көрөлө, бастыра отряд токтой түшти. А Тюрин керек дезе көзин арчып ийди. Бу не? Комиссар Лукашин, советский черүчинин пленге кирер учуры јок деп, үредип туратан эмес беди? Эмди бойы канайып јат? Ол өйдө: «Лукашин, санан!» — деп, онын кыйгырар күүни келди.

Је бу тужунда фашисттер комиссарды јык этире айландыра туруп ийдилер, ол көрүнбей калды.

Тюрин содон таштын үстүне отурала, јүзин колдорыла бөктөп айтты:

— Уйат!..

Је бу өйдө түнде кайа-таштарга јаңыланып, эки катап не де адылды.

Бу не болды? Байагы жык эдип туруп ийген фашисттер комиссардан туура ташталды. Өлгөн фашисттер жыгылдылар. Шыркалу арткандары кыйгырыжып ийди. Ол бойы десе жерге көңкөрө жыгылала, өрө турбады.

Лукашиннинг јенинде эки гранат бар болгон эмтир. Ол өрө көдүрүп алган колдорула оштүни өнөтийин ле јууктадып аларга сананган эмтир. Качан олар јүгүрүжип келеле, оны курчай аларда, ол эки колын кенетийин төмөн божодоло, гранаттарын ташка јара согуп ийген эмтир. Керек шак мындый болгон деп черүчилер ол ло ойдө билип ийди.

Олор кандый да команда јогынанг ончолоры тура јүгүреле, каскакты төмөн түрген түштилер.

Олор шыркалу комиссарды колдоруна јенил алала, бистинг кайучылар турган каскакты өрө апардылар.

Оройтып келген немецкий фашисттерге десе јаныс ла сөөги анда-мында чачылып калган финндерди көрөргө келишти.

Тюрин санитарларга шыркалу комиссарды табыштырып тура, айтты:

— Оны эмди ле сырангај јакшы докторлорго апарыгар! Мындый кижини не де болзо корулап алар керек!

Лукашиннинг сооп бараткан колын алала, айтты:

— Канайда советский черүчи олјого кирбейтенин сен ончозына көргүстин!

КАРА КИСКЕ

БИР санитарный батальондо Васька деп кара кiske бар болгон. Ол тату курсак жиирге, жаранарга сүүйтен. Керек дезе фронтто до ол жаңыс ла јунунып, сагалдарын тамаштарыла ары-бери сыймап, жаранарга ла божоботјон. Тес кара тўги жылтырап, сагалы сарбайып калган отуратан.

Врачтар ла медсестралар оны сүүп, јакшы курсакла азырап туратан учун, ол чек кiske јигедий эмес курсак жиир боло берген. Варенье, шоколад, конфет жиирге сүүйтен. А не ле немени амзап көрөргө сүүйтен. Кезикте ого чаазында конфетти бергилезе, јарым час кирези отуруп, онын чаазынын тырмап ачала, ичиндеги конфедин амзап көрөтөн.

Бир катап, каткы чыгарарга, ого бир тилим лимон бердилер. Кiske оны амзап көрөлө, јүзин јуурып ийди, је андый да болзо, јип алды. Онон кеби сооп, куйругын ары-бери кыймыктадат: «Күндүлеер немени тапкан ла эмтиреер база. Кычкыл!» дегендий көрүп отурды.

Онын да кийининде бастыра немелерге јилбир-кек болгон. Јуудан чек коркыбайтан. Пушкалардын кўўлтинде де амыр уйуктап јадатан, качан снаряд јызырт этире јарылза, ойгонып келеле, бажын ары-бери силкип ийер, кўстөрин јакшы ачпай да: «Бу кем меге уйуктаарга чаптык эдип јат?» дегендий, ары-бери кўрөлө, эстеп ийер, онон катап ла уйук-тай берер.

Је бир катап Васьканын бастыра ла курсактарды амзап кўрөтөн кылыгы улуска да болушту болды.

Санбатка бир солдат бочонкада каймак экелеле, рапортовать эдет.

— Нөкөр доктор, слерге трофей экелдим! Кўйүп јаткан турадан чыгарып алдым. Амтанду курсак от-ко не кўйер. Шыркалу улус јизин.

Доктор кўлўмзиренип ийди, курсак азарга учу-ралда ла каймак јок болгон. Бочонканы алды. Је оны алып јада: «Айса болзо, оны корондоп койгон?» — деп сананды. Калју өштүлер качып бара-дала, керек десе колодецте сууны да корондоп сала-тан. Андый болордо, бочонкага база корон уруп койгон болбозын. Қанайдар? Шинжүлөп кўрөр бө? Је санбатта химический лабораторий јок болгон. Ам-зап кўрөр. Је оны кем амзаар?

Јиирге де јеткерлү, таштаарга да ачу... Анайып турганча, кем де кара кискени эске алынды:

— Василий амзап кўрзин. Кискелер каймакты јакшы ондоп јат. Қоомой каймакты бозокой јибес.

Анайда кискеге блюдцага толтыра каймак уруп бердилер.

— Је, Васька, амзап кўр, бир болужын јетир! — дешти.

Киске араай базып келеле, каймакты амзап кўр-ди, тилин јаланып ийди, сагалын тамажыла ары-бери сыймап ийди: «Јакшы каймак! Бу походный јўрўмде мындый каймакты амзабаганымнан бери удаган» дегендий, кўстөрин јумуп ийди.

Бир блюцца каймакты макалу ла јип ийди.

Киске эмди канайа бергей не? — деп, анаар он-чолоры көрөт.

Васька дезе кайлап ийеле, барып түрүлип алала, уйуктай берди. Киске уйуктап жат, а айландыра улус дезе не болор деп токунап болбой туру.

— Бистин Васькабыс корондолып калды ош-кош — деп, медсестра айдат. — Көрзөөр, онын тыр-мактары чөйилгилеп жат... Бараксан өлүп жат!

— Жо-ок, ол түш жеринде чычкандар тудуп жат. Онын учун тырмактарыла оны кабарга белетенип турган болор! — деп, санитар айтты.

Олор анайда сөс блаажып турганча, Васька ой-гонып келеле, өрө туруп, чөйө керилип, эстеп ийди. оноң катап ла каймак жаар болды. Мында катап ла салып бердилер. Же онын кийининде каймакты борщ-ка да, галушкага да салып жигилей берди.

База бир катап дезе батальоннын палаткалары-на грузовик келди, оноң дезе женил шыркалу солдат-тар чебер чыккылап жат. Олордын кажызынын ла колтугында банкада варенье.

— Нөкөр доктор, оору улусты күндүлегер. По-мещиктин туразынан тапканыс. Јети жүзүн варенье экелдис. Бу агаш жиилектин вареньези — соокко алдырганынан јакшы; бу клюкваныйы — кижинин суузынын кандырып жат... Ачынбагар, бир банказын оодыйып калганыс.

Доктор вареньени алала, катап ла кара киске жаар болды.

— Је, Василий, аайын көр!

А байагы јилбиркек киске дезе бойы банка жаар карап көрөт. Кажызын ла бир эмештен амзап көр-ди. Ого јангыс ла клюква јарабаган, је оны да амзап көрди.

Оноң вареньелү чайды ичкилеп, кара кискени мактагылайт:

— Бистин кискеде не болзын, чек ле химик ине!

— Герой бойынын жүрүмин де кысканбай жат!

— Биске макалу киске учураган эмтир!

Васька десе олордын мактаганына көөрөп, белин кертейтип, жууда ол кожо туружып турганына маказырап тургандый:

«Кр-р, кр-р!» — деп кайлап турды.

Анайда ончо ло жакшы болгон.

Же бир катап санбатка бу ла теп-тегин сүтти экелдилер. Бистин улус алып алган городто фашисттер бастыра ла тураларды өртөп койгон, жангыс ла курсак-тамак садар магазинди артырып койгондор. Анда сүт, жүзүн-башка сырлар, саржу толо. Васькага мында иш көп!

Ого сүт уруп бердилер. Киске оны амзап көргөн лө бойынча, блюдцадан туура калыды, сагалын арчыйт, тамаштарын силкийт, ончолоры жаар ажыктайт. Мында не де бар! Кискенин ичи тургуза ла оорый берген.

Кара киске корондолгон деп, бастыра санбат чек токунап болбой барды!

Шыркалу улус токунабайт, сестралар десе арай ла ыйлагылабайт. Врач кискени эмдеп алды. Бу мындый учуралдын кийининде киске чек нени де амзап көрбөс болуп калды.

Оны мекелеп, сыртын сыймап та тургулайтан. Керек десе:

— Сен не, коркунчак па? — деп, олор оны электегилеп те турган.

Же киске кыныс та этпеди! Колбаса да, үс те жи-бейт! Жийин ле деген курсакты жиир. Ол арыктап, тү-ги чек ле оно берген. Киске бойы кунукчыл, араай базып жүрер болды, керек десе кайлабас та болгон.

Нени эдер, канайдар деп шүүжип тургандар:

Анайып турганча, жас једип келген, жуу божогон, бистин улус јенген.

Јайгыда санбаттан шыркалу улус бастыразы јанган, Васька да јазыла берген. Ол өлөнниң ортозынан кандый да эм өлөңдөр таап, чайнап турган. Эмди ол алдындагы ла чылап јараш, суркурууш түктү боло берди, сагалдары ойто ло өрө көдүрилип,

бойы десе катап ла тату курсак-тамак јиирге сүүр боло берди.

Кезикте врач сурайтан:

— Је, Василий, катап јуу болзо, сен бисле кожо барарын ба?

Васька десе белин кертейтип, онын сопогынын кончына јыжынып ийеле:

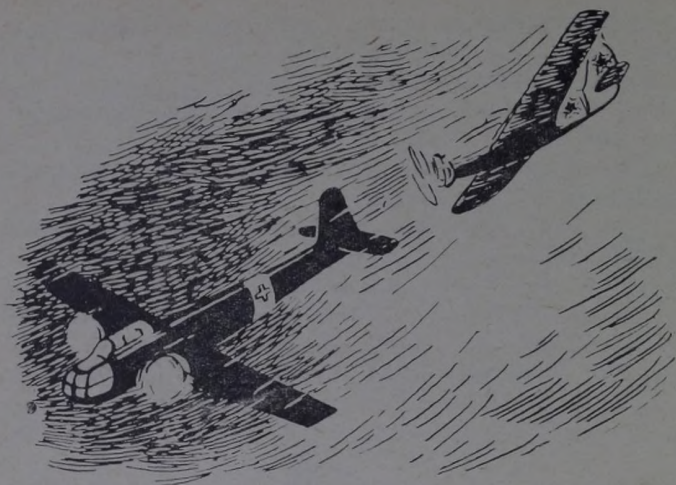
«Јар-райт, бар-рбай...» дегендий «мр-р, мр-р» деп кайлап туратан.

— Мен биле-ерим, сен јалтанбас киске.

«Мр-р, мр-р, мен јалтанбас мый» деп кара киске кайлап турат.

Кара киске керегинде учурал мында божоды.

КОМСОМОЛЕЦ КОЧМАЛА

ЛЕТЧИК Афанасий Петрович Кочмаланы полкында бастыра улус сүүйтен. Ол жогына бир жуунда, заседание де, комиссия да болбойтон: кайда ла болзо, оны ого-бого тудуп койгон тургулаар. Же ол мойнобойтон. Жаан жуундарда куучын айдарын сүүбейтен: таныш эмес председательдер онын өбөкөзин жартап айдып болбой, айдыжатан:

— Сөс нөкөр Куча... малга берилип жат!

Анайдарда, залда жир ле каткы туратан.

Ол сценага чыгып келер, сыны дезе жабыс болгон, бийик трибуна учураза, онын кийининен ол көрүнбес, уйазына кирип калган боро кушкаш чылап, онын жангыс ла бажы көрүнүп турар.

Залда катап ла жир ле каткы.

Ол бойы улусты каткыртарга сананбайтан да болзо, же нени ле айтса, каткы, а бойы каа-жаада ла күлүмзиренип салар.

Јууда да ол андый ок болгон. Баштапкы ла катап кейде јуулажала, летчиктер кемизи нени атканын келип докладывать эткен.

Бирүзи «Юнкерс», экинчизи «Мессершмитт» түжүре аткан.

— А мен колбасаны түжүре аткам! — деп, Кочмала айдат.

Бастыралары катап ла јир каткыда. Је мында андый каткымчылу не бар? Байагы бир јуу болуп турарда, тенгериден шинжүлөп көрүп туратан аэростатты «колбаса» деп айдыжат ине, оны зениткалар да, истребительдер де каруулдап јат. Анайдарда, оны түжүре адарга јенил бе?

Кочмалага орден берген, летчиктер дезе:

— Колбаса учун берип јат! — дејип кокурлап айттылар.

Керек дезе качан ол кейде кайып көргөни керегинде командирге докладывать эдерде, нени каткылу айдып ийгей не деп сакыгылап туратан.

Ол дезе бойынын планшедин ача тартала, айдат:

— Суунын јарадында буулдардын ортозында мен бир кандый да неме јажырып койгон буулды сезеле, ол радиостанция эмезе каруул турган јер деп санандым.

— Ненин учун анайда сананганаар?

— Бу буул јаар суудан јол барып јат. Анайдарда, мен јабызада учала, көрзөм, буулдын јанында көнөктө суу туруп јат. Буул суу ичпес ине?

Мындый докладты угала, мотористтер бастыра энир туркунына каткыргандар. Штурмовиктер дезе ол буулдын үстүне бомба чачарда, јастырбады — анда фашисттер бар болгон эмтир.

Бир катап Кочмаланы боевой группанын командири эдип ийдилер.

Ол алты истребительди өштүнин шоссезинин үстүнче баштап апарып јат. Је асфальтта дезе машина да, солдаттар да јок. Кыштын айас түжинде фашисттер ары-бери јүрөргө бистинг авиациядан коркып

турган. Айландыра дезе карла туй жаап койгон жойгон туруп јат. Чек бир де табыш јок, ончозы кырылып калган немедий.

Анайып ла турганча, Қочмала команда берди:

— Мени ээчий! Атоковать эдип јадыс!

Бойы дезе бир јерде чук турган оок жойгондор јаар јабызап учуп јат.

Летчиктер дезе кайкажып, бу не, жойгондорды аткылап турган болотон бо деп сананган. Қочмала дезе жойгондор јаар пушкадан, пулемёттон адып јат. Бата-а, летчиктер көргөн көзине бүтпей јат: кезик ағаштар јыгылат, кезиктери јер башка жүгүрүжет.

Ар-бүткенде ағаштар жүгүрүжетен јағ качан да јок болгон!

Көрөр болзо, фашисттер авиациядан јажынып, жойгонду жүрер боло берген эмтир. Усти јанынан көрзөң, ағаш, а онын алдында дезе — солдат. Қойу ағаш турган јерди ајарып көрбөзөң, анда бүткүл батальон турганын билбезинг де.

— Сен оны кайдан билип ийдинг? — деп, нөкөр-лөри Қочмаладан сурады.

— Қайкаар неме јок! Көрзөм, жоон ағаштар карлу туруп јат, а јолдын јанындагы ағаштарда дезе кар јок, јажыл.

Ол анайда тегин ле айдарда, ненинг де учун бастыралары катап ла каткырыжат.

Је Қочмаланын подвиги керегинде угала, кем де каткырбады.

Бир катап полкко јаңы ла келген јиит летчиктин канайда учуп турганын көрзин деп Қочмалага јакару болгон.

— Је, баралык, учуп көрөлик! — деп, Қочмала ого айтты.

Олор эки кижии отуруп, үредү өткүретен самолётло аэродромнын үстүнде эн бийик пилотажтын фигураларын эдип турдылар.

Олордын учуп турганын чек ле кижининг көрүп ле турар күүни келер болгон. Је кенетийин булут-

тын кийининен фашисттердин самолёды учуп чыгып келди. Ол жаан, эки моторлу, ыраак жерлерге учуп, керектү не-немелерди көрүп жүрөтөн кайучыл самолёт болгон. Бистин тылдан та кандый да жаан учурлу керекти көрүп алала, ол күнчыгыштан күнбадыш жаар учуп бараткан.

Андый самолётты божодорго жарабас!

Нени эдер? Аэродромнон жуулажар самолёттор учуп чыгып турганча, ол жүре берер. Кейде дезе мылтык-жепсел жок, үредү өткүрер «ястребокто» жагыс Қочмала. Анайып турганча, командир радиоло онын үнин угуп жат:

— Једижерге жөп беригер?

— Једжигер, јоголтыгар! — деп, командир јакарды.

Үредү өткүрөтөн кичинек самолёт канайда ырап, учуп бараткан кайучылдын кийининен ары уча бергенин бастыралары көрүп тура калды. Олор түрче ле ортозына көрүнбей бардылар.

Не болор? Қочмалада пушка да, пулемёт то жок, ол үредү өткүрөтөн јенил самолётто.

— Не-не боло-ор. Ол Қочмала ине, өскө кижі эмес... — деп, мотористтердин кемизи де айтты.

Кезиктери кокурлаарга ченешсе, кокур да болбой турган.

Эңирде бастыра аэродром токунап болбой барган. Байагы бир јиит летчик једип келди. Онын комбинезоны јыртылып калган, шлем жок.

— А Қочмала кайда?

— Мен оны билбезим. Ол мени калы деген.

— Онон не болды?

— Мен калып ийгем, парашюдым агашка илинип калган. Шлемымды, унтымды таппай калдым, бойым агашка тырмадып алдым... Мени агаштан партизандар түжүрген.

— Је Қочмалала не болды?

— Ол онон ары уча берген. Немец онон качып жат, ол дезе ого једижерге жат.

Жиит летчиктин куучындаганы ол ло болгон.

Эртезинде дезе аэродромго зенитчик офицерлер келди. Олор сурап јат:

— Кече парашютту калып ийген летчик кайда? Ол су-кадык па?

Жиит пилотты көрөлө, мактагылайт:

— Слер кандый макалу эттигер! Бойоор парашютту калып ийгенеер, а самолётты дезе немецтин сыранай ла чике куйругына ууландырып ийгенеер... «Юнкерстин» јангыс ла такпайлары чачылып калган, анаар ла агаштын ортозы јаар күүлеп түже берген. Онын кийининде бир часка јуук күйүп јаткан. Слер бойоордын самолёдоорго ачынбагар: слер фашисттердин ыраак јерге јүрүп, кандый бир јаан учурлу объектти фото јурукка согуп алган кайучыл самолёдын оодо атканаар. Онызы јаан учурлу. Слерге кайрал болор.

— Ол мен эмес, анда өскө кижиге болгон — деп, пилот эп јоксынып айтты.

Анайдарда, зенитчиктер геройдын өлүми керегинде полкко кату табыш экелгендерин билип ийеле, унчукпай бардылар.

Бир катап летчиктер кайуга јүрүп јанып келеле, айдыжып јат:

— Кочмала эзен! Оныла не де болгон јок, ол катап ла өштүлерди кырып јат. Учуп барадала, көрүп јадыс: өштүнин тылында карда чибининг бүрлеринен сөөктөр јар көргүзип, темдектер салып койгон эмтир. Сөөктөр јаар адар болзобыс, анаартынан фашисттер, чек ле таракандар чылап, буркурап чыкты. Онон көрөр болзобыс, олор сөөктөрдө јажынып алган эмтир... шак анайда өлүмин олор бойлоры суранып алган! Оны Кочмаладан башка кем анайда көргүзип койор деер. Кочмала. Самолёттонг эмес болзо, өштүни јойу кырып јат... Байла, кайда-кайда партизандарда јүрүп јат.

Шак анайда полкто Кочмала өлбөгөн деген чөрчөк-куучын табылган.

Кажы ла городты алып, өштүни сүрүп барган тоозына жайымдалган жерде кандый бир машинадаг Кочмала чыгып келеле, өштүниг самолётторына же дижеле, оодып койдым, слердин жакаругарды бүдү- рип койдым деп командирге рапортовать эдип, нени- нени каткымчылу айдып ийер деп, летчиктер сакып туратан.

ИВАН ТИГРОВ

МОСКВА јаар фашисттер шосселе баргандар. Веретейка деп деремнеге табарбай да, көндүрө өткөндөр. Агаш аразында турган, эбире десе сас деремне, ле берижип, онон не туза болор деп шүүген болгодый. Же качан Москвадан ойто качар тужунда гитлеровецтерге агаш-таштын ортозыла, сасла барарга келишкен: ак жолды десе бистин авиация, черүлер каруулдап турган.

Шак мынайда олор Веретейкага келгендер.

Оштү жууктап келеткени керегинде угуп ийеле, ол журтта жаткан улус жөөжөзин жерге көмүп койоло эмезе бойыла кожо алып, кача бергендер.

Оштүлөргө керек десе пөтүк те једишпеген. Деремнеде тынар ла тынду неме јок болгон.

Је андый да болзо, мында эки кижии артып калган. Ол кемдер десе, Ваня Куркин ле онын таадазы Севастьян өрөкөн болгон.

Карган өрөкөн балык тудатан шүүнин сугуп койорго барала, эмеш удап калган, а уулчак десе таадазы јок барбаска сананган, ол ортозына погребте горшокто каймак артып калганы санаазына кирип келерде, онон эмеш јип аларга јүгүрип барып келер деген. Анайып турганча, оштүлөр једип келген.

Погребтен чыгып ла келейин деерде, немецтер туралар сайын киргилеп, тимзенип туру. Оромдо десе танктар күүлежип, мантап туру.

Таадазы шүүнин колтуктанып, база погреб јаар калып ийди.

— Ванюша, табыштанбай, тым отур. Онон башка немецтер бу ла јаныста једип келди — деп, өбөгөн кыйгырып куучындайт.

Таадазынын кулагы не укпас болуп калган десе, мында Ванюша бурулу болгон. Ваня кичинек болордо, баштак уулчактар оны таадазынын мылтыгына кумак уруп койзын деп сүмелегендер. Анайда атса, мылтык тын адар дешкен.

Таадазы бир катап койон адарга барган, а мылтыгынын ичин десе ајарып көрбөгөн. Койон-майчыкты көргөн лө бойынча, мылтыгын јаагына јаба ла тутты, күү ле эдерде, мылтык јарыла берген.

Ол өйдөг бери өбөгөн үскер болуп артып калган. Куучындаар болзо, кыйгырып турар.

Деремнеле мундар тоолу немецтер өткөн, олор тын меңдеп турган болгодый, онын учун погреб јаар көрүп те салбагандар. Качан табыштал эмеш араайлай берерде, Ваня бажын погребтен чыгарып көрөлө, кайкай берди.

Деремненин јаказында кумакту төстөк јерлерде немецтер јаан-јаан оролорды качан ок казып ийеле, чырбаалдарла, агаштарла бектеп алтыр.

Бир ородо дезе чек ле тура кирелү жаан танк тургузып койтыр. Оны көрөгө дө коркушту. Онын тууразында жөргөмөш журап койгон эмтир.

Бу не белетениш болгонын Ваня тургуза ла биллип ийди.

Көрөр болзо, ол танктан сүмелү адып тургандар. Бистин танктар јолго чыгып ла келзе, оморды адып ийер, оног бойы өскө оро јаар жүре берер.

Бистин улус байагы от алышкан јер јаар адар болзо, анда танк јок: ол өскө оро јаар кача берген.

«Немецтер бистин улустан сүмелү болды эмеш пе?» — деп, ол ачынып сананат. Чек јудругын түүнип, тижин тиштенет.

«Менде пушка бар болгон болзо, канайда јажынып ойноорын мен слерге көргүзер эдим!»

Је анда пушка кайдан келер. Оозын јамачыла танып койгон горшок каймактан башка анда не бар деер!

Оног башка Ванюшанын кийини јанында үскер таадазы јажынып отуры, карган өбөгөннөң кандый болуш болор.

Андый да болзо бойынын улузына Ванянын болужар күүни бар, је неле болужар.

Пушкалардын адыжы кенетийин токтой берди.

Бистин танктар ойто жүре берген. Байла, кандый бир өскө јол табарга турган болор. Айла болуш керек болды ба. Олор мында танктар көп деп бодогон болордон маат јок.

Фашисттер бойынын танкынан јүстери балкашту, терлеп калган чыктылар.

Консерванын кандый да татап калган банкаларын чыгарып алала, бычакла ачып, та нени де кимиректенип куучындашкылайт.

«Көрзөн, байла, бистин улус олорго куштын эдин артырбаган деп адылыжып турган болор» деп, Ваня сананат.

Горшогы јаар көрөлө: «Јанында ла јакшынак каймак бар деп билгилебей јат...» деп, ол күлүмзи-

ренип ийди. Онон кенетийин санаазына бир сүмекке кире конды, а бойынын десе ол санаадан керек десе эдинин соогы да жайыла берди.

«Же не болзо, ол бойзын... Аайын көрөйин! Олор сүмелү де болзо, бистин таадамнан сүмелү болды эмеш пе!»

Онон байагы горшогын тудунганча ол погребтен энмектеп чыкты.

Немецтерге жалтанчы жогыңан басып келди.

Фашисттер анаар серемжилү көрүп жат, экүзи керек десе тап тура жүгүрөт, Ваня жаар кезе көрүп сурады:

— Кичинек партизан ба?

Ваня десе каткырып ийди, олорго горшокто каймакты берип, жалакай айтты:

— Мен слерге каймак экелдим. Көрзөөр!

Немецтер бой-бойлоры жар көрдилер.

Бирүзи басып келди. Горшок жаар карап көрди. бойынын улузы жаар көрди. Онон томырагын алала, каймакты суза соголо, Ванянын оозы жаар суга салды.

Ваня жип ийеле, бажын жайкады:

— Жо-ок, корондогон жок. Каймак—гут морген!¹— Бойы керек десе жаланып ийди.

Немецтер оны жарадып каткырышты. Горшокты алала, каймакты котелдору сайын салат: бастыраларына түп-түңгейден, начальнигине десе эмеш көп. Уулчак мекелебеген эмтир, каймак амтанду болды.

Ваня бу айалганы түрген ондоп ийди.

Танкка жүктай базала, онын тоозынду кабыргазына алаканыла таптап көрөлө, мактады:

— Слердин танкаар гут, гут машина... Оны канайда адап жат? «Тигра?».

Уулчак олордын танкын мактап турганы немецтерге жарап турган. Олор каткырыжат.

— Я, я — деп айдыжат, — тигер кениг...

¹ Гут морген — жакшы.

Ванюша дезе пушканын оозы јаар карап көрөт. Танк ородо туруп јат, онын пушказы дезе кумақты төстөк јерде јадыры, керек дезе онын оозы јаар нени-нени салып та ийгедий.

Каймак јип отурган немецтер јаар кылчас эдип көрөлө, Ваня бир ууш кумақты чебер алала, колын сырагай ла пушканын оозы јаар сукты. Анаартынан дезе јылу келип јат: байа атканынан сооголок.

Ваня ууштанып алган кумагын пушканын ичи јаар уруп ийеле, колын капшай ла ойто тартып алды. Пушка дезе ого јараган немедий күүлей берди.

Бойы дезе сананат: «Бу сенин тумчугына таңкы болор, чүчкүрип, үзе чүчкүрип болбозын... Акыр, арай ас болуп калды ошкош. Ол таадамнын мылтыгы эмес ине — пушка јаан».

Танкты айландыра база бир катап базала:

— Гут «тигр», гут машина... — деп катап ла мактады.

Немецтер каймак јип, Ваня јаар ајару салбай турарда, ол база бир ууш кумақты алала, катап ла пушка јаар уруп ийди.

Кумақты уруп ла ийерде, катап ла јуу башталды. Јолго јаан советский танк чыкты. Ол көкси тенкейип калган ичкери ле барып јат. Неден де коркыбайт. Келип ле јадала, куру оро јаар атты, је немецкий танк онон јүре берген болгон.

Немецтер тургуза ла бойынын танкына калып барала, пушказын бистин танкты адарга бура соктылар.

Ваня капшай ла погреб јара кире берди. Онон јарык өткүре көрүп туру, јүреги дезе чек ле согулып јат.

«Бата-а, немецтердин танкы бистин танкты оодо адып ийет эмеш пе? Олордын танкына кумак та неме эмес болот эмеш пе?» деп сананат.

Немецтер шыкап атты ла! Је кандый табыш, јызырт болгон дейдеер, керек дезе Ваня погребтин түби јаар антарыла берди.

Качан турала, погребтинг оозынан катап шаалап көрөр болзо, анда не болуп калган деп жадаар: «тигр» ол ло јеринде туруп јат, а пушказы јок. Онын кабортозын јара согуп койтыр. Онон ыш чыгып јат. Фашистский танкисттер дезе люкты ача соголо, көстөрин уужагылап, кыйгырыжып, ары-бери жүгүри-жип јат.

«Бат, бат, слерге андый керек!»

Ваня погребтен чыга коноло, кыйгырат:

— Таада, көрзөөр, не болгонын, «тигр» капут!

Таадазы чыгып келеле, көзине бүтпейт: танктын пушказынын кабортозы јок. Оны не оодо аткан болотон?

Мында деремнеге советский танк учканча ла кирди. Немецкий «тигрдинг» јанына токтой түшти.

Бистинг танкисттер чыгала, көргилейт:

— Э-э, бирүзи бу туру. Сыранай ла пушказына тийген эмтирис.

— Кайкамчылу... Бу мынаар атканыс, снаряд дезе бу бого келип түшкен! — деп, бирүзи айтты.

— Айса болзо, слер ого тийбегенеер — деп, Ваня јара киришти.

— Канайда анайда тийбегенис? Андый болзо, онын пушказы канайып јарылган?

— Ол бойы јарылган-оодылган.

— Јо-ок, танктар бойлоры јарылбай јат, ол ойын эмес эмей.

— Пушкага кумак салып койзо, не болор?

— А-а, кумак болзо, кандый да пушканы јара согуп барбай.

— Шак анайда бу да пушка јарылган.

— Анда кумак кайдан келген?

— Ого мен кичинек кумак салып ийгем — деп, Ваня айтты.

— Ол баштак, ол баштак салып ийген! — деп, таадазы јөмөжип айтты. — Менин мылтыгыма бир катап кумакты база анайда ок салып койгон ине.

Оны уккан јерде бистинг танкисттер каткырыжа-

ла, Ванюшаны колго алган ла бойынча өрө чачып, жайкагылады.

Ээчий-деечий келип турган артиллеристтерге, ол өйдө једип келген пехотинецтерге ле бойынын жайымдалаачыларын уткып, агаш аразынан јуртына јүгүрүп келген улуска уулчак керектин аайын бир он катап куучындаган.

Онон ала көп ой өткөн. Јуу божогон. Ол јуртта јаткан бастыра улус јанган. Веретейкада оодылган-јемирилген тураларды ойто тудуп, улус амыр-энчү јуртай берген. Јангыс ла немецкий «тигр» оштүнинг калју табарузын керелеп, мында туруп јат.

Качан ол деремнеле өдүп бараткан јорукчы эме-зе ого келген јангы кижиле ол танкты көрөлө: «Бу танкты кем оодо аткан?» деп сурганда: «Иван Тигров» деп бастыра балдар каруун берет.

Ол өйдөнг ала Ваня Куркинди — Тигров, «тигрлердин» јенүчизи деп айдыжатан эмтир.

Шак анайда деремнеде јангы өбөкө табылган.

НАЈЫЛЫК

НАЈЫЛАЖЫП жүргени кайда ла болушту, анчадала жууда.

Бир пехотный ротада радист Степан Кузнецов ло пулемётчик Иргаш Джафаров најылар болгон.

Кузнецов Рязаньнан келген. Онын көзи чаңкыр, чачы күргүл, бойы кунугып билбес уул болгон; Джафаров десе чөл јеринде јаткан, кара-күренг чырайлу, нени де сананып, араайын кожондоп жүретен.

Кузнецовко онын кожондору јарайтан.

— Јакшы кожон, оны угуп, чек ле кижининг жүреги сыстаар, је јаңыс ла онын сөстөрүн билбей јадым. Үренип алар керек — деп, ол айдатан.

Походко до жүргенде, ол казах тилине үренип туратан. Походто до, амыраар да тужунда ол эки нөкөр улайына кожо. Јаңыс аяактан курсак ичип, јаңыс шинельди јамынып уйуктагылайтан.

Уйуктаарга јатса, шымыранып, бирүзи сурайтан:

— Слердин тилле «төрөлди» не деп айдар?

— Отаны — деп экинчизи каруун беретен.

— Казахтап «энени» канайда айдар?

— Ана.

— Отаны-ана. Сүрекей зптү угулып жат!

Учы-учында Кузнецов Джафаровтын кожонгын ондоор, онын сөстөрүн орус тилге көчүрер боло берген.

Кезикте жааш тужунда баргылап жадар. Тенериден жаңмыр чек ле үзүгү жок уруп турар. Солдаттар сууга шүүлип калган. Житкези жаар суу кирип жат. Кижиде будын жерден де көдүрер эмес, балкаш. Же андый да болзо, ичкери барар керек: анда жуу.

Джафаров нени де кожондоп жат. Улус оны аярып турганы жок.

Ол тужунда Кузнецов онын кожонгын орус тилге көчүрүп, кожондойтон:

Ой, житкеме суу кирет,
Взводдусу жаашта барат.
Жаашка өткөнүсүчүн
Немецтең аларыс очин.

— Чын, бастырамы учун фашисттер бурулу! Түрген жетсеес, очин түрген аларыс! — деп, солдаттар каткырыжала, түргендей баскылаар.

Найылык кижиге ийде кожуп жат, найылык жууда да болужып жат. Андый найылык эмес болзо, жөнү аларга жетпей, ол нөкөрлөр өлүп калар эди.

Бу керек Берлинди штурмовать эдер тужунда болгон.

Рота рейхстагга киретен жолдо турган тураны алган, же оларды өштүлөр курчап ийген. Гранаттар да божой берген, патрондор до учына чыгып бараткан. Кузнецов радио ажыра болуш сураган, же фашистский радист радиоволнаны тудуп, тындап турган.

Качан бистинг пехотинецтерге болужарга танктар келерде, каалгалардын ары жанында жажынып алган эки «тигр» адып баштады.

Танкисттер арай ла деп калып ийгендер, танктар десе ээн оромдо эки жерде жалбырап күйүп турган.

Нени эдер? Көп солдаттар шыркалу болгон. Джафаровтын пулемёдын снаряд жара адып ийген. Ол бойы десе полдо жаткан, онын төжине осколкалар кирип калган. Чалкойто жадарда, онын черет чачылып калган жүзи куп-куу болгон.

— Иргаш, сен эзен бе? — деп, Кузнецов оноң энчейип сурады.

Казах оозын билер-билбес ле тыртыйтып, эмеш күлүмзиренип ийди.

— Же, эзендежип алалык, нөкөр... Немецтер түкү ол жуулыжып жат, биске десе оларды уткыыр не де жок.

— Болуш сура. Танктар кычыр. Магазиндеги витриналарла мен бери келгеним чилеп келгилезин... Магазин... жаан, полы десе бетон — деп, Иргаш чек ле түш јеринде немедий казахтап айтты.

— Түбек, карындаш, мениң айткан сөстөримди фашистский бөрү угуп жат. Ол орустап јакшы билип жат.

— Орустап не айдып јадын? Казахтап айт!

Бу сөстөрдү угала, Кузнецов Джафаровтын колын алып, тын тутты. Оноң шымыранат:

— Онызы чын... Же анда кем ондоор? Полкто казах тилди јаңыс ла бис экү билип јадыс!

— Штабты кычыр, Узденовты сура. Берген Узденов база казах.

Джафаров куучындаганынан арып, көзин јүмүп ийди.

Кузнецов десе тургуза ла рацияга јууктай јада түжеле, полкты кычырып жат.

Бу өйдө штабта тере шлемдү күрен чырайлу кичинек танкистти көргөни онын санаазына кирип келди. Ол танковый частътан связь тургузарга келген.

— Узденовты, танкист Узденовты аппаратка сурап турум! — деп, Кузнецов чек јүрексип, кезе айтты.

Фашисттер десе ротаның күчи астап баратканын

сезип ийеле, там ла атыйланып чыккандар. Олор туранын стенизи јаар автоматла аткылап, гранаттар чачып, от алыжып жарылатан фаустпатрондорло туранын көзнөктөри јаар адып, кижинин көзин чек ле кылбыктырып турган. Туранын стенизин кууп, там ла жууктагылап келеткен.

Бистин улус дезе калганчы минуттарда адарга патрондорын чеберлеп турган.

— Мен — Узденов, угуп турум! — деп, наушникте курч үн угулды.

— Мен Кузнецов, Джафаровтын нөкөри — деп, карууна Кузнецов казахтап айтты. — Мени угугар, жазап угугар. Биске универсальный магазинле... Үй улустын кийимдери турган јерле өдөр арга бар, полы бетон. Бис ол күйүп турган танктардын одожында. Каруун казах тилле беригер, бисти тындап јат.

— Күйүп јаткан танктарды көрүп турум.

— Айса оромло келбегер: каалганын ары јанында «тигрлер» туруп јат. Магазиннин ичиле келигер.

— Јарайт, эмди ле анда болорыс! — деп, Узденов ижемчилү айтты.

Кузнецов Узденовло куучындажып турала, көзнөк өткүре фашисттерди көрүп ийди.

Олор турага кийин јанынан кирип, көзнөктин бозогозына чыгып аларга бой-бойлорын көдүргилеп турды.

Кузнецов наушниктерин уштыбай ла, автомадын алды, је автомат адылбады. — патрондор јок болгон. Ол нөкөрлөрине кыйгырып ийерге сананган, је көрзө: олор бастыралары тышкартынан јүткүп келеткен фашисттерди јана согорго албадангылап турган эмтир.

«Је өлүм эмди ле келген туру!» — деп, Кузнецов сананды.

Бу өйдө онын кородогоны коркуш, онын учун ол бастыра јуунын туркунына чеберлеп алып јүрген радиостанциязын ала койоло, өштүлердин бажына үстүнен төмөн чачты.

Je бу тужунда Кузнецовтын бажынын үстүлө октор «сыйт», «сыйт» эдип учуп барала, потолокко тийерде, онон черет буркурап, төгүлө берди.

Бу дезе советский танк туранын кийин жаныла келеле, өштүнинг солдаттарын көнзөктөрдөн түжүрө аткылап турган эмтир.

Бистин танктын анайда кенетийин једип келерин фашисттер чек сакубаган. Орус радист кандый тилле эрмектешкен болотон? — деп, өштүнинг радици каныгып кайкап турган. Немецкий радист ижин билер, сүмелү болгон, је казах тилди ол билбеген. Ол ончозын угуп турган, је бистин танк канайда келерин бойынын улузына јартап айдып берип болбогон.

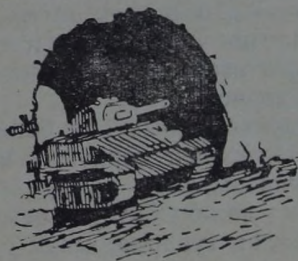
Ол танк бир ле минутка оройтыган болзо, бистин улус божоор эди.

Бу командир Узденовтын танки болгон эмтир, јанында өскө танк јок болордо, ол бойынын танкыла келген.

Качан өштүлердин ичкерлеери токтой берерде, Кузнецов он алынып, кара каны каткан бойынча, фашисттердин баштарына бойынын радиостанциязын оодо сокконына ачынып турарда:

— Je кем јок. Бойыннын ла бажын бүдүн болзо, јакшы. Рацияны бис таап албай, нөкөр, — деп, Узденов оны токунатты. Онон бойы дезе ары-бери ајыктап турала, сурады: — Мында рейхстагты аткадый эптү јер бар ба?

Джафаровтын шырказы өлүмичи эмес болгон эмтир. Ол јазылган.

ЛЕТЧИК ЛЕТУЧИЙ

ЈУУДА не ле болуп јат... Је аэродромго јангы ла келген јиит солдаттар самолёттын канадынын алдына бомбанын ордына чочконын бүткүл эдин бажын төмөн эдип илип койгонын көрөлө, кайкап: «Бу не, көс көрүп турус эмеш пе? Айла бу јангы бүдүмдү бомба ба» дегендий, көстөрүн арчып, ајыктап турган. Је көрөр болзо, чын ла андый, чочконын тегерик тумчукту бүткүл эдин самолётко илип койтыр.

Кош тартар машина једип келди.

— Нөкөр Летучий, колбасаны, калашты, консерваларды алыгар — деп, шофер айтты.

Кабинадаг летчик чыгып келди:

— Қөптөг коштогор. Сырагай ла олордын үстүне апарып түжүрерис!

«Бата-а, түндүкте јуунын саг башказын: летчиктер өштүлерди тегеридег коркушту немелерле бомбалаардын ордына амтанду аш-курсактарла шыбалап турарда, чек ле чөрчөктөги немедий туру ине. Қолбасала бомбалап турарда, кижн сүүнбес пе!»

Je агаш ортозында канайда жуулажарын билбей турган кандый ла кижн мынайда сананардан маат жок. Бирде оштүлер де бистин улусты курчап ийетен, бирде десе бистин де улус оморды курчайтан. Бистин чаначылар фашисттердин тылына кирип туратан, фашисттер десе бистийине база кирип келетен.

Агаш аразында кар чек ле кижинин курлаазына једер.

Шак ла мындый айалгада бистин ичкери ыраак јуре берген частьтарысты оштүлер курчап ийген болгон.

Анайдарда, капитан Летучийдин эскадрильязы боевой јакылта бүдүрип, бистин чаначылардын бир канча отрядтарын кейден азык-түлүк таштап, азырап турган.

Кош тартар јаан эмес самолётторло агашту јерлердин үстүнче кайып учуп, анда бистин чаначыларды таап алала, азыкты оморго парашютту таштап тургандар.

Агаш мында кайа-таштардын, капчалдардын ортозында өзүп турган. Тоштын үстин кар туй јаап койгон көлгө самолётту отурарга болбос болгон, ненин учун десе кардын алдынан суу сызылып чыгып турган.

Айла чаначылар јажынып калганда, оморды табарга да күч болотон. Жуу болуп турган јер бирде ичкерлеп калар, бирде десе кайралап калар. Онын учун азык-түлүкти бистин улуска түжүрзе, кезикте салкын оны оштүге жууктада учурта беретен. Фашисттер чек ле ач бөрүлердий болгон. Кезикте бистин улус бир таар колбасаны таштап ийзе, омор чек ле ачаптанып, ол таар јаар чурагылай беретен, ол өйдө десе бистин улус омордын бир канчазын пулемётло јыга адатан, је бир-экүзи түнгей ле таарга једип, алып јуре беретендер.

«Бистин ижис јенил эмес иш» деп, Летучийдин летчиктери айдыжатан. Бойыстын улусты бедреп таап аларга, јабыс учарга керек. Агаштарда, кайа-

таштардын ортозында самолётторды каруулдап, фашисттер отурып жат.

Кезикте бистинг самолёттор чек ле элгек чилеп аттырып койгон келетен, оног эртезинде катап учарга дезе олордын канаттарын, моторын тўниле жамачылап, жазаарга келижетен.

Бир канча летчиктер ле штурмандар шыркалаткан.

— Геройлор! — деп, олор керегинде фронтто жаан тоомжулу айдыжатан.

Бу да жорукта летчиктер алдындагы ла аайынча учуп бараткандар. Озо баштап бистинг летчиктер өштўнин истребительдерине де, зенитчиктерине де билдиртпей, булуттардын ортозына учуп чыктылар, оног фашисттердин тылына учуп өттилер.

Олор моторлорын кўўлегпей, токтодып ийеле, жерге жууктап, койрык-тейрик суунын ўстўнче кайып учтылар.

Же летчиктер бу жажытту жолды тегин талдап таап алган эмес; мында жажырып койгон зениткалар да жок болгон, ого ўзеери бу бистинг чаначылар кайда турганын билетен темдек аайлу жол болгон.

Кече кар жааган. Бөрўнин де, буланннын да, чаначылардын да изи кўрўнбейт. Мында тынду ла неме жок ошкош. Же агаштардын ортозында ак жердин ўстўнде эки-ўч ле катап айлана учсаң, улус ананмынан чыга коноло, кара бўсти жайа салып, азык-тўлўкти алгылайт.

Ол улус чек ле жердин алдынан чыгып келгендий: ол кардын алдына кўртўктер чилеп кирип, жажынып калган бистинг солдаттар болгон.

Керек жакшы ла болгон. Летчиктер бир отрядты азырап койгондор — оног экинчизине учуп бардылар. Бир жерде фашисттердин солдаттары бистинг летчиктерди мекелеп, тўгўндеп ийерге сананган. Олор самолётты атпай, чыга-чыга конгылайла: «Курсак-тамакты бис жаар таштагар» деп, кара бўстўн жайа соголо, ракеталарды адып ийди.

Je оlor јастырган. Бистинг улуста ракета адар деген јӧп јок болгон. Онын учун бистинг пулемѣтчиктер олорго курсак-тамактар таштаардын ордына оларды аткылай берген, мындый изӱ кӱндӱден ӧштӱлер кут та јок, јер сайын качкан...

Калганчы отрядка азык тӱжӱрери арткан. Мында дезе темир јолдын кӱри учун јуу-согуш болуп турган. Бистинг чаначылар ӧштӱни сӱрӱп бараткан, фашисттер дезе удур адыжат. Олорго ол кӱр сӱрекей керек болгон. Кӱрди бистинг самолѣттор бомбалаарынан корып турган бастыра зениткалар бистинг солдаттарды аткылап турды. Тӱрген адар пушкалар бистинг чаначылар јаар ӱзӱги јогынан снарядтар адып јат. Бистинг геройлорго кӱч болгон. Олордын бир канказы дезе кардын ӱстӱнде кыймык та јок јадылар.

Керектинг аайы мындый болгонын кӧрӱп ийеле, бистинг улуска болужар керек деп, летчиктер шӱӱди. Олордын командири дезе:

— Атаковать эдер! — деп, тургуза ла јакарды.

Ол курсак-тамак апараткан самолѣттор ӧштӱ јаар шунуп бардылар. Моторлор кӱӱлеп, пулемѣттор тыркырайт. Олордын канаттарынын алдында нени илип койгонын тургуза ла ондоп то болбозын: та бомбалар, та реактивный снарядтар.

Оны кӧрӱп ийеле, фашисттердин зенитчиктери пушкаларынан бурт ла эделе, јажынатан јери јаар кире кондылар. А бистинг чаначылар дезе бу ӧйдӧ шак ла мында!

Окоптордо, блиндажтарда колдомдожо бердилер. Бистинг солдаттар кӱрди алып ийдилер. Бистинг летчиктерге сӱӱнчилӱ де боло берди. Тӧгӱн јерге коркыган ӧштӱлерге канайып каткырбас деер! Онон летчиктер ол бистинг солдаттарга курсак-тамакты таштаарга айланыжып ла турарда, самолѣтторды снарядтарла кайдан да аткылай бердилер. Бу не болотон?

Мылтыктын от алышканынан кӧрӧр болзо, кас-

как таштардын ортозында өштүниң јажынып алган база бир зенитный батареязы бар болгон эмтир.

— Зенитканын атаказынан коруланарына көчигер! — деп, капитан Летучий јакарды.

Бу өйдө бир самолёт он јаны јаар, бирүзи сол јаны јаар, бирүзи өрө, база бирүзи төмөн учат. Мынын кажызына да болзо, тийгизе адып көр!..

Летчиктерди өштү тук базып болбоды, олор сүмеленип, самолётторын корып алган. База бир јеткер кыйды. Је онон командир кайа көрөлө, үшкүрип ийди. Бир самолёт артып калтыр, ол агаштардын үсти јаар јабызап түжүп барды, онын винти айланбай јат...

— Батаа-а, бу Топаллердин, эскадрильянын командиринин болушчызынын, самолёды ине!

Бу түбекти бастыра летчиктер көрди. Олор куулар болгон болзо, самолёдын өштү адып ийген нөкөрин бойларынын канадына отургузып алала, апаргылаар эди.

Је кейде самолётко болужар арга јок. Бастыразы көрүп турганча, Топаллердин самолёды төмөн түжүп бараткан. Фашисттердин снарядынын оодыгы онын винтине тийген эмтир...

Летучий нөкөринин самолёды түжүп бараткан јер јаар самолёдын бура сокты. Ол кызыл чолмонду машина канайда көлгө араай келип отуруп јатканын јарт ла көрүп туру.

— Көрсөң кандый түбек!

Байагы өштүни оодо соккон до болзобус, биске түбек база түшти деп сананып, командир тижин тиштенип ийди. Машина тошко отураарга јеткелекте ле, агаштардын ортозынан өштүлер чыга-чыга ла конуп келдилер. Көлди айландыра дезе јапаштар толо эмтир. Бу фашисттердин кандый да военный частинин лагери болгон.

Өлүм мында јарт болды. Айла, өлүм де болзо, кандый коркушту! Өштүниң колына тирү киргенинен коомой неме јок.

«Je Топаллер андый кижиге эмес эмей. Ол өштүнүн колына тирүге качан да кирбес» — деп, Летучий сананат.

Ол онын жангыс та болушчызы эмес, же нөкөри де болгон. Ол Төрөлинин кереги учун тынын да кыскаңбас.

Летучий бир минутка көзүн жумуп ийди:

«Бу бастырамы чын ла болуп жат эмеш пе? Корып алар арга бар ба, жок по? Менин ле көзимче менин эн артык нөкөрүм өлүп калатан ба!»

Онон ол бойынын терлей берген очказын чече соголо, кабинадан бажын чыгарып, көрдү.

Фашисттердин солдаттары дезе мылтыктарыла ары-бери жангып, та ненин де учун атпай жат, самолётко до жууктабайт. Олор летчикти бойы жаар кычыргылап туру. Көлдө кардын алдында суу болгон, самолётко жууктагадый эмес. Самолёттын чаназынын жалбак изинде суу тургуза ла карарып чыгып келди.

Бу көлгө самолёт отурза ла, ойто учуп чыгып болбос. Ненин учун дезе кардын алдынан чыккан суу самолёттын металлический чаназына тийзе ле, чана тошко жаба тоно берер. Ол тужунда самолётты тракторло до чыгара тартып болбозын.

Качан Топаллердин самолёдын ээчий Летучий учуп барадарда, бу санаа бастырамы онын бажында кайнап турды.

Фашисттердин бирүзи де атпайт. Олор эмди экинчи самолёт көлгө отурар деп сакып турган. Айла оны бистин эскадрильянын өскө дө летчиктери көрүп турган. Бу не болотон? Баштапкы самолётты корулап алар арга жок болзо, ого үзеери экинчи самолётты не түжүрөтөн?

Түбекти көрүп, Летучий озо баштап база анайда сананган. Же онон санаа алынып, нөкөрүн корып аларга барган. Бир катап ол шак ла мындый кар алдында суулу көлгө арай ла отурбаган. Карын, ол тужунда ол моторын токтотпогон болгон, самолёт кар-

га отурардын кажы ла јанында суу чачылып чыгар-
да, ол газты көптөн береле, самолётты ойто учуртып
чыккан.

Самолётты токтотпой ло, көлдин үстүнде карла
рулить этсе, суу чананын изинен самолёт өдө берген
согында чыгар, чананы үлүштеп болбос. Анайда
самолёдын ол көөшпөк карга отургускан ла бойын-
ча, Топаллердин оодо аттырып койгон машиназы
јаар ууландырды. Качан самолётко жууктап келерде,
кабинадан бажын чыгарып, кыйгырды:

— Анатолий! Отур, баралык!

Онын катап кыйгыраын Топаллер сакубады. Ол
сөстөрдү чокум укпаган да болзо, је бодолдоп он-
доп ийди. Летучийдин самолёдына отураы сок ја-
ныс арга болгон.

Је самолёттон чыккан ла бойынча, Топаллер ле
онын штурманы Близнюк кардын алдындагы сууга
бадала бердилер. Нени эдер?

Је, карын, соок тын болгон. Кардын алдынан
чыккан суу тургуза ла тоно берип турган. Самолёт-
тын изинде суу тоно берген.

Самолёттын каналарынын изине чыгала, оло
тоштогы немедий жылгап, ичкери бардылар. Лету-
чий дезе ойто бура соголо, ологро тендежип келеле,
самолётты эмеш араайладып ийди.

Мында Топаллер ле Близнюк бар-јок күчтерин
жууп, ололо коштой өдүп бараткан машинанын ал-
дындагы канадына түрген чыктылар. Улус канатка
чыгып алганын сезип ийеле, Летучий кыйгырды:

— Тудун, учуп јадым!

Онон көдүрилди...

Је фашисттер оорды канайып атпаган болотон?

Колбасалу, чочконын эдин, консерва салып ал-
ган јаныс эмес, эки самолёт келедири деп сананып,
озо баштап оло чын ла атпагандар.

Онон бойынын командиринин јалтанбас кылы-
гын көрүп, билип ийеле, бистин кейде арткан лет-
чиктер нени эдерин база шүүп ийгендер.

Озо ло баштап лейтенант Брагинец, онын кийининде өскө летчиктер самолётторун сан төмөн шундырып, көлдин үстүнче айландыра учуртып турган. Штурмандар пулеметторго жаба отуруп, фашисттерди аткылай берген.

Оозын ачып туруп калгандары — жыгылган, жажынгандары тирүү арткан.

Бу өйдө дезе самолёт кейге учуп чыккан.

Же сырагай ла жеткерлүзи алдында болгон. Летучий көрөр болзо, Топаллер самолёттын канадынан тудунып отураарга турала, меелейин түжүрүп ийген. Эмди соокто темирден тудунып болбой турган.

— Анатолий! Канайып-канайып чыдаш... эмди узак эмес! — деп, Летучий кабинадан бажын чыгарып, нөкөрине кыйгырат. Бойы дезе, удур соккон салкын оны самолёттын канадынан жылбырада согуп ийбезин деп, машинаны араай учуртарга албаданат.

Блюзник дезе темирден кучактай тудунып алган, бек отурган.

Аэродром бу ла көрүнүп келди. Таныш палаткалар, автомашиналар көрүнөт. Летучий айланбай ла, самолётты чике төмөн түжүрүп, отургусты, же самолёт жерге тийеле, торгуларада, Топаллер канаттан антарыла берген.

Карын, жымжак комбинезонду бололо, жерге тын согулбаган. Ол өйдө жүгүрүжип келген санитарлар онын колдорун жыжат.

Летучийди госпитальга база салып койдылар. Онын жаактары ужып калган, керек дезе жаагынын тижигенине көстөри де туна берген.

Бирүзинин бажын тагып койгон, экинчизинин колын тагып койгон, олар анайда ла коштой жаткандар. Куучындашкылайт. Же олар не керегинде куучындажып турган болотон? Байла, Топаллер Летучийге жаан быйанын айдып турган болор, а Летучий дезе онын быйанын угуп, каруун берип турган болор.

Жок, бу келтегейинен эки нөкөрдүн ортозында куучын болбогон. Жууда бир нөкөри экинчи нөкөрин корулап алганы жарт. Летучийле андый жеткер болгон болзо, Топаллер база анайда ок эдер эди.

— Жакшы самолет болгон! Онын моторына осколок тийбеген болзо, бастыра жуу туркунына ол туржар эди — деп, Топаллер айткан.

— Андый, машина ачу.

— Меге колбаса да, эт те ачу... Мен оморды бистинг улуска таштап болбогом ине. Ончозын финндерге түүжүрип ийгем.

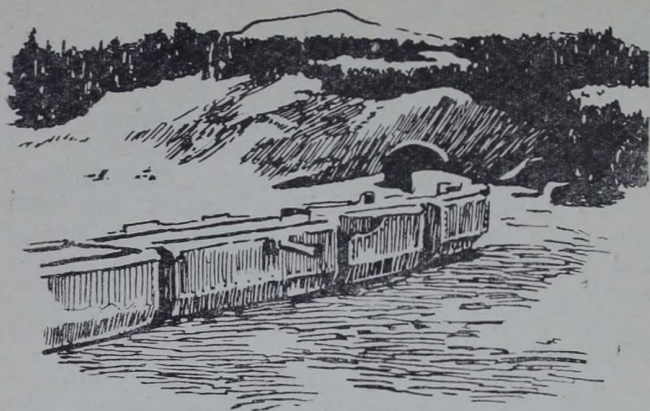
— Сен чын айдадың эмеш пе? Онын учун фашисттер сени атпай, бијелеп тургулаган эмтир не! Керек Жаңы жылдын алдында болгон ине, анайдарда, омор сени соок-таадак деп бодогон болбос по?

Экилези каткырышты.

Түндүк фронтто бистинг летчиктерле шак андый учурал болгон!

Бистинг башкару ол жалтанбас летчиктерге Советский Союзтын Геройы деген ат-нере адаган. Оморго Алтын Чолмонды Кремльде Михаил Иванович Калинин берген.

СҮЛТЕРДИ ЈЕНГЕНИ

ӨШТҮ биске көп лө чак түжүрип, чыгымдар эдип туратан, је мындый ла кайкамчылу неме болбогон: Карельский фронтто агаштардын ла кайа-таштардын ортозында көскө көрүнбес бронепоезд табылып келген. Түнде эмезе сыраңай шуурган тужунда бистин черү турган јерге билдирбезинен јууктап алала, сакыбас јанынан бастыра ла мылтыктарынан анаар ла үрдүртип ийеле, јоголып калатан.

Оны тенериде самолёттон до, јерде артиллериядан да адып болгылабайтан, оны кем де көрбөгөн, је ол биске јаан чыгым эдип турган.

Олјого тудуп алган фашистерден сураар болзо, олардо чын ла андый бронепоезд бар, оны «ак сүлтер» деп адап јат дежер. «Ол бойынын көлөткөзинен башка неден де коркыбай јат» деп бирүзи јарт эмес, серемјилү шүүлте айткан.

Је бу јажытты учы-учында бистин кайучы, сиби-

ряк Григорий Суrowикин тапкан. Оног озо ол солдаттардын ортозында андый ла ајыкту нени де этпеген: тил угуп аларга оштүдөн кижитудуп экелерин јакшы билетен болгон.

Бу керекте онын бойынын эби бар болгон: оштүни, өркөни туткан чылап, тузактап алатан.

Ол јаантайын јаныскан баратан. Ак халат кийип алала, оштүнинг тылына чаналу билдирбезинег өдүп, анда фашист штаб јаар кандый бир јакару, јаан солун апарып, чаналу јүретен јолды табатан. Оног кырды төмөн түжетен јолды кечире чичкечек сабактан тузак буулап койтон.

Бойы десе јолдон туура чыгала, изин карла бектейле, карга кирип алатан.

Фашисттин солдады кырды төмөн учуртып ла келеделе, тузакка кирип, токтодынып болбой, карга суксара сайылатан. Фашист болгонголокто ло, кайучы оны күчтү колдорыла кучактай алатан. Оног эмеш јулкуп ийеле, оозына бөстөн тыктап, колдонын күлип ийер, простыняла ороп, онын бойынын ок чаназынын үстүне јатыргызып, јаба буулап алала, сүүртеп, јуу өдүп турган јерди өдүп келер.

Фашисттердин солдады јолой тонуп калбазын деп ого бир эмеш кабактан берип ийеле, тумчугын карла јыжып ийетен. Коркып калган фашист кыймык та јогынан јаныс ла көстөри типилдеп јадатан.

Суrowикин шак ла анайда штабка јаан офицерлерди де экелип туратан.

Је бу јорукта десе ого оштүнинг солдады да эмес, офицери де эмес, бүткүл бронепоезд туштаган, айла, бронепоезд те болзо кандый!

Бир катап Суrowикин оштүнинг тылына терең кирип, кырга чыгып алала, өзөк јаар ајыктап көрди, оног, чек ле тоно бергендий, тура берди. Не деп јадыгар! Көргөн көскө, уккан кулакка бүткедий неме эмес, онын алдында јаланда, чек ле кардан шыбап эдип койгондый, ап-апагаш военный шибее туру.

Пушкаларынын башнялары ап-апагаш. Брониро-

ванный платформалары ак. Пушкалары ак. Тепло-
возтын тыштына, ыш көрүнбезин деп, ак броня (ка-
танчы) кийдирип койгон. Бу бастыра бойы ак шибее
рельстерле ак колесолорлу тоголонып барадат.

— Көрдин бе, чек ле сүлтердин бойы! — деп, ол
көскө көрүнбес бронепоезд бистин черүге канча ки-
рези чыгым эдип турганы керегинде көпти уккан
Григорий араай шымыранды. — Бу мындый танма-
ны тудуп алган кижиле!..

Суровикиннинг жүреги типилдей берди. Оны ка-
найда тудуп алар арга бар деер. Кайучынын колын-
да турганы ла чичкечек сабактан эткен тузак ла тө-
жинде автомат. Шак бу ойдө ол торт ло уссурийский
агаштар ортозында казыр тигрге колында сымда ла
аткадый тропло октоп койгон кичинек малтыкту
учурашкандый болгон.

Мындый макалу учуралды мен бождоуп ийедим
эмеш пе?

— Жок, барып болбозын, кулугур! — деп, ол ай-
дала, оног ары нени эдерин шүүп, бронепоездтин
кийининен ары барды.

Бронепоезд койрыта-тейрийте бараткан. Су-
ровикин десе кырла чип-чике барды. Бийиктен көрүп
турза, бронепоездтин үстин чыгара эки кара жол
тартып койгон эмтир. Онызы не десе, ол темир жол-
дын рельстерине келип тура берзе, кара эки жол ре-
льстерле бириге беретен эмтир, анайда бронепоезд-
тин турганы билдирбес.

«Ээ, онын учун оны авиацияга таап аларга күч
турбай».

Анайып ла турганча, кенетийин салкындап, бу-
луттар ары-бери жылыжа берерде, күн чалып келди.
Айландыра ару кар кижинин көзи кылбыккадый ар-
га берди. Кайа-таштардан, карагайлардан ак карга
көгөлтирим көлөткө түжет. Агаштардын бұрлерин-
де кырутып калган кар алмазтый мызылдажа берди.

Будактардын ортозында көктийектер үн алыжып
быыктажат.

Айландыра ар-бүткен чек ле тындана бергендий болгон.

Je күннинг чогына жангыс ла «ак сүлтер» сүүнбеди. Онын чөйбөйгөн көлөткөзи темир жолдын үстүнде чокум көрүне берди. Григорий керек десе анда канча башня, пушка болгонын ончозын тоолоп алган.

Бронепоезд бойынын көлөткөзинен коркыган немедий жоругын түргендедип, баштапкы ла туннель жаар барып, кире берди. Оны неле тундеер? Айас күнде кандый бир шонкор үстүнен төмөн көрүп ийбезин деп, жылан ла анайда жылып жажынатан эди.

«А-а, сен онын учун бойыннын көлөткөнүнөн коркотон турун ине!»

Суrowикин агаштардын көлөткөзине жажынып, кайа-ташка жууктап келди. Анда десе поездтер өдөрине жол жазап койгон, онын учун ол мында туруп, аяктай берди.

Туннельдин оозында каруул туру. Бомба жарылган жер көрүнөт. База бир бомба жарылган жок, ол кажатта, жаан эмес буул өлөннинг жаныда, жадыры.

Бистин летчиктер бу сүлтерди ол туннель жаар жангыс катап кийдирген эмес болгодый.

«Мындый кырды жарылта адар арга бар ба? Жок, мында кандый-кандый башка эп табар керек» — деп, Суrowикин сананды.

Онон бу катанчылап койгон анды канайда жоголтотон болотон деп шүүнөт. Андый жеткерди божодып ийзенг, ол көп лө балдарды өскүс артыратан эмтир.

Je тузакла оны тудуп албазын, автоматтан десе оодо адып болбозын. Карманына колын сугуп көрди, анда от алыштырар шнурок ло бар эмтир. Ол кезикте рельстер, жаан эмес күрлер оодо аттырып туратан, андый учуралда бир эмеш тол эмезе трофейный минадан алган ас-мас динамит ле једетен, је бронепоездке десе көп взрывчатка керек. Je оны кайдан аларын?

Суrowикин айландыра база катап жазап аяктап

көрди, оногоң туку төмөн јол каруулдап көрүп тура-
тан кижинин бутказына көзи тийди.

«Гайка толгоор ключти шак оногоң алар арга бар
болор — деп, ол сананды. — Акыр, ол турган буул,
байла, оның. Мен түн киргенче бого сакып алала,
бурулчык јерде рельстин үйелеринде эрешкиндерин
божодо толгоп койорым. Мында кажат бийик, бро-
непоезд бастыра башняларыла, пушкаларыла суу
јаар эрмек те јок уча берер».

Анайда сананып, Суrowикин ол бугулга терен ки-
рип јадып алды, эди-каны јылый берерде, уйуктап
калды. Уйуктап јатса, түш јеринде айылында эмтир.
Васька деп эчкизи оныла ойноп, кабыргазына тын-
тын сүзет, ачу.

— Кедери бар, баштактанба! — деп, Суrowикин
оны ийдип ийеле, ойгоно чарчай берди.

Оногоң көрзө, оның шинелине эчкининг мүүзи эмес,
темир айрууштын тиштери кадалып калтыр.

Кайучы ол ло јерде бугулдан чыга конзо, оның
алдында финн туру.

Кудайзак финн көс көрүп турум деп бодогон бол-
годый, оның учун ол кыйгырып ийерге сананган, је
үни чыкпай, тиж тарс эделе, айруужын салып, јерге
отура түшти.

— Канайда баштактанарын мен сеге көргүзе-
рим! — деп, Суrowикин адылып, оны төжинен ала
койды.

— Рус, рус, менде энем, менде балдар бар! —
деп, карган финн орустап айтты. — Мен бойым эмес,
мени командир ийген, немецтерге өлөң керек...

— Сен не мекелеп јадын, фашист өлөңди јиир бе?
Суrowикин чанакту атты көрөлө, јымжай берди:

— Је немецтерге өлөң не керек?

— Төжөккө сугарга. Немецтер јымжак уйуктаар-
га сүүп јат — деп, финн каруун берди.

— Ол кандый немецтер?

— Туку бронепоездтеги немецтер — деп, финн
көргүсти.

Суровикин төмөн көрди. Түндүктин бозомтык түни турган. Туннель жаар отторын күйдүрбеген грузовиктер кайырчактарда снарядтарлу келгилейт. «Ак сүлтер» катап ла жотконду жууга барарга белетенип турган болгодый.

— Бир частын бажында мен ологорго өлөң экелбем, мени адып койгылаар — деп, финн коркыйт.

Суровикин эмди санаа алынып, каткырып ийди. Онын бажына жалтанбас бир шүүлте кирген.

— Жарайт, жакару жакару ла. Оны бүдүрер керек. Өлөңди чанакка сал!

Озо баштап финн неменин аайын ондобогон. Онон байагы жарылбаган бомбаны чанакка кожо салзын деп Суровикин сураарда, финн чек ле калтыражып, тиштери катап ла тарсылдажа берди.

— Же сен коркыба, — деп, Суровикин ого айтты. — Бис ологорго өлөңгө сугуп койгон күндү жетирерис.

Качан бомбаны өлөңнинг ортозына сугуп койгылаарда, ого коштой шнурды ла взрывательди сала ла, үстүнен өлөңгө жаап койдылар. Онон Суровикин эки цигараны оройло, бирүзин бойы алды, экинчизин финнге берди.

— Сен ол агаштын ортозында партизан финндерге жүгүр. Ол тужунда сенин үйиң, энен, балдарың сеге быйан айдар. Мен өлөңди немецтерге бойым апарып берерим!

Онон боожоны колына алала, атты чыбыктап ийди. Бойы десе кырды төмөн жылгап бараткан чанакты коштой жүгүрди. Онон финн жаар кайа көрөлө, каткырып ийди. Автомадын ол төжине кийип алган, чаналарын өлөңгө кадап койды. Чанала коштой өлөңнинг ортозынан от алыштырар шнурок көрүнип турат.

Финн бараксан десе жеткерлү керек баштап алган солдаттан көзин алып болбой, узак көрүп тура калды.

Кырды төмөн чанак там ла тын учуртат. Сурови-

кин оныла коштой жүгүрүп барадат. Качан ат кедерлеп турарда, ол атты онон тын камчылап ийди. Бойы десе чанактын кийинине калып чыгып туруп алала, жабыс отура берди. Оозындагы папиростон байагы шнурдын учына от камызып ийеле, туннельге 100 метр жетпей, жолдын алты жанындагы терен жуука жаар тоголонып ийди. Онын түргөн мантадып келеткен ады десе туннель жаар элес эдип, кире конды.

Ат каруулда турган солдаттарды коштой өдө коноло, тары, снарядтар коштоп койгон машиналардын жанына токтой түшти.

Өлөңди көрүп ийеле, немецтердин хозяйственный керектер башкарып турган офицери чазы жаар көрүп, айтты:

— О, бу финн немецтердин ээжизин ондой берген турбай...

Бу онын калганчы сөстөри болгон. Байагы шнурла күйүп бараткан от взрывательге жеткен.

Авиабомбанын жарылган күчи сүрекей тын болгон, керек десе бир вагон пушкаларыла, башняларыла жаба туннельден чыгара чарчалган. Онон кайырактарда салып койгон снарядтар жарылып баштаган. Туннельдин ичинде не болбой жат деер, онон ышла, жалбышла кожо рельстердин оодыгы, кайырактар, улус, колесолор до чыгара адылып турган.

Финнин коркыганы коркуш. Ол кыйгырып ийеле, бажын эки колыла ала койоло, агаштын ортозы жаар жүгүрди.

Орус солдатла не болгонын ол көрбөгөн.

Же Сурувикин тирү арткан. Ол арып-чылап, самтырап калган жанган. Бу тушта ол өштүдөн кижиде тудуп албаган болды.

— Ол жолоп экелген кижин кайда? — деп, онон командир сурады.

Сурувикин десе бронепоездде туштажала, чек ле ол жого алар кижиде бедрегедий эмес болгон деп жартайт. Ол чек ле жүрексип, кызарып, туктурулып, «ак

сүлтерле» тушташканы керегинде куучындаарда, онын куучыны чынга тўнгей эмес болгон.

— Слер тын оорып, кўзигер јиргилденип, ол бронепоездти кўргөн деп билдирген болбогой!.. — деп, командир ачынды. — Туктурылып јадыгар, јўзигер кызарып калган, не болгон... Госпитальга барыгар!

Лобош Суровикин оног ары албаданып јартабады да.

— Је, бронепоездтер тудары — ол мениг ижим эмес. Мен оштўни тирўге тудуп экелетен кижинем. Акыр ла, эмеш амырап алайын. Ол тушта мен слерге сырагај јаан учурлу дегендерин тудуп экелип берерим.

Оног госпитальга, чек ле амыраар јерге баргандый, кўүнзеп барды.

Врачтар ондо јўзўн-башка оорулар бар деп айдышкан. Је качан ол уйуктап амырап аларда, бир де оору јок боло берген.

Кўскў кўрўнбес сўлтер бронепоездтин табыжы ол бойынча катап угулбай барган. Фронттын ўскў дў бўлўктеринде онын сурузы јок болгон. Солдатка јаан сый берзин деп сураар деп шўўштилер. Је сок јангыс кижин ондый бўткўл бронепоездке кўчи канайда јеткен деп бўткилебес болор деп јалтангылап тургандар.

Удабай ла туруп, Суровикин немецтердин јаан учурлу јетирўлерлў офицерин тудуп алган. Онын учун ого Слава деп орден берилген.

Јуунын учкаары дезе бистин черў турган јерге фашисттерле кожо јуулажарынан мойноп ийген финндердин партизанский отряды келген.

Бир партизан дезе ого «Г» ла «С» деп буква кўктўп койгон тағмалу калта артыскан орус солдатты сурулап турган.

Фашистский бронепоездти оодо аттырардан озо бис ол орус солдатла экў бу калтадан танкылага-

ныс, оноң ол манзаарып, калтазын мениң колымда ундып, жүре берген деп, ол айдып турган.

Je бу фронттың база бир келтегейинде болгон, анда улус Григорий Сузовикинди билбейтен. Шак анайда олар тушташпаган. А финн десе бойының жалтанбас, окпын наҗызына туштаарга турган, оны телекейде сырангай ла жалтанбас, эн артык солдат деп адап турган.

Бистин улус десе оныла јөпсинип айдыжатар:

— Онызы чын: орус солдаттый жалтанбасты кайдан да таппазын. Биске јуук болзон — бойыңа да артык болор.

КАРЕЛИНКА

СЫРАНГАЙ ыраак, арай-арай ла деп көрүнип турган танманы бистинг ротанын јиит снайпери Евгений Карелинненг — теп-тегин айтса, Женядаг — артык кем де чечен атпайтан.

Заводтын трубазында отурып алала, Ленинградтын турган аайын шиндеп көрүп отурган өштүни ол бир ле шыкайла, антара аткан. Фашист трубанын ичи јаар антарыла берген, анда јаңыс ла бинокльдын шилизи шыңырап, оодылганы угулып калган.

Женя кижии өдүп болбос саска кирип алала, немецкий кайучылды көрүп ийер, эмезе заводтын чек ле окко үлтүрөп калган трубазына чыгып отурып алала, немецтердин ару кейле тынып, амырап аларга блиндажтан чыгып келген офицерин көрүп, адып ийген турар.

— Сен кандый чечен адып јадын! — деп, кезик солдаттар айдыжатан.

Карелин дезе карууна айдатан:

— Науканы билер керек. Мен траектория аайынча адып жадым. Керек дезе көрүнбей де турган фрицти жыга адарым.

Бойы дезе мылтыгынын оптический прицелинин шилизин ару бөслө арчып турар. Мылтыгын чек ле скрипкага түнгөй чеберлеп, капту алып жүретен. Качан Женяга кандый бир снайперский жакару бергилегенде, оны корулап, автоматчик баратан. Оныла кожо барарына Сибирьден келген Прошин деп кижини ийетендер.

Командир автоматчикке айткан:

— Бойың жеткерде де болзон, снайперди корулап ал!

— Иженигер! — деп, Прошин каруузын берген.

Айткан сөзине туратан. Снайпер өштүни адарга барар тужунда, ол озо чыгатан, качан Карелин кайра бурылар тужунда кийининен ары өштүнинг огы ого тийбезин деп, бойы кийинине артатан.

Бир катап ол Карелинге айтты:

— Сен, Женя, жиит, же сүмелү: фрицтерди канча кирези жыга адып жадын, бойың дезе эзен артып каладын. Байла, бойыңнын жүрүминди тың сүүп жадын.

— Сүүп жадым — деп, Карелин бир де кемзинбей айтты. — Жүрүм меге сүрекей керектү. Азу тижим түшкенче, ак-сагалду болгончом, жүрөргө жадым...

— Ол не андый амаду болгон?

— Мен Ленинградтын жанында «карелинка» деп груша ла «түндүк карелинский» деп виноград өскүрерим деп, туку пионер тужумда нөкөрлөриме сөзим бергем.

— Э-э, Ленинградта Жайгы садта иштеерге командирден отпуск алып туратан турун не? Билеерим. Бистин солдаттар сени анда мрамордон эткен статуялардын жанында састыкту турган дешкен.

— Жок, мен анда онын учун турган эмезим. Ле-

нинградта јаткан улус ол мрамордон эткен статуяларды оодылбазын деп, јерге көмүп койор деп јөптөшкөн. Бис дезе олорды кандый-кандый ташла, агашла сыйра согуп койбоско агаштын јерге түшкен бүрлериле јапканыс.

Прошин дезе оны угала, Женяны ийининен адазына түгей кучактанала, айтты:

— Көрзөн кандый киленкей! А фашисттердин мында изи де болбос. Мында, улу Ленин баскан јерде, биске кажы ла алтам јер баалу, бис оны корулап аларыс.

Олор анайда јуук најылар боло берген. Ленинградты корулаар өйдин туркунына ас фашисттердин бажына јеткен эмес.

Блокаданы үзе соготон күн једип келди. Черүчилер бистин улус өштүге согулта белетеп јат деп сизип, ол күнди чек ле байрам келеткендий сакыган.

Баштапкы ла согултада бистин пехотинецтер өштүнин артиллериязы турган јерге једер учурлу болгон.

Нева сууда турган јаан броненосецтер де турушкан аайы-бажы јок јаан адыштын кийининде бистин пехотинецтер ичкерлеген.

Карелин ле Прошин нөкөрлөрүн озолоп, чаналу түрген ичкери бараткандар.

Женя өштүнин Вороний деп кырда турган артиллериязына не де болзо јаба једер деп амадаган. Анда Ленинградты аткылап турган јаан орудиелердин батареязы турган.

Женя бот олорло барып чотожорго сананган.

Ол мында бастыра јажытту јолдорды билетен. Кара суучакты куустыра, эски паркты орой јаткан канавала, Карелин парктын ичине ак халатту билдиртпей јылбырт ла эдип кире конды, онын кийининен ары дезе Прошин база чаналу кирди.

Олор парктын јаказына једип ле келеле, оок јыраалардын ортозынан пушкалардын стволдорын көрүп ийдилер.

Бу ыраагына адар жаан пушкаларды немецтер Германиядан Круппа деп заводтон экелгендер. Гитлер бу пушкаларла Ленинградты неме ле этпей, оодо адып койорыс деп мактанган. Эмди бу кара јутпаларла Ленинград жаар аткылаарга белетенгилеп турган эмтир. Тууга түней чоккон снарядтарды јапкан ак брезентти туура алып койтыр. Солдаттар снарядтарлу вагонеткаларды пушкаларга јууктада тарткылайт. Шыкап адаачылар штурвалды келиштире толгоордо, пушкалардын стволдоры куулайыжып, өрө көдүрилгилейт. Офицер, шили көстөри јалтыражып, мендеп, приказ берип кыйгырат. Батареянын кийини јанында үстин жаап койгон грузовиктер күүлежет.

Гитлеровецтер качып барар алдында канча бар снарядтарын бастыразын город жаар адып ийерге турган эмтир деп, Карелин ондоп ийди.

— Прошин, нөкөр, ологго адарга бербезис! — деп, ол шымыранды.

— Бу сен канайып турун, Женя! Бис экүден экү нени эдип алатаныс?

Онон рота ыраак па деп, автоматчик кайра көрди. Үра-ак ла база... Олордын кийининде дудергофский парктын решётказынын јанында гранаттын јарылган табыжы угулды.

— Бис база ыраак ла озолоп келген эмитирис! Эмди нени эдетен болотонис?

Је нени эдерин Карелин билип турган. Ол агашка киске чилеп кармаданып чыгып алала, өштүлерди түрген ада берди.

Бир, эки, үч катап атты — бир де ок јаспайт. Пушкага снарядтарды октоп турган фашист тутканы салып, мылкыс эдип отура берди. Снаряд дезе тумчугыла карга сүзүле берди. Шыкап адаачы солдат суксара сайыла берди. Офицер колдоры тарбас эдип, барып ок түшти.

Прошин дезе агаштын кийинине кирип алала, агаштан түжүп турган куру гильзаларды тоолоп:

— Э-э, анайдарда, керектин аайын шүүп алган кижиге туру ине бу... — деп, шымыранып турды.

Же ол ло өйдө чек ле кижинин куйказы жымыраар неме болды. Бир канча пушкалардын стволдоры өрө көдүрилбей, төмөн жабызагылайт. Парктын жакасында кем жажынып калганын бедреп тургандый, там ла там төмөндөгилейт.

Бир пушканын оозы сырангай ла Прошин отурган жер жаар ууланып тура берди. Оны көргөн бойынча, Прошиннин эди чек ле жымырт этти.

— Женя, түш! — деп, ол кыйгырды. — Олор эмди ле бисти жыга адып койотон эмтир! Женя!..

Же Карелин оны кулактын кырына да укпайт. Ол катап ла бир канча патронды октойло, там ла түргендеп адат. Ол октордын ортосында бронебойный да туштайт, ол алыжары да бар эмтир. Бронебойный пушкалардын талазына тийеле, шын эдип калат, от алыжатандары жарылганда, грузовиктер күйүп чыгат.

Батареяда алаатый бердилер. Солдаттар мылтыктарын таштап, грузовиктер жаар жүгүрүжет, офицерлер жажынгылайт. Же октор ээчий-деечий үзүгү жок учуп чыгып турган жер жаар бир канча пушкалар оосторун карарта ачып, туруп алды. Фашисттерге мында жангыс кижиге эмес, көп тоолу орус пехотинецтер кирип келген деп билдирген.

— Женя, түш деп жакарып жадым! Сени мен корулайтан учурлу! Өлөрин!..

— Акыр, чаптык этпе! Сакуп ал...

— Женя, качалык! Онон башка эмди ле аткылаар!

Же Прошин ого нени кыйгырып турганын Карелин укпай да турган. Ол пушкалардын снарядтары келип түжер тужунда Карелин өштүлөрдү ыбый-сыбый шыбаллап ла турган. Же уур снарядтар келип түшкөн ле бойынча, жерди жара соголо, таштарды, парктын решеткизын, агаштарды өрө чачып чыккан. Сары ыш ол жерге чек ле туна берген. Анда чек ле

бүткүл артиллерийский склад жарылгандый күзүрт болгон.

Байагы кача берген фашисттер ол снарядтардын жарылыжынан орус пехотинецтер божогон деп бодойло, пушкаларына ойто ло келдилер.

Je бу ла өйдө өрө куйундалып чыгала, кейде калбандап учуп турган чаазындар, агаштардын бүри, жерге ойто түжүп турган сары ышты өткүрө јарт кыйгы угулды:

— Ур-ра!..

Пушканын лафеттерине октор кыйт-кыйт эдип тийет. Фашисттердин алдында дезе орус солдат көрүнүп келген. Ол чачы атырайып калган, каска јок, јыртык ак халатту, төжинде автоматту, чек ле батареянын үсти орто жүгүрип келетти. Ол автомадынан тыркырада адып, бсйы «ура» деп омок кыйгырат.

Онын кийининен орус солдаттар чек ле кыймыражып жүгүрип келеткен деп, фашисттерге билдирген. Олор баштапкы ла солдатты көргилеп ийеле, вагонеткаларын, снарядтарын, пушкаларын таштап, машиналар јаар болды.

Бир минуттын бажында дезе Прошин батареяда ээлеп турган. Чогуп койгон снарядтардын үстүне чыгып алала, ол автомадын өрө көдүрип алала, кыйгырат:

— Карелин, бери кел!

Je Женянын үни угулбады. Оныла не болгон болотон?

Батарея јаар дезе бистин ол өйдө једип келген черүчилер жүгүрүжип јат. Бастыра пушкаларды оодык-сынык јогынаң бүткүлинче алып алдылар.

Прошин байагы снарядтар ойо согуп барган жерге ойто келди. Ол чоґо јаткан будактарды, снаряд јаара соккон агаштарды көдүрип, узак жүрген, нөкөрин таап аларга узак бедреген. Учы-учында онын сөөгин таап алды.

Карелин бойынын төрөл Ленинградын өштүден

корып өлгөн. Же онын мылтыгы артып калган. Анда бир сорбы да жок. Мылтыгы онын үзүти жок адыштан изү бойынча болгон, оптический прицели жалтырап турган. Прошин снайпердин сөөгин чыгарала, иле жерге чеберлеп салып койды: кийининен келген санитарлар көрөр, жууп койор. Бойы дезе ротазына жедежерге онон ары жүгүрди — жуу сакыыр эмес.

Ол нөкөринин мылтыгын кожо апарган. Оны энир киргенче жүктенип алып жүрген. Жаңыс ла энирде кандый да одунын жанына келип, эс алынып, өлүп калган нөкөрине, уулына түңгей, кородой берди. Ол Карелиннин снайперский мылтыгын колына ала-ла, канайда санааркап, оны узак ајыктап отурганын солдаттар көрүп турган. Онон үшкүреле, өрө туруп, командирге келеле, айтты:

— Мен бурулу, Карелинди корып болбогом... Мылтыгын алыгар.

Командир оноор көрди, бир эмеш сананып турала, мылтыкты кайра берип айтты:

— Корып болбогон болзогор, нөкөрөөрди бойыгар солыгар. Слер, сибиряктар, — чечен адучылар!

— Быйан болзын! — деп, Прошин иженчилү айтты. — Айтканыгарды бүдүрерим.

Чын да ол сөзине турунган.

Прошин сүрекей чечен адатан. Качан шыркаладала, эмденип барарда, мылтыгын эн артык адучы Жильцовко берген. Онын кийининде дезе оны Матвеев алды. Шак анайда ол мылтык колдон колго көчүп, Берлинге жеткен.

Анайып ол мылтык жеңүге жеткен. Эмди ол полктын маанызыла коштой туруп жат. Ол тужунда жуулашкан улус оны «карелинка» деп карузып адап жат.

ЧЕМОДАНЧИК

МОРДОВСКИЙ заповедникте бис бөрүлөр агырып, сакыганыс. Оноң олордың бир канчаларын жыга адып алдыс. Эмди от салып алала, амырап отурыс. Ол бөрүлердин бирүзин ончолоры көрүп, онын жаанын кайкажып турдылар. Мандайы торт ло буканын мандайындый, жалбак, түги айудый семтер болгон, керек десе өлүп те калган жадарда, оны көрөгө коркушту болгон.

Эки оосту мылтыктан болчок окло чике ле бойына адарда да, ол өлбөгөн. Бөрү анчыны төжиле антара ийде салала, арай ла тыда тартпаган.

— Торт ло јутпанын бойы! — деп, ол бөрү калып келерде, оны бычактап өлтүреле, айрылган анчы айтты. Ол анчы заповедникте иштеп турган. — Кылык-жанын көрзө, чек ле кижии јиир күүндү, менин тамагымнан ла кабарга келген... Је јастыра тудала, тижине шарф, карын, оролып калбай кайтты. Көрзөөр, шинелимди тырмагыла торт ло јара тартып барган.

— Батаа, сен база коркыдын ла — деп, кожо андап жүрген нөкөрлөри ого килегилейт. — Торт ло жуудагы немедий.

— Жууда немедий деп нени айдазаар? Жууда не ле болуп јат. Улус коркор до, кезикте кижинин бойына да, улуска да каткымчылу болотон эмей.

— Је, сен айдарын ла.

— А бот айдарым!

Алдында жуучыл болгон анчыла жуу керегинде куучынды баштазан ла, оны бачым токтодып болбозын. Коркушту бөрүни бис ундып, колхозтон чанакту аттар келерин сакып отураар ортозына жуу керегинде куучынды уга бердис.

— Бис Кёнигсбергги, славянский јерде фашистердин шибеезин, штурмовать эдип турганыс. Жуу коркушту кайнап, чек ле снарядтар табарыжып, оодыктары чачылып турган ой болгон. Је андый да болзо, бис ичкерлеп ле турганыс.

— Андый айалгада канайда ичкерледеер не?

— А канайып-канайып өдүп ле турбай. Кезик јерде подвалла өдүп, кезик јерлерде туралардын стезин оодо согуп өдүп турганыс. Кандый шибеелер албадыс болбогой! Мында түбине јетире бетондоп койгон «Луиза» да деп шибее бар. Бистин чике ле алдыста «Фердинанд» деп форт турган. «Еж» деп фортты кызыл колло алгадый эмес болгон. Пушкалардын, пулемёттордын оосторы кажы ла јанынан карарыжып калган...

Анайда городтын ортозына кирип келдис. Тиргартен деп райондо көрзөөс, ыштын, јалбытын ортозынан обезьяндар чыгып, чике ле бис јаар жүгүрүжип, чынгырыжып келет. Бастыра город күйүп јат. Туралардын подвалдарынан от анаар ла јылып чыгат, полго кижы басса, таманы күйүп, чек чыдашпас. Ол көөркийлер дезе өдүк јок, јыланаш. Трамвайлардын сабактары столмолордо лиандар чылап сактажат. Обезьяндар сабактан тудунайын ла дезе, колдоры быжат: өрттөн сабактар да кызыган.

Солдаттар обезьяндарды тудуп, шинельдерине оройло, кайра, жуу жок жер жаар ийгилеп турган. Обезьяндар бистинг төжиске, кичинек балдардый, жапшынгылап турган.

Фашисттер качып барар тужунда оморды басты-разын автоматла кыра адып койорго санангандар, же омордын кезиги качып чыкканы бу эмтир.

Же бис бу бараксандардын шыразын көрүп, оморго болужып учына жеткелегисте база бир солун болды. Темир воротадан бис жаар танк дезе танк эмес, бойы жүрер пушка дезе, пушка эмес, же ле деген неме келип жат. Чек ле мыжылдап, бажын танктын баш-нязы чылап ары-бери буруйт. Жыкпык көстөри сур-куражат.

«Акыр, мен оны эмди ле противотанковыйла ижин берип ийейин» — дейле, бир солдат граната-зын ала койды.

Же бу группаны командовать эдип турган сержант дезе оны токтодып: «Токтот! Ол бегомот деп анг болор, оны табарга күч, зоологический анг» деп айтты.

Же мында керектинг аайын, ол кандый анг болго-нын солдаттар ончозы ондоп, жиркиреде каткырыжа берди. Ол өйдө дезе октор сыйт-сыйт эдип учат, осколкалар чачылат. Жуу божоголок.

Сержант дезе воротада: «Тиргартен» деп бичип койгонын көрүп ийеле, тургуза ла штаб жаар телефон сокты:

«Жуулажып, жедер болуп темдектелген районго жеттис — деп айдат. — Олжого бир бегомот алдыс» деп онон ары жетирди.

Сержант анайда айдарда ла, радиоло ойто угулды: «Онын коменданты болороор деп жакарып турум!»

Жууда андый ээжи бар: кандый ла командир ши-беени эмезе городты элден озо алган болзо, ол онын коменданты болор. Же мында шибее эмезе город эмес ине — мында бегомот...

Сержант оны жазап жартагалакта, рацияга осколка тийеле, үзе согуп барды.

Ол касказын түзеде кийеле, айтты:

«Алганым ол, жамы сурап алдым».

Je жакаруны бүдүретен учурлу.

Штурмовать эдип бараткан группа онон ары ичкерледи. Сержант дезе командовать эдерин бойын болушчызына табыштырала, бегомот жаар болды.

«Je, трофей, менин айтканымды ук! Ойто јеринге бар! Клетка жаар бас!»

Ол бойын комендант деп билип јат ла, бегомот билбес ине. Јаңыс јерде кыймык та јок туруп, комендант жаар изү тынып, мыжылдайт.

Айландыра снарядтар жарылып турганын не деер, оморды экилезин ол ло јерине өлтүрип койгодый.

Нени эдер? Коштой танктар өдүп јат. Сержант танктын бронязына токулдадала, танкты токтодып, кайра бурыйла, бу тирү танкты тескерледе ийдип беригер деп јайнап сурады. Онон анайда ла эттилер. Бегомотты бойынның жүзүп жүретен суулу бассейнине ийдип, экелип койдылар. Бу ваннада ого јеткер јок болор дешти.

Мында, карын, удабай ла туруп јуу токтой берди, фашисттер ак маанызын илип ийди.

Бастыра солдаттар амырап, јыргап јат. Je коменданттын ижи јаңы ла көндүккен. Бастыра болгон тал-табыштан, коркыганынан бегомот оорый берген. Суу да ичпес, курсак та јибес, бажын да көдүрбес. Нени эдер? Сержант малдын врачын алдыртып келди. Ол дезе пациентин көрөлө, кыйгырып ийди:

«Бу не, кокур ба? Мен јууда минип турган аттарды эмдеп јадым. Слер дезе мени мындый сан башкары ан эмде деп јадыгар!»

Je, онон эмеш токунай берген. Бегомотты бастыра бойын ајыктап көрди. Көп октордын ордын тапты. Фашисттердин автоматчиктери коронын бегомотко түжүрерге, оны адып койорго сананган...

«Кем жок — деп, врач айтты, — октор онын жым-жак эдинде туруп калган, жуу олорды тудуп койбой. Же жалтанчылузы не десе — ол коркыганынан оорып, санаазы карамтыгып, эш неме керектебей барганында, өлөрдөн маат жок. Онын курсак жиир күүнин тыгыдар керек».

Мында ла «спиритус вини» деп эм бичип берди.

Бегомоттын оозын ачала, ого солдаттын котелогына толтыра эмди уруп ла ийерде, ол бир беш минут кирези чүчкүрүп, көзинин жажы аккан. Же онон санаазы кандый да сергелен боло берди. Клетказында, чочконунг балазындый ары-бери мантап, кыркылдайт. Онон ол чого уруп берген свекланы ончозын жип ийди. Үзеери бир бочко кылчу капуста жиди. Тузаган помидорлорды да жиди.

Же ажанып турганча, база ла түбек табылды. Бегомот ойинен өткүрө ажанып алган, түүнектеген. Клеткада ичи, чек ле бүткүл төгдий, тестейип калган жадыры, онтузын не деер, бастыра паркка жаныланып жат.

Оны айландыра ал-камык улус: солдаттар, кош тартар машинанын жанында баллондор жамачылап турган шофёрлор, госпитальдын кийимдерин жунар суу жылыдып турган военный прачкалар жуулган.

«Бу не болор! Комендант нени көрүп турган? Врач не алдыртпас?..»

Бегомот ончолоруна ачу болгон.

Комендант бараксан катап ла ветеринарга жүгүрди.

«А-а, бегомоттын коменданты ба?.. Өткүрө ажанган? Трофей көп курсактанып алган ба?.. Маала ажын? Кем жок, кем жок. Ол — женил курсак. Ичин изидер керек».

Грелка тургузар деп докторго айдарга ла женил. А андый жаан грелканы кайдан алатан? Бегомотторго грелка эдип чыгаргалак. Түбек ле дезен база. Бараксан сержант жууда да алаатыбайтан, эбин таап ийетен, же мында нени эдерин чек ле билбейт.

Клетканын јанына јуулган улусла јөптөжип, су-
райт. А шоферлор дезе айдыжат:

«Табылбас грелка мында, уул! Машинанын ба-
лоны грелка болор!»

Кийим јунатан улус дезе: «Бисте изү суу толты-
ра. Канча ла керек, ал» — дешти.

Онон эки балонго толтыра суудан урала, тын
бектейле, тоголодып экелеле, бегомоттын ичинин
эки јанына јөлөп койдылар.

Балондор эптү тура берди, јылу өдөрдө, бегомот-
ко јараган болгодый, ичи оорыбай барарда, ол баа-
тыр уйкуга кирип, јыңырада козуруктай берди.

Онын да кийининде бегомотло бир ле канча тү-
бектер болгон. Кезик окторды ветеринарга чыгарар-
га келишкен. Шыркалары чамыгарда, пенициллинле
эмдедилер. Оны эмдеп алгандар.

Анайда бегомот бойынын комендантын сүрекей
сүүр боло берген, ол јогынан бир де час артпас бол-
ды. Сержант јок болзо, ажанбас та, суу да ичпес.
Уйуктап јадар, а сангар көзиле дезе, сержант мында
ба дегендий, көрүп јадар. Је комендант та ого үрене
берген.

Бир катап комендант клеткага коштой агаштын
төзине јадып, уйуктай берген. Бегомот дезе решетка-
нын ары јанында болгон. Сержант коркушту түш
көрүп јат. Блиндажка келип снаряд тийген эмтир.
Блиндажтын үсти јемирилеле, тоолокторы түжүп,
балкаш онын үстүне төгүлип келди. Өлүм келгени
бу туру...

Үй улус оны өлүп калган деп ыйлажып-сыкта-
жып турганын ол угуп јадат.

«Бу не болотон? — деп, ол сананат. — Мен өлүп
калган болзом, улустын ый-сыгыдын канайып угар
болдым? Қандый табыш-тал болотон!»

«Болужыгар! Айрыгар! Бегомот комендантты
чайнап барат!..»

Је, бодоп то көрзөөр, бегомот чайнаарга бозу эмес
ине, айла кижиде кийим эмес.

Комендант көзин араай ачып көрөлө, не болгонун бодой алды. Бегомот најызын санап калган, онын учун снаряд оодо адып койгон эжигин түртүп ийеле, чыгып келген. Комендантка жууктай басып келеле, коштой жадып алган. Онон жакшызынып, уйуктай берген. А бажын дезе најызынын төжине салып алган... Шак ла бу өйдө сержант, блиндаж жемирилеле, оны жапшыра басып барган деп түженип турганы ол эмтир.

Мында база ла солдаттын сүмези болушкан. Шоферлор домкратты¹ экелеле, оны бегомоттын ээгинин алдына араай тургузала, машинаны көдүргени чилеп, онын ээгин көдүргендер.

Сержант араай чыгып алган, бегомот дезе ойгонбогон до.

Онон ол бегомотко: «Анайда эдерге жараар ба? Сен ан ине, мен дезе кижини, сен жаан, мен кичинек. Мени, ойынчык чымап, былча басып койзон, не болор, ол тужунда ыйлазан да, ойто түзедип болбозын...» деп адылган.

Бегомотло кожо онон до башка тал-табыш болгон ло. Же сырагай ла тыгыдазы жуунун учунда болгон эмей.

Жуу божордо, солдаттар, командирлер жаңгандар. Олор Кёнигсбергте амыраарга түжүп, зоопаркка келгилейт. Анда дезе бойына таныш сержантты көрүп ийеле, каткырыжат.

«Фронтвик дезе фронтвик, чек ле историяга кирген! Эмди сен айылына жанала, жуу керегинде нени айдарын? Кезиктери шибеелердин коменданттары болгон, кезиктери — городтордын. А сен дезе бегомоттын коменданты болдын! Батаа, балдар сени электеп каткырыжатан эмтир!»

Сержант эп жоксынып, актанатан: «Бастыра керекти радист үреген. Ол изү өйдө, байла, керектин аайын чокум ондоп албай, «Бегомот» шибеени ал-

¹ Домкрат — машинанын балонун кийдиргенде, машинаны көдүрер темир.

дыс деп командирге айткан болор. Фашисттерде бастыразы андардын адыла адалган да: танк «тигр», бойы жүрер пушканы «пантера»... деп адаган. Онын учун командир де аайлабай калган болзо, болор!»

«Радисттин буруун жууга шылтактап актаарга жараар, а сени не деп айдар?..»

Баалу трофейди корулап алганы учун сержантты адуулду часла сыйлаар деп, гарнизоннын начальнигинин приказы чыгарга жетире ле сержантты анайда андыгылап туратандар.

Байагы жүртылып калган шинельдү анчы бойын кучунын анайда божотты.

— Анайдарда, сержант андый арга жок айалгадаг чыккан эмтир! — дежип, угуп отурган улус каткырышты.

— Ол кем болды не? Сениле кожо жангыс жерден барган кижиге бе? Айса, бистин мордвин болды ба?

Ол суракка анчы каруу бербеди. Туура көрүп айтты:

— Бу аттар не удаган болотон? Туку качан једип келгедий эди. Кар калыг болотон, та?

Оног карманынан адуулду чазын чыгарды. Оны көргөн лө бойынча, ончолоры каткыга торт ло ичтерин тудуна берди.

— А бу бойы болгон туру ине! Же сен кокурчы ла кижиге база, Мурашов!

— Мен кокурлап јадым ба? Ол кокурды јуу баштаган ине. Мен онын да кийининде ол бегомотты ундып болбой, узак сананып жүргем. Оны көрөргө барып та жүргем.

— Не, ого болуп андый ыраак јерге барган ба?

— Јок, Москвага. Менин најыма башка вагон ийгендер. Зоопаркка адуулдап экелгендер. Эмди ол анда. Оны Ганс деп адагылайт.

— Же, качан келеринде, ол бойыннын комендантын таныды ба?

— Кайда-аг! Мен клеткага киреримде ле, бир чүмеркек немедий татайланып, тепсенип тура берген. Көрзөн, сырагай чүмеркей бергенин деп санандым... Андый да болбой кайтсын — Москвага сырагай башка вагондо экелгендер де. Ванналу квартира берген. Оны акча төлөп көргилеп јат. Эмди ол јарлу да! Јуудагы најыларын не сананзын.

— Көрзөн, сен тарына берген турун не?

— Јок. Мында тарынар, ачынар неме јок болгон... Јуунунг кийининде ол билелү боло берген; балазынын бескези бир центнер. Мен кирип јүреримде, балазы уйуктап јаткан эмтир. Анайдарда, адазы оны ойгонбозын деп кичееп турганы ол эмтир. Је оног кем јок, токунай берген. Менин колымнан чалкан алып јиди. Балазынын јаражын не деер — чек ле төрт булунду, течпек, торт ло адазы ошкош, тудуш ла сууда эжинип јүрет... Ыраактан көрзөн, сууда јаан тере чемодан кайкалап јүрү деп бодоорын!

— Оны канайда адап јат?

— Чемоданчик!

Мордовский агаштардын ортозында агдап јүреле, коркушту казыр, јеткер бөрүни өлтүрген чакту, јалтанбас анчыдан уккан куучыным бу болды.

ФЮНФКИНДЕР

ЈУУ ҚЕРЕГИНДЕ куучындардың бирүзи бу. Партизандар ағаштың ортозыла баратқан. Олор шыркалу, арып, аштап қалған болгон. Оноң көрзө, жерде фашисттердің оодылып қалған самолёды жадыры. Ичи жаар көрдилер — анда конфеттү кайырчактар, мармелад, шоколад толо эмитир.

Тенериден түшкен трофейди алып көрдилер. Анайып ла турганча, самолёттың куйругында кем де кыймыктанат. Фриц? Ээ, бир немец өлбөй, тирү артқан эмитир ине. Ол партизандарды көрүп ийеле, карманынан фотография чыгарала, оныла автоматтардан бектенип, кыйгырат:

— Фюнфкиндер! Фюнфкиндер!

Партизандардың кайучызы, Ленъка деп уулчак, ого жүгүрип келеле, командирге көчүрет:

— Нөкөр Фролов, оның фотографиясында беш бала.

Командир та күлүмзиренген, та кыртыштанган.
— Токтодыгар! — деп, Фролов тың айдарда, партизандар автоматтарынын оозын төмөн тутты.

Өштүни олар баштапкы ла катап килеп артырган учурал болгон. Партизандар тудуп алган өштүни олжого албазы жарт ине.

Оноң командир нени эдерин билбей, бир эмеш сананып турала, жакарды:

— Ого көптөг шоколад жүктеп беригер, лагерьде балдарга сый эдип апарзын. Жарт па?

Анайда Фюнфкиндер деп адап салгылаган немец бистин партизандардын Пола ла Ловать деп суулардын ортозында, кижичи өдүп болбос састу агаштын аразында турган лагерине келди.

Ол тудуп алган немецти үй улус, балдар ончолоры аяктап көргилеп турган. Фашисттер — ол улус эмес ине. Олор аңдардан да ары. Олордын бүдүжичи де кижиче түңгей эмес болор деп кижичи сананар. Же бу немец дезе тегин ле кижидий бүдүштү болгон. Чала жаанай берген, арык бүдүмдү, кижиче ле коркыгадый эмес кижиче.

Немец те партизандардын журтын аяктап көрөт.

Талдын чырбаалдарынан өрүп эткен жапаштарын кодурмандарга сыранай ла суунын үстүндө тургузып койгон. Ол жапаштардын ортозында кемректер салып койгон. Мында курсак кайнадар печке де, очок то жок.

Ол кандый да бурулу бүдүмдү күлүмзиренип, жүктенип келген таарынан шоколад ла конфет чыгарып турды.

— Сеге не, герман Русьты кайдаар сүрүп койгону каткымчылу ба? — деп, карчаанын тумчугындый, коркок тумчукту ла желбер кабакту Власыч өбөгөн кату айтты. — Кем жо-ок, бис чыдажарыс, же качан бис јенген тужунда слерге не болор эмеш, көрөрис!

Өбөгөннин соок көстөрүн көрүп, немец ийиндерин кызынып ийди. Оноң төмөн көрүп, бойына уулап көргүзип, жартады.

Фролов качан да, орто школдо үренерде, немецкий тилди үренген, онын учун эмди эмеш-эмеш ондоп турган.

— Бу, нөкөрлөр, авиамеханик, ол самолёттор жазап турган. Бистер жаар атпаган — деп, Фролов жартады.

— Туттурган соңында озор ончолоры анайда айдып жат. Бистин кем-кемис онын колына кирген болзо, ол түңгей ле өлтүрүп койор эди. Өлтүрерим! Түңгей ле өлтүрүп саларым! — деп, Власыч кыйгырып ийди.

— Мында ла ба? — деп, Фролов күлүмзиренди. — А кайдаар эдерин? Саска саларын ба? Ол тужунда сууны канайып ичерис?

Айландыра каткырыжа берди. Немец улус жаар ижемчилү аяктады.

— Же, акыр, бу суракты эртенге жетире артырып койолу.

— Андый болзын. Же эртен тура мен оны агаштын ортозы жаар ырада апарып койорым...

Власыч немецти уйуктадарга бойынын жапажына жатыргызып койоло, бойы автоматту каруулдап отурды.

Немец уйуктап болбой жатты. Жүзине келип отуруп турган томонокторды үркүдет, үшкүрет. Ленька да уйуктап болбой жаткан. Сананат. Гитлеровецтерди ол Власычтан ла ас эмес көрөр күүни жок болгон. Же Фюнфкиндер... Сан башкары неме... Тсс, — онын санаазын улус угуп ийгей... Бу немец онын адазына түңгей. Леньканын адазы жууга атанардан озо МТСтин механиги болгон. Неместин колдоры база торсоп калган, жарды андый ок эмеш корчок. Бойынын балдарын анайда ок сүүп жат... Власыч бойынын айткан сөстөрүн эртен ле бүдүрүп койбозын деп нени-нени сананып табар керек деп, Ленька шүүнди.

Оноң ол командирдин жапажына араай өңөлөп жетти. Фролов бирде улаарып, бирде ойто ондонып келет. Ол калтыраак оорудан шыралап турган.

— Нөкөр командир, а нөкөр командир, — деп Ленька оны араай кычырды, — бисте ол немецке иштедетен иш бар. Ого трофейный эмдерди талдазын деп айдар керек. Бисте эмдер көп ине. Же кажызыла неден эмденерин билбезис.

— А? Не? Чындап та. Ол таарлар кайда? Эртең тура оны айдарың.

Андый жакаруны алала, Ленька эртезинде оны бүдүрди. Састагы кыйгак өлөнниң төзине сугуп койгон эмдү таарларды ол эртең тура таап алды. Оноң, Власыч немецти агаштын ортозы жаар эрте-лей апарбазын деп, олордын жапажына түргөн келди. Фюнфкиндер уйуктабай отурган. Ол будын састын туманына салактадып алган, колында өлөңгө бир де Власычтын жүзинен, бирде бойынын жүзинен томонокторды үркүдип отурды.

Карган өбөгөн сагалы өрө сарбайып калган козуруктап уйуктап жатты. Колдорунда кабыра тудуп алган автомады онын жалбак төжинде бирде көдүрилип, бирде ойто жабызап турды.

Ленька десе оны көрөлө, оозын жаба тудуп, каткырды: жуучылдар ла база! Бирүзи уйуктап калган, экинчизи десе самаатап кача бербеген.

Власыч ойгонгон бойынча, алдында жуучыл кийимдү немец отурганын көрүп, уйкузы өткүрө ундып, тап тура жүгүреле, кайра басты.

— Керектү келдим, Власыч, — деп, Ленька бу өйдө айтты. — Немесци командир эмдер талдазын деген.

— А-а, онызы чын. Ого жүк бир туза этсин. Оноң — туура тартып койорыс. Олор бисти — бис олорды! Бир немецке ас болзо — биске жеңил болор. Андый, Леня! — деп, Власыч үшкүрди.

... Балдар ла үй улус чогуу туруп алала, шоколад жигилеп, Фюнфкиндер канайда иштенип турганын көрүп турдылар. Ленька таардан ого эмдерди чыгарып берип турган, немец десе эмдердин чаазында-рында нени бичип койгонын кычырып, мендебей,

араай ары-бери талдап салып турган. Ишти канайда ла түрген божодып ийзе, Власыч оны анайда ок агаш аразына капшай апарар деп, ол билип тургандый болгон.

Кандый эм кандый оорудан болгонын ол сөс жоктон жартап турган. Ичтинг оорузынын эмин тапса, ичи жаар көргүзет, баштын эмин тапса, бажы жаар көргүзет. Онон бастыра бойы калтырап турган кижичилеп көргүзөт, апагаш болчок эмди алып, бойы жип ийди, онон арткан да улуска берди. Ленъка оны жалап көрбөлө, ол хина эмтир деп билип ийди.

Ончолоры сүүниже берди — калтыраак оору ончозын кыйнап турган. Хинадан жеңил боло берер.

Онон кандый да шилилер, шприц, узун ийнелер табала, немец оны төжине жаба тудуп, бойы корчойо тартылала, кандый да коркушту ооруны көргүсти, онын бүдүжин көрөргө дө каткымчылу болгон.

Власыч бодоп ийди:

— Билереер бе, ол столбняктан эм таап алган. Якшы.

Онон ол жаан учурлу эмди жазап чеберлеп салып койзын деп жакарды.

— Айса болзо, ол немецти өлтүрбөзө, артык болор, Власыч? — деп, Ленъка онын кийининде сурады — База неге-неге болужат эмеш пе?

— Бүгүн арай орой боло берди — дейле, күн бийик пе, жок по деп, Власыч көрди, — меге де бош жок. Же эртен мен оны түней ле ырада апарып койорым...

Экинчи түн кирди. Ленъка Фюнфкиндердин жүрүмин корып аларга катап ла ого кандый-кандый иш таап берерге сананып жатты. Же немец эбин бойы тапты. Эртен тура бир чаазыннын журунына сууны канайда жерден чыгара тартырып аларын журап, Власычка көргүсти. Обөгөн оны көрүп, кебин узак жуурып отурды.

Фюнфкиндер десе сас жаар көргүзүп, ол сууны ичсе, кижинин күүни булгалып жат деп көргүзөргө

јүзин чырыйтып, јартап турды. Бойы десе ол өткөн күнниң туркунына бир де ууртам суу ичпеген. Шоколад та јип, сухайры да кемирет, је састын суун ичип болбой турган. Бойы десе изүге чек ле солужактап, чилекейин ажырат.

Кыстар ого килей берген.

Јиилектен јуунадала, ого бердилер.

— Ол кычкыл, кижы суузап турза, болужып јат — деп, Власычтын балазынын балазы Манечка айтты.

Немец кызычактын колынаң јийле, Манечканың бажын туйка сыймап ийди.

Власыч немецтин јураган јуругын ондоп алды:

— Онызы јакшы. Балдар суудан тың оорып јат. Анайда эдип алган болзобыс, тыныс алынар эдис. Шүөрейтен јери бу, тымыр јери бу. Је оны эдип алатан материалды бис кайдан алатан эдис... Трубаларды ла өскө дө немелерди...

— А ол оодылган самолёттон чы! — деп, Ленъка сүүне берди. — Оноң керек десе велосипед те јуунадып аларга јараар.

Бу јанынаң отрядтын командириле јөптөжип көрдилер. Аппаратка керектү немелерди таап алзын деп, оодылган самолёт јаар «командировкага» Фюнфкиндерди ийдилер. Ленъка ла карганак оны каруулдап кожо баргандар.

Фюнфкиндер не керек, ончозын таап алды. Ол өзөги көңдөй тулку темирлер де, эрешкиндер де, кайкалар да, алюминийден эткен талалар да талдап алды. Оодылган-сынган не-немелердин ортозынаң ол керек десе какпылар, толотко, маскалар, темир кандаар лампа таап алды. Оноң чек ле јарымкадан келип јаткандый болгон.

Суу соордырып чыгара тартыратан сооро тарткышты ол бир канча күндердин туркунына Ленъкала, база олорло кожо иштеерге күүнзеген бир канча уулдарла кожо јазап койдылар. Је ол јазаганы ого түбек болды. Качан рычагты јайкап ла ийерде, алю-

миневый трубадан хлорка жытанып турган жарык суу урулып келди, Власыч керек дезе каткырып ийди:

— Көрзөн сүмелүзин, механик деп мекелебеген туру ине. Же андый болзо, бис ого ишти табарыс!

Ол самолёттон кодорып алган жаан калибрлү пулемётты жазап алала, самолётторды оныла оодо аткан болзобус деп сананып туратан. Олор бистин жеңил самолёттордон коркып, чек ле карагайлардын бажына арай ла табарбай, жабыс учкулап туратан. Ол самолёттор Демьянскта курчадып койгон немецтерге азык-түлүк апарып турган. Власыч сымдаларды, чайларды, күртүктерди чечен адатан. Же бу колбасалу, консерваларлу, эттү «кушты» ол куштарга түндеер бе?

— Шак бу мыны жазап бер, бис ол тужунда макалу агдаарыс — деп, ол пулемётты экелеле, айтты.

Же Фюнфкиндер бажын салактадып ийди. Пулемётты жазаарынаг мойноп ийди. Ого Власычтын каныкканын не деер:

— Э-э, сен андый ба. Олјодо до гитлеровецтерле кожо! Биске болушпаска турун, анайдарда, бистен туура барып жадын ба? Немец немец ле, ого канайда да буурза, ол биске болушпас! Көрмөсти өлтүрерим. Оныла кожо жагыс кейле тынып болбозым!

Ленька Фюнфкиндерди канайда корып аларын билбей, колдорын уужап турды. Куучынга Фролов жара киришти:

— А сен неге атыйланып чыктын, Власыч? Олјого алган улусты бойынын улузына удур а жуулашсын деп албадаар жаг жок.

— Бис, партизандар, бойыс законду. Ого бойынын жүрүминен Гитлер жуук болуп турган болзо, мында кандый куучын болор?

— Чын! — каргандар јомөшти. — Ого фашисттер бистин најылыгыстан артык болзо, ол биске не керек?

— Бу слер ол кижиге не кадала бердигер? — деп,

Власычтын энези, тижи түжүп калган карган эмеген, адылды.— Ол не, слерге кандый бир профессор бо, бастыразын ол кайдан билер? Тегин ле кижин. Ол коркып јат ине — ол слерге килеп, мылтыкты јазап берзе, слер оныла онын нөкөрлөрүн адып ийе-реер. Самолёттордо јаңыс ла гитлеровецтер отурган эмес ине. Немецтерде де башка-башка улус бар. Андый.

— Биске оморды ылгаштырарга өй јок. Омор бистинг јажысты-карганысты ылгаштырбай, кырып јат.

— Је бис, орус улус, бурулу кижини буру јогынан ылгаштырып билер учурлу! Сен кайнаба, Петяшка, эмеш кижин аайлу болуп, ујат бил! — деп, эмеген бажы кажайа берген уулына, кичинек уулчакты адылгандый, тап этти.

— А слер, эне, оны үредип көрөөр, онын ујады кайда!

— Сенинг түргенинги! Сен советский јанда канча јыл јаттын? Андый ба, је ол бир де күн јатпаган. Ол тургуза ла нени билип ијзин. Андый улуска килеер, санаа алындырып, сакыыр керек!

— Ох, чыдажып болбозым! Болбос ло болорым! Онон Власыч кимиректенип, немецтег бастыра инструменттерди блаап алала, пулемётты бойы јазай берди...

Фюнфкиндер дезе Власыч — онын өлүми деп билеп турган ошкош. Онын учун Власычтан ыраак тудунып, үй улустын, балдардын ортозында ла јүрерге албаданатан.

Уй улуска байагы оодылган самолёттын талаларынан курсак кайнадар, ыш чыгарбас жаровнялар эдип берген: ыш чыкса, лагерьди фашисттер таап алар.

Уулчактарга бычактар эдип берген. Балык тудар кармактар эткен. Кыстарга сыргалар, јүстүктөр эдип берди. Анайда ол бир де амыры јок ло иштеп турган.

Табы-табынча ол ончо ло улуска болушту боло берген. Оодылбас шилиден танкы салар портсигарлар эдип берген учун каргандарга да јараган.

Власыч алдындагы ла бойынча оноор соок көрүп жүрет, је катап анайда кадалбаган. Јаңыс каа-јаада кими ректенетен:

— Акыр, бир тужунда качала, өштүлерди барып экелзе, мениң сөзим эске алынаар, ол тужунда орой болор!

Ленька каткырып туратан.

Ол база бир сый белетеп турган — Фюнфкиндерле кожо немецкий самолёттон кодорып алган рацияны јазап турган. Москваны угар тужунда сүүмји болор!

Фюнфкиндер ле балдардын ортозында онон до башка јажыттар бар ла болгон.

Бир катап кыстар мешке јууп алала, эмеш туска толып алар деп, Муравьево деп јаан јуртка барган.

Анда немецтердин комендатуразы, гарнизон турган, кажы ла айылда солдат. Олор самынга, туска, ийнеге, от күүдүрер зажигалкага јуу, сарју, јымыртка толып алып, айылдары јаар ийип турган.

Партизандардын билелерине анаар барарга коркымчылу болгон. Је андый да болзо, керектү не-немелерин барып, толып алатандар. Кезиктеринин анда төрөгөндөри, кезиктеринин таныштары бар болгон.

Немец балдарын санап, санааркап турганын сескилеп ийеле, балдар оны эзен-амыр жүрүм, јуу божозо, јанарым, туштажарыс деп, Германия јаар письмо бичигер деп айдышкан. Кыстар дезе ол письмону Муравьево јаар апарала, немецтердин фельд-почтазына салып ийгендер.

Фюнфкиндердин санаазы жарык боло берген. Керек дезе кезикте араай кожондоп то туратан. Ол кичинек кызычагына түңгей, андый ок сары чачту Манечканы чибичек керегинде: «О танненбаум, о танненбаум» деп каткымчылу кожонго үредип койгон.

Ленька дезе оныла немец тилле кажы ла кўнде там ла тўрген куучындажар боло берген.

Је анайып турганча, лагерьде коркушту керек болды.

Ол керек бир айас, тымык кўнде болгон. Кыстар јиилектеп барган, Ленька дезе партизандарла кожо кайучы болуп барган. Фюнфкиндер дезе лагерьде артып, база ла та нени де узанып отурган.

Јажытту орук јолло јанып келеделе, партизандар Волчья пасть (Бөрўнинг оозы) деп јерден мылтыктын табыжын укты. Ол јерди не анайда адаган дезе, анда коркушту јиткек сас бар болгон, ого аза берген бозулар да, уйлар да, койлор до, јараш буландар да, керек дезе улус та тўшкен дежетен.

Бу өдүп болбос јиткек сас үстүнен билдирбес, керек дезе кижини анаар барарга јилбиркедип те туратан. Ненин учун дезе, састын үстүнде айдары јок јымжак, јараш өлөн өзөтөн, кижи јылангаш јүгүрип барала, јада тўжүп, анданып јаткадый.

Је оны билбей калала, ого баскан сонгында, тубек! Јажыл өлөнгнинг алдында туби јок јиткек, кижини там ла сооро тартып барадар сас.

Ол андый саста мылтыкты кем адар? Байла, кем-кем тўжүп, чыгып болбой јат, болуш сурап адып јат. Не-не болгон болор!

Анда дезе мындый керек болгон. Кызычактар сыранай артык, амтанду ежевика бедреп, састын јаказына келген эмтир. Онон көрзө, саста немецкий самолёттын куйругы ла көрүнип јат. Фашисттер оны тўс јер деп бодойло, самолёдын ого отургузарга сананган болгодый. Та онын моторы үрелген, та оны јолой адып койгондор. Је кыстар көрзө, самолёттын куйругында немецкий летчиктер ле пассажирлер кармадангылайт.

Озо баштап каткымчылу деп көрүнген. Андый јаан улус, ортолыктагы койондор јадык кырлагандый, коркыгылап јат.

Онон кызычактар ологго килей берген: ол улус-

ты сооро тарта берерден маат жок ине. Улус килинчектенип өлөтөн жат деп, кыстар килегендер.

Агаш ортозында жаткан партизандардын балдары сүмелү ине. Немецтерди олжого тирүүгө алала, лагерьге айдап экелер дешкен. Ленька Фюнфкиндерди канайда экелген эди. Улус кайкаар!

Кызыктактар жиилек бедреп, саска жаңыс катап болгобой кадалатан эмес, ого кирерин де, ойто чыгарын да билетендер. Олор талдын чырбаалдарынан эки эжер чананы түргөн өрүп ийди. Ол чаналарды колго ло буттарга кийеле, өлөнниң үстүнче жылып баратандар, ол тужунда түшпес. Манечка ончо ло керекти озо баштайтан, онынг учун бу да учуралда немецтерди корып аларга ичкери барды.

Андый да болзо, чыбыктын бажына ак колплат буулап алды: онызы ак-чек санаалу келедим дегени болгон. Ол чыбыгыла ары-бери жагып, каткырат. Кожо барган кызыктактар дезе жыраанын кийининен көргилеп, каткырыжат.

— Маня! Манечка, сен олорго немец тилле кожондоп берзег. Онон башка «орус партизан» дежеле, коркый бербезин. Ого үзеери адып та ийерден маат жок. Кожондо, Манечка!

Манечка олорго жууктап келеле, Фюнфкиндер үреткен кожонды: — «О танненбаум, о танненбаум...» деп кожондоды.

Кызыктактарга бир жанынан каткымчылу, экинчи жанынан Манечканын учун жалтанчылу. Кандый да болзо, фашисттерге барып жат ине...

Чындап, немецтер де бой-бойына түнгей эмес, былары Фюнфкиндердий эмес болзо, не болор. Же оморды корып аларга баратканда, Манечканы не адатан?.. Ол кичинек, омор ого тийбес...

Ого үзеери «данке зер», «гутен таг» деп, база андый-мындый деп омордын тилиле айдып билетен де... Кажызы ла мылтык жогынан жылып чыкса, тирүү артар деп, ол жартап берер...

Манечка кожондоп жат — а немецтер унчукпай

јат. Кызычактарга јалтанчылу боло берген, унчук-пай барала, көргилейт. Олор андар эмес ине. Андар да болзо, балдарга тийбей јат. Јаңыс ла јүүлгек бөрүлөр... Манечка дезе јалтанбай, там ла јууктап браат...

Кенетийин мылтык јыңырт ла эдерде, Манечка јерге јыгыла берди. Кызычактар чек ле шыркалу немедий чыңгырыжып ийеле, јүүрүшти.

Олор лагерьге булуттаң кара чырайлу келгилеген. Власыч дезе бастыра бойы кугара берген... Ол Фюнфкиндерди көрүп ийеле, јүреги чек ле канла урула берген, тынып та болбойт.

Качан не болгонын ончолоры угуп ийерде, лагерьде ый-сыгыт тура берди. Манечканың өлгөнине Ленька да ыйлай берген.

Јаңыс ла Фролов тудунып турган.

— Андый кара кылык учун олордын карууна турбай артатан учуры јок. Бис эмди ле олорго јаргы эдерис, нөкөрлөр,— деп, ол айтты.

Јажы јаан да, јажы кичү де улустан — кызычактардан, уулчактардан — заседательдерди ле немецкий солдаттардан представитель эдип Фюнфкиндерди туттылар.

Оны Фюнфкиндерге јартап береле, отурдылар. Председатели Фролов бойы болгон. Парламентёрды өлтүргени кандый уур, кату буру болгонын ол јартады. Ол бастыра уставтардын ээжилерин билетен. Оноң керечилерге сөс берди. Ол керекти көргөн кыстар фашистский јамылулар олорды корырга бараткан орус кысты Манечканы канайда өлтүргенин куучындап бердилер.

Бу мыны бастыразын Фюнфкиндерге айдып бердилер. Ол дезе керекти ондоп турган. Онын јүзинде кызыл-кызыл тегериктер чыгып келген, шыкшыттарында тамырлары көгөрижип, кырлайыжып, каны тееп турган.

Качан керек канайда болгоны јартала берерде, Фролов заседательдер јаар көрөлө, сурады:

— Фашисттердин военный преступниктерин карууна канайда тургузар?

Улус унчукпайт, Фюнфкиндер јаар көргилейт. Немец озо айтсын, онын нациязы керегинде куучын болуп јат. Власыч онын ийинине кату алаканын салала, көстөри јаар кезе ајыктап айтты:

— Је керектин чынынча айт, немец. Сенин шүүлтөн бичийле, колдорыс салып, јаргынын јөбин фашисттердин командованиезине Гитлерге ийе берерис. Бис, партизандар, јаргыны чике өткүрип јадыс деп олор билзин. Андый. Сен, немецкий армиянын чиндү, званиелү кижизи, оны бойын кол салып керелеерин. Бистин трибунал международный деп олор билзин!

Айдып јат, бойы дезе автомадын тудунып алган, мажызын чек ле сабарынын бажы кажайа бергенче јаба базып турат, андый да болбайсын, Манечка туш кижии эмес ине.

Фюнфкиндер унчукпай, төмөн көрүп отуры.

Заседательдер де, бастыра улус, немец нени айдар эмеш деп сакый бердилер:

— Је — деп, Фролов өрө туруп айдат, — немецкий албатынын адынан нени айдарын, Фюнфкиндер? Балдар өлтүрип, олорго ак-чек санаалу бараткан парламентёрды өтлүрген немецкий военный преступниктерге кандый јаргы болор учурлу, калганчы катап сурап јадым?

Анайда айдып божоордо ло, састагы камыштар салкынга јайканыжа берди. Онон бир де табыш јок, шык ла эдип калды.

Фюнфкиндер өрө, тегери јаар көрди, јер јаар көрди, айландыра улусты ајыктады, онон кугара берген эриндериле бойынын тилиле нени де айтты. Онон орус тилге көчүрди:

— Смерть им! Смерть! (Олорды өлтүрер.)

Пероны алала, чаазынга колын салды, онон изү нени де үргендий, ого үрүп ийеле, туура базып, ыйлай берди.

Улус кыймыктаныжып, үй улус шыбыштаныжа берди, карган өбөгөндөр тескери көрди. Власыч дезе туруп чыгала, барып Фюнфкиндерди ийининен ала койоло, кулагына кыйгырып айдат:

— Же не ыйлай бердин, тенек? Ыйлаба! Балдарыңды жаргылап салдын деп жалтанадын ба? Сенин бу шүүлтенди Германияда билзе ле, гитлеровецтер балдарыңды гестаподо божодып койор деп кородой бердин бе? Тенек! Бис жаргынын жөбин эмди ле ийер эмезис ине. Жуу божозо, ийерис. Международный трибуналга ийерис, билдин бе? Же, сананзан!

Кайдан! Оны сыранай коркушту деген өштүзи токунадып турганын көрүп ийеле, немец ненин де учун онон тың ыйлай берди. Онон камыштын ортозы жаар барала, сок жаңыскан узак отурды.

Онон танктар адар трофейный мылтыкты жазайла, жаргынын жөбин бүдүрерине партизандарла кожо барды.

Немецтер житкек састан чыгып болбой, отурганча эмтир. Озо баштап саска отрядтын самолёды түже берген, эмди дезе улусты бир эмештен сооро тартырып брааткан эмтир. Партизандардын окторы олордын килинчектенижин учына жетирип салды.

Же онон ары не болгоны жарты жок. Кажы ла куучындардан улам угар болзо, немецтер партизандардын ол лагерин оодо согуп салган дежет. Партизандар танктар адар мылтыктардан, трофейный пулеметтордон олордын кош апаратан самолётторын сыранай жазымы жогынан түжүрө адып, немецтерди сүрекей каныктыратан болгодый. Онын учун олор састы бомбалаган. Көп улусты өлтүргөн, көбизин шыркалаган. Фюнфкиндер партизандарга чек үрене берген. Онон ол бойы да уур шыркалу болзо, саста сооро тартырып бараткан контуженный Леньканы чыгарып алган. Олорды Жаан жер жаар кожо экелгендер. Керек чын ла андый болгон деп чокум ла айткадый жетирү жок. Же сурузын укканда, андый ла болгодый.

Эмди командир, инженер, механик, ученый эмезе база кандый бир иште турала, жаңы жадын-жүрүм төзөп жаткан Германский Демократический Республикада жаткан Фюнфиндерге айылдап барып келген Ленькадаг письмо алзабыс, бу куучыннын чын ла учы ол болор. Бу куучында Германиянын теп ле тегин албатызын төгүндөп, бойлорынын эн артык деген нажыларын — Советский орооннын ишмекчилерин ле крестьяндарын өлтүрөргө ийгени керегинде айдылган.

Бастыра телекейдин ишкүчиле жаткандары биригеле, өштүлөрдү ноктолоп койзо, андый түбектү жуулар качан да болбос, жаңыс ла чөрчөктө артар.

Же эм тура андый жөнүгө телекейде ишкүчиле жаткандар жедип алгалак, онын учун бис бойыстын Советский Черүбисти сүүрис, анда туруп, оны тыгыдарыс. Мылтык-жепселди жалтанбай, чечен адып үрөнөрис.

СҮМЕЛУ ЈАЛҚУ

УУЛЧАҚТАРЛА кандый учуралдар болбой турган деер! Петяны алыгар, кандый ла күнде оныла кандый-кандый керек боло берген турар.

Колында толтыра будактарлу энези өткүүлге жууктап келди. Онон эжиктин жанында өзүп турган жоон карган агаш өрө көрди, анда Петя бойына «жайгы тура» жазап алган болгон. Ол чырбаалдардан ла досколордон эдип алган уйазында кандый да калыг бичик кычырып жатты.

— Петя, ач!

Уулы дезе бичигинен бажын албай, агаштаг түшпей ле, кандый да ыктаны учынан тартып ийерде, өткүүл бойы ачыла берди. Энези кайкап, оындарын чек ол ло јерине салып ийип калды.

— Бу не мындый?

— Тын ла кайкаар неме јок — кичү механизация...

Энези өткүүлде јазалган немени ле учын агаш өрө чыгара тартып койгон ыктаны көрөлө, бажын јайкап айтты:

— Ах, јалкуны сени, нени сананып таап алган! Агаштан түжеле, өткүүлди ачарга ого күч.

Петя нени де айтпай, байа ачканы ла чылап, өткүүлди јаап алала, оноң ары токуналу кычыра берди.

Бу баланың сүмелүзин не деп айдар — кажы ла иштең кандый-кандый јаңы изобретение эдип, кыйа берген турар!

— Петя, уй-мал сугарар суу бар ба? — деп, энези сурайла, куру көлүүр јаар көрди. — Суу кайда деп сурап јадым мен сенен?

Петя үшкүреле, агаштан күүн-күч јок түжүп јат:

— Суу келтегейинен сурактын аайына эмди тура чыккалагым.

— Акыр ла, адан јанза, чыбык алза, ол тужунда сурактын аайына чыгар.

Петя адазын бир јанынан сүүйтен, ол ок өйдө оноң јалтанып туратан. Оның адазы керектин чынын сүүр, је кату кижн болгон. Колхозто бригадир болгон. Оноң оны механизатордын курсына ийген — машиналарды башкараар.

— Адам меге болужар эди — деп, Петя айтты. — Ол бойы суу өткүрер деп турган.

— Не, сабаттардан айрылар аргазын бедреп јадын ба?

— Айрыларынын аргазы эмес, а рационализация.

— Сүмелү јалкунын сөстөри де сүмелү.

Петя энезине јуук базып келеле, байагы одынды јуунадарга болужып, айтты:

— Эне, ачынбагар! Мен бичиктең кычырып алала, оноң анайда ла эдеримде, бистин койлор бастыра улустын койлорынан озо јанып јат ине.

Энези күлүмзиренди: онызы чын. Ол кой деп те-нек малды кижн чеденге торт ло сугуп алатан эмес.

А Петя дезе тусту чейинти эделе, айылдын жанында оны бир кичинек жерге уруп койгон. Эмди койлор ол сүүген кузурга торт ло магла жангылап жадар.

Оскө балдар дезе койлорун айдап болбой, чек ле талганча жүргилеп турза, Петя каткырып отурат:

— Олордыйынын кезиги үйде жок. Бистийи ончозы!

Оны бир катап энези кузуктап ийген. Уулчактар, кызычактар ончолоры кожо барган. Агаш ортозында табыш-каткы. Кузук ол жыл сүрекей жакшы бүткен. Бастыра балдар жыраалар сайын жүргүлөп, кузуктын агажын ээлтип, кузукты үзүп, таарларына салгылайт, Петя дезе ары-бери базып, агаштын баштары жаар көрөт.

— Эй, сен не, агаштын көндөйлөрүн тоолоп турун ба, Пентяй? Сен, жалку, не иштебей жадын?—деп бастыра жанынан кыйгырыжат.

— Мен башла иштеп жадым! — деп, ол карууна айдат.

Онон ончолоры айылдары сайын жанала, карымдарда кузуктарын сайлап отургылары, Петя дезе жагы ла жанып жат. Ол база таар экелип жат, айла таары уур.

Кузукты таардан төгүп ийерде, энези керек дезе кайкай берди: чек ле талдап салган, бир ле түңей кузук, сайлаарга да керек жок — белен.

— Бу мындый кузукты кайдан алган? Чек ле магазиннен садып алган немедий.

Ол тийиннин деп, Петя орустап:

— Это белкины... — деерде, энези оны кандый да улустын өбөкөзүн айдып турган болор деп сурады:

— Бу кандый Белкиндер бу?...

— Жо-ок, кандый да Белкиндер эмес... мен кузукты тийиннин уяларынан жуунадып алгам.

— А баштакты сени! Ол сеге болуп бир болчоктон жууган ба?

— Ачынбагар, эне... Мен кийимим чеберлегем. Агашка чыгары — кийим жыртары ине!

— Ол кыжыла балдарын азырап бөлбозо, не болор!

Петяга тийин ачу боло берген. Кузукты ойто апарып саларга јат. Је эмди ол агаштын көнгдөйлөрүн кайдан табар?

— Кем јо-ок, азыра-ар. База катап тажыгай. Кузук көп. Ол адаруны көрзөөр, бойы азыранып јат, бисти мөтлө азырап јат. Тийиндер база јалкуурбазын, адарулардан көрүшсин. Ол тужунда бис тийиндерге заповедник эдип берерис. Бастыра јерлерде кузук отургузып саларыс. Агаштарда кайырчагаштар эдип койорыс... Ол кайырчактардын түбин почтовый кайырчактын түби чилеп ачылар эдип койорыс... Түбин ачып ла ийзен, бастыра кузук таарга урулып келер! Биске де јакшы, тийинге де јыргал. Заповедникте бис оны каруулдап јадыс ине. Тийиндердин текши јуунун јууган болзо, олор ончолоры тургуза ла јөпсинер эди. Керек дезе сүүниже берер эди, чын ба, эне?

Је мындый уулчакка кижн канайда ачынар? Онын быјыраш чачын сыймап ийеле, энези јангыс ла айдар:

— Ох, сен бу мыны бастыразын јалкуурып таап турган болбозын ба? Сүмелү!

Бойы дезе эмди ле уй-мал келер, ичер суу јок не болор деп, Петя јаар кезе көрөт.

Петянын дезе чын ла суу тажыыр күүни јок: күч те, јилбиркегедий неме де јок болгон. Је андый да болзо, ол сабаттарды алала. јуукада агып јаткан кара суу јаар барды. Байагы уйазында јетире кычырбаган бичигинин листтерин салкын јаап ийбезин деп, бичиктин үстүне доскодон салып койгон. Суу олордын эжигине бойы келер эдип канайда јазап алатан болотон деп, Петя сананып бараткан... «Суу јолды табар» деп кеп сөс тө бар эмес пе. Анайда сананып барадала, ол чичкечек доскодон јастыра базала, барып түшти, јангыс ла куру көнөктөри калыража берди. Ол өйдө кара суучакта балдар балыктап турган.

— Пентяй-лентяй јыгылган! — деп, балдар талтабышту каткырыжа берди.

Петя десе тура жүгүреле, алаатыбады:

— А мен балыктазам, балыктар бойлоры тудулар. Мен билерим!

Ол анайда ла айдарда, балдардын каткызы шык ла эдип калды: Петя нени ле сананып таап ийетенин олор билетен.

— Бистин суучакта балыкты тударында бир де чүм жок. Торт ло кызыл колло тудар арга бар. Эмди ле мен сууны өрө барала, бир ле немени эдип ийзем, бастыра балык менин болор!

Балдардын ичи күйүп, торт ло көстөри суркура-жып чыкты.

— Петя, бисти кожо алзан!

Сабаттарын бого ло, көөлмөктин жанына, тургузып койоло, Петя чуркурашкан балдарга курчадып, суучактын бажына жетире барды. Суучак, улус жаткан журт жаар агардын ордына, агаштын ортозында жуукаларла ары-бери мыйрыйып агып жаткан.

— Шак бу мында сууны буурыс. Таштар, чырбаалдар тажыгар — деп, Петя жакарат.

Ончолоры ишти јилбиркеп баштадылар, керек десе ажанарын да ундып койгондор. Изү күнде сууда болорго коомой бо?

Озо баштап чырбаалдарды өрүп ийдилер. Суучактын эки јанында казыктар кадайла, байагы өрүп койгон чырбаалдарды сууны кечире эки ряд эдип коштой тургузып ийдилер. Онон олордын ортозына агаштар, таштар салала, той балкаш урдылар. Буунтынын алты јанында суу кургай берди, ол јерден балдар көп балыктар терип алдылар.

Петя база та нени де сананып айтты:

— Акыр...

Је бу өйдө десе деремнеде тал-табыш башталган. Көрөр болзо, кайда да балдар жок! Петянын энези суучактын јарадынан Петянын сабаттарын таап алган. Бойы десе кайкайт: уулы кайда барган болотон? Терени јарым ла метр көөлмөккө ол түже берген деп канайып айдар! Андый да болзо, ол көөлмөкти кечти.

Je база ла нени-нени сананып таап ийген болбойсын деп сананала, сууны сузуп, јанды. Удура дезе айылдаш эмегендер келип јат.

— Сениг јалкуунг база ла нени де таап ийеле, бистинг балдарысты кожо алып јүре берген болбой кайтсын!

Петя айылына орой јанган Энези адылбазын деп, картузында одороктор экелди. Je энези дезе ол балыгаштарды ачынган бойынча кискеге таштап берди. Киске дезе оморды тургуза ла јип ийди. Онон тойо берген болбой кайтсын. Петяга јажып, онын будына келип оролып, кайлап турды.

— А-а, сен база нөкөр лө! — деп, Петя арбанат. — Горшоктогы сүтти төгүп јадын. Энем дезе меге ачынып јат. Брысь!

Онон «Чычкандар тударга кискенин ордына айылда јыландар тутса, артык болор эди» деп сананды. Омор кискедий уурчы эмес ине, а чычканды дезе түнгей ле тудуп јат».

Бир катап киске печке јаар калып чыгала, какпышка табарып ийген. Күлкү, какпыштар чек ле калырап, күзүреп келип түшти. Онон Петянын санаазына мындый неме кирди: «Бу мындый көп какпыштар не керектү? Кажы ла көөшкө бойынын јаанду-кичинектү какпыжы керек. А печкеде ары-бери јылдырып турар под јазап салган болзо, јакшы болор эди... Оны јазаарга күч, је келер өйдө јазап алар арга бар».

Айылга энези кирди. Онон Петяга адылып, серенке бедрейт.

«Бу улус тегин ле јерге не куру сөстөр айдат не? — деп, Петя сананды. — Стенедө јалтырап турар буква-лар эдип койгон болзо, ол тужунда энем кнопканы базып ийзе: «Мен сеге чукулданып јадым» деген сөс көрүнип келер эди. А мен дезе карууна кнопканы јапшыра базып ийзем: «Ачынбагар, јаманымды таштагар» деп көрүне берер эди. Бу санаа Петяга сүрекей јараган, керек дезе ол күлүмзиренип ийди.

— Каткырып јадын ба? — деп, энези онон тын

ачынды. — Уйалбасты сени! Бастыраларына каткырып, ончолорын төгүндөп жадың. Мен сени бүгүн азырабай артырзам, санаан кирер!

Петя анайда энирде ажанбай артты.

Чындап, андый фантазиялары учун ол ажанбай жаңыс катап артатан эмес, онын учун бу учуралда тың кунукпады. Уйазында сухайры бар болгон, керде-марда куру ла артса, оны сууга жибидип жип алар, амтанду. Же суу керегинде десе Петя энезине чала жарты жок айткан:

— Суу биске келер жолды таба-ар...

Эртезинде эртен тура Петя нени эдерге шүүнип алганын, байла, кем де сананып таппас. Ол күнкузуктын былтырыгы саптарын жуунадып алды. Онын вата ошкош, ак өзөгин сабакла чукчып арчыды. Онон оныла тегери жаар көрүп айдат:

— Түште тегериде жылдыстар көрүнип жат!

Бастыра балдар бойларына андый ок трубалар эдип алала, база тегери жаар көргилейт. Анайда дегемненин өскө балдарын база ла жуунадып алды.

Энези олор тегин ле ойногылап жат деп бодогон. Же андый да болзо, бажын жайкап айтты:

— Та, база ла тегин эмес жуулган болороор!..

Ол Петянын изобретениелеринен коркып турган.

Бир күн ол кере ле түжүне кайда да болгон. Энирде орой жанган. Бастыра ла бойы балкаш, үлүш келген. Онон жаткан ла бойынча уйуктап калган.

Эртен тура энези уйын одорго чыгарарга барза, эжикте суу түүлип калган. Бу не болотон? Түнде жаш болбогон, а айылдын эжигинде десе суу!

Не болгонын энези шүүп, ондоголокто, уй саачылар жүгүрүжип, тал-табышла жеткиледи ле:

— Ол баштак, ол көлчин кайда? — ла дежет.

— Сенин Пентяйын нени эткенин көрзөн?

— Ол жалку бистин суубысты алып барган!

Энези аяктап көрзө, Петя чын ла айылына сууны жетирип койтыр! Байагы күнкузуктын сабынан суу карытка үзүги жогынан шоркырап, сүүнчилү

агып туру. Бу мынын сүмелүзин не деер, күнкузук-тын сабыла суу трубадагызынды агып жат. Петя ол саптардын учын бой-бойлорына улаштыра кийдириштирип койтыр. Онон огородтордын кийин жанынча туку агаштын жаказына жетире салып, билдирбизин деп, үстин балкашла жаап койтыр. А агаш ортозында, кара суучак чыгып, агып башталган жерде, буунты эделе, онон суу жууканы эбире комургайла агып келер эдип салтыр...

Же ол комургайла агып баратан суудан артканы дезе жалаң сайын жайылып калган, суунын орды кургап калган. Ол кара суудан колхозтын уйларын сугаргылап туратан. Уйлардын двoryнын кийини жанында жаан агаштан карыт ойоло, тургузып койгон болгон. Суу онын бир учына агып киреле, бир учынан чыгара агатан.

Эртен тура уй саачылар келеле, уйларды сугарга чыгарып ийер болзо, карытта суу жок. Суунын орды кургап калган, чык та жок. Бу не болгон болотон деп кайкап, ары-бери көрүп тура бердилер. Бу ортозына дезе бир кичинек уулчак айдып жат:

— Сууны Пентяй-лентяй агыза берген!

Же мында ла тал-табыш башталганы ол эмтир... Эмегендердин табыжы жаан эмей. Петянын адазы оlorдын үндерин ыраактан ла танып ийген. Айла ол бүгүн эртен тура курстан жанган болгон.

— Жакшылар ба, нөкөрлөр! Бу не, жуун ба? Кандый сурак аайынча самокритика болуп жат?

— Суу, суу керегинде!

— Бис күнүн ле сайын общественный малды кичееп жадыс, а мында дезе биске чаптык эткилеп жат.

— Бисте тегин де иш деп неме толо: арчыыр, жунар, өлөн тажыыр, өтөк төгөр. А мында дезе бастыра сууны бир ле айыл жаар экелип алгандар.

Оlorдын табыжына керек дезе колхозтын председатели келди.

— Федор Петорвич, слердин уулчагаар бастыра сууны бойынын туразынын эжигине экелип алган,

а колхозтын малын куру артырып койгон. Анайда эдерге жарабас!

Же жаңыс сөслө айтса, Петянын суун ойто апардылар. Күнкузуктын саптарын жалаң сайын чачтылар. Анчадала ол мекелеп койгон уулчактар маказы канып чачкан. Бастыра улуска түбек болор, а онын айылында суу болор деп, ол айтпаган ине!

Эмди десе керек ойто бурылды.

Петя десе ол өйдө уйуктап, жакшы түш көрүп жаткан.

Түш жеринде көрүп жатса, адазы жанып келтир. Олор адазы жогына канайда жатканын сурайт. Энези десе Петянын суу өткүргенин мактап, куучындап ла туру... Петя ойгонып келзе, чын ла столдын кийининде адазы отуры. Адазы чек өскө бүдүштү болуп калган: сагалын кырып койгон, жап-жаш бүдүмдү, жаңы городской костюмду.

— Жакшы ба, герой! — деп, ол уулына айтты.

Петя орыннан стол жаар чек ле учуп, адазынын мойынына калып келеле, тын кучактай алды. Торт тамагын кыйа тудуп ийгедий.

— Же мында мен жогына канайда жаттын? Эненле ачынышпадын ба?

— Суу келтегейинен болуп турган — деп, ол эп-жоксынат. — Же эмди — бисте суу бар...

Онон Петя ижин мактанып көргүзөргө адазын баштап барды. А анда онын жазаган бастыра водопроводын чачкылап койгон турарда, ол канайда кордогон деп жадаар! Петянын чек ле тизези мылтырай берген, бойы десе жаш бала чылап огурып ийген.

— Тегине ле ыйлап жадын — деп, адазы айтты, — бойун бурулу. Андый изобретение кемге керек? Бир кижиге туза, арткандарына түбек. Ол чын керек эмес, меке болуп калган.

Онон Петянын сананып тапкан ижинен не болгону куучындап берди.

— Мен мекелеген эмезим, мени суу мекелеген — деп, ол онон тын ыйлады.

— Кем жок. Мен курста эмеш үренип алгам — деп, адазы айтты.— Жердин аайын канайда темдектеп бичип аларын, суу кажы киреден түжерин эмди чотоп билерим. Буунты эдип алала, бис чын ла водопровод эдерис.

— Мен сеге болужарым — деп, токунаа билбес изобретатель көзининг жажын жениле түрген жыжа соголо, айтты.

— Болушпай база. Сен, мен, бастыра уулчактар жазаарыс. Уулчактарды жуунат, андый жерди эмди ле барып бедреерис.

Уулчактардын чугулы узак болор эмес, олор укканча да болбогон. Түрче ле жуулыжала, жылангаш уулчактар бригадирге баштадып, агаш ортозында кара суучак чыгып турган жер жаар бардылар. Байагы «төгүндедип койгон төгүнчи» бойынын жалан сайын жайып койгон суузыла жылангаш мачылдада жүгүрип сананып баратты:

«Акыр ла, жаанап келзем, үренип алзам, түңгей ле кандый бир жаан керек изобретать эдерим, ол тужунда көргилеер. Мени тегине ле Пентяй-лентяй деп адагылап жат. Жастыра, жастыра!»

ЖАЛТАНБАС УУЛЧАК

УЧ КҰНГЕ чыгара коркушту шуурган болгон, төртинчи күнде дезе туралардын көзніктөрине күннинг жаркыны чалып келди. Тимка туранын сенегине чыгара жүгүрип келеле, көстөрүн алаканыла көлөткөлөй тудуп, айландыра ајыктайт.

Туралар чек ле бойларына түңей эмес. Олор кандый да кардан эдип койгон керептердий, кезиги дезе суркурап турган мөнүн кардан эткен шлемдү кезерлердин баштарындый содойып көрүнөт. Көзнікти айландыра дезе куру көстин кирбиктериндий журалып калган.

Идиргенде обоолоп койгон саламдардын ордына чөрчөктөрдөгидий ак өргөөлөр өзүп калган турат.

Жаландагы ап-ару көбү кардын үстүндө керек дезе койоннын да изи јок. Тимка чаназын кийе соголо, баштапкы ла ис саларга идирген јаар түргендеди.

О-о, эмди ол сыраңай ла бийик деген обогодон жыңылап кейле бир канча учуп барала, карга түжер!

Ол ап-апагаш өргөөлөрлү идирген жаар өскө уулчактардан озолоп барарга, Тимка мендеди.

Ополье деп журтта чанала жүрерин туку жуу ойинен бери сүүр боло бергендер. Ол тужунда партизандардын отряды чек ле канатту немедий, агаштардын, кардын ортозында жылыып калар, бирде десе өштүге сакуыбас жанынаг табарулар эдип, кайдан да чыга конуп келетен. Качан өштү деремнеге жууктап келеткенде, колхозчылар бойлоры да, балдары да агаш аразы жаар чаналу кача беретен. Карган өбөгөндөр анчадала чаначыл болгондор.

Бир катап жуу ойинде Москвадан келген бир радистти парашютла түжүргендер. Оног оны Тимканын таадазы штаб жаар үйдешкен. Барадала, радист Гремучий жардан ла жыңылаган бойынча, суучакты кечире калыда берген. Бу учуралды таадазы Тимкага куучындаган.

Вот калыш десе калыш! Гремучий жарды көргөн кижинин онын каскагын, бийигин билер. Каскак жараттын бажында карагайлар чек ле тенериге сүзүп алгандый, туку түбинде десе Омутянка деп түрген суучакпындалып агып жат. Ол керек десе сыраңай ла соок деген күндерде де тонбой жат.

Оны Тимка кышкыда көргөн. Оног чек ле туман бурлап чыгып, агаштарды кажайта кырутыдып койотон.

Тимка агаш ортозында турган Сеща деп журтка таадазыла кожо чаналу баргылаганда, Гермучий жаратты эбирип баргылайтан. Ол журтта Тимканын таадазынын партизанский отрядта кожо жүрген нажылары бар болгон. Жуу керегинде куучындарды угарга Тимка сүүйтен, онын учун таадазынаг артпай, кожо ло баратан. Бойы десе качан бирде ол каскак жаратты кечире калып, таадазын кайкадар күүндү жүретен.

Кезикте таадазыла экү каскак жаратка жууктап

келгенде, Тимка онын сырагай ла кырына турар. Қыймыктанып ла ийзе, шух ла эдип уча бергедий, торт ло кижининг куйказы жымыраар... Же Тимка десе жагыс ла сурап јат:

— Парашютист бу мынанг калыган ба?

— Мынанг — деп, таадазы каруун берет.

Тимка јарды төмөн карап көрөтөн, анда терен коол, онын түбинде суу кайнап агат, ол јанында эмеш јабыс јарат көрүнөт.

— Бу јараттан ары јандагы јаратка кейле учуп барган ба?

— Ээ.

Онон Тимка көксин кенгидип јөткүреле, кайра бурылып, таадазынын кийинининг ары чананын јолыла барат.

Барып јадала, сананат: улус кандый јалтанбас болуп јат?

Јартын айтса, ого бийик обогодон до калыырга јалтанчылу болгон. Же бүгүн ол калып көргөн. А кем ле јок. Шух ла этире уча берген. Чындап, төрт саны өрө болуп учкан, је андый да болзо, кейле учкан ине.

Ол чаналары тарбайып учуп барала, көөшпөк карга күп ле көмүле берген. Качан бастыра бойы кар чыгып келерде, ого балдар канча кире каткырбаган деер!

Је Тимка кемзинбеген, обоого катап ла чыгала, лаптап ла калыган. Качан балдар ойноп чөкөгөн бажында, деремненин үстүнде самолёт көрүнип келди. Самолётты јуунунг кийининде көргөн эмес, улус сонуркажа берген. Онын учун самолёт отурган јерге јуулыжып келдилер.

Самолётты тыштынан јарандырып, јараштыра јурап койтыр. Јаан кызыл чолмондор јалтырайт, онон тере комбинезонду улус чыгала, алдында партизан болгон Егордын айылын баштап беригер деп сурагылады. Тимка десе сүүне берт. Айла ол кандый самолёт болгонын ла анда кандый улус келгенин ол тургуза ла бодолдоп биллип ийген. Верховный Совет-

же выборлор болуп турган. Албаты бойынын башкарузын көстөп тудуп турган. Анайдарда, бу агитаторлор келген ине. Тимка оларды бойынын айылы жаар сүүнчилү баштап барган.

Качан турага кирип келгилеерде, айылчылар Егор өбөгөнгө айттылар:

— Слерге батько Сидор эзен айттырган! Бисти бери ол ийген.

Карган өбөгөн күлүмзиренип ийди:

— Ундыбаган туру не!

Je качан ол айылчылар неге келгенин куучындап берерде, өбөгөнниң чырайы соой берген.

Бу улус самолётто выборлорго керектү листовкалар, плакаттар экелген эмтир, эмди оларды Сеща деп журтка ла агаш аразында турган журттарга жетирер керек. Анаар баратан жолды шуурганда чек күрт алып барган, машина өдүп болбос. А анда самолёт отурар жер жок. Онын учун Ополье деп деремнеге жетире учала, оноң ары листовкаларды кем-кем чаналу апарзын деп сураар деп шүүшкен эмтир. Алдында партизандарга жол баштап жүретен Егор Иванович кандый јакшы чаначы болгонын ончозы билгилейтен. Онын учун листовкаларды ол неге де бодобой, бу журттарга жетирип койор деп иженгилеген эмтир.

Je өбөгөн чанала алдындагызындый жүрер чагы жок керегинде унчукпады. Бу кышты чыгара ол печкеде јаткан, чанала эмди жүрүп болбой барган. Онын учун эмеш сананып турала, айтты:

— Кем жок, артырыгар. Листовкаларды жетирип койорыс деп айдыгар!

Алдында партизандарга жол баштап туратан Егор Иванович партизандарды бакшарган батьконын јакарузынан мойноп болбогон.

Летчиктер калашка кожуп эмеш сүт ичип ийеле, өбөгөн айткан сөзин бүдүрерине иженип, јарыкта ойто једип аларга уча бердилер.

Егор дезе уулынын уулчагын Тимканы кычырала, онын бажын сыймап айтты:

— Ол танып койгон чаазындардан бир листин бери берзен.

Генеральский фуражкалу кижинин портредин кепке базып койгон листокты Тимка алып, ајыктайт.

— Танып туруң ба, балам?

Тимка јазап көрди.

— Јуу ойинде бистин партизанский отрядыс јаткан јерди фашисттер курчап аларда, Јаңы јылдын алдында курсак ичип отурганыс санаанга кирет пе. Щи ичип отурбай кайтыс, ајагыста дезе агаш туссалгыш кайкалап јүрди не. Оштүлер бисти тус та јок артырган! Јойу да, атту да кижии өдүп болбос эдип курчап алган. Баксаар, тус берерис деп айдышкан. Тус јокко күч ле болгон: карган улустын тижии оодылып, јаш балдардын дезе сөөгиги өспөй турган. Је бис Гитлерге бакпаганыс! Бойысты мекелеп, минге агаш туссалгышты салып, анда шинеп калган тусты кайылытып турганыс.

Ол ло тужунда бу таныш эмес карган кижии армяк кийип алган келген. Онын колтугында камчы болгон, ол кирип ле келеле, каткырат:

«Бу слердин ајагаарда не кайкалап јат?»

Бис дезе ого карууна бастыра јүрегистен:

«Амзап көрзөн, бойын билерин!» — дедис.

Ол Јаңы јылдын алдында бисле кожо тус јок курсак ичип алала, айткан:

«Је Москвадан нени сураарын, ого нени јетирерин айдыгар. Кремльле куучындажарым!»

Бис бой-бойыс јаар көрүштис — таныш эмес карганга бүдүнбей турганыс, је оноң оны ченеп көрөр дежеле, айттыс:

«Сен чын ла андый јаан кижии болзон, Москвадан биске тус алдырт!»

Ол өбөгөн каткырала, јүре берген.

Јаңы јылда дезе соок то тыгып чыккан, фашисттердин турлуларын да партизандар оодо соккон. Агаш аразында јызыраш, күүлеш јынгырай берген. Бистин улус фашисттер олјолоп алган базаларды,

городторды, журттарды, агаш ортозынан чыгар жолдорды жайымдаган.

Онын ла кийининде журттар сайын тусту чанактар барып, кажы ла айылга тус үлегендер. Тусты үлеп айдыжат:

«Таадактын ийген сыйын алыгар. Москвадан ого болот экелгендер, ол болоттын болужыла бис ончо улуска тус таап алдыс!»

Байрамды анайда уткыганыс. Кажы ла айылда тус табылып келерде, байрам да сүүнчилү болгон... Санаага кирет пе, балам?

— Санаама кирет — деп, Тимка карууна айтты.

— Ол тустын болужыла сенин сөөгин тыгыган да, оны канайда ундырың! Көрдин бе, чаналу кандый жакшы жыгылап жадын. Мен көзнөктөн ончозын көрүп жадым — деп, таадазы Тимка жаар күлүмзиренип көрөт.

Куучын не керегинде болгодыйын уулчак сеспей турган.

Таадазы десе ол кижинин журугын журап койгон чаазынды алала, көрүп айдат:

— Көр, балам, ол тужунда биске тус берген киж бу!

Тимка эмди жазап аыктайла, ол аыкту айылчыны танып ийди. Ол генеральский фуражкалу эмтир, төжинде десе Советский Союзтын Геройынын эки жылдызы мызылдайт.

— Албатынын наызы, ады жарлу партизан Ковпак — депутатка кандидат эдип көрдин бе кемди көстөп тудуп жат! Бистин агаш ортозында жаткан айылдаштарыс ол андый сүүмжилү солунды эмди ле угар учурлу — деп, таадазы Тимкага жымжак үндү айтты. — Онын портредин, бу листовкаларды Сешага жетирер керек. Эмди тура жарыкта шыйдын, балам.

Тимка нени де айтпады. Сөс жогынан ончозы жарт болгон: партизан таадазы барып болбосто, уулчакка онын ордына барарга керектүзи жолду. Уулчак бир тилим кара калашка тустаң сееп ийеле, карма-

нына сугуп алды. Андап жүрерде тудунатан бычак, серенке алып алды. Байагы листовкаларды, журукту чаазынды жүктенип, таадазынын чаназын кийип алды. Оорудан чыкпай, печкеден түшпей барган Егор өбөгөн көзнөктин тонуп калган шилизин кайылта үрүп ийеле, уулчактын кийининен ары көрөт.

Кышкы күн кыска, энир кирип бараткан. Күн, сооктон коркыган немедий, агаштардын баштары ажыра түргөн жажынып бараткан. Тимка эмеш ичкери энгейип алала, ыраак-ыраак алтап, күн ашкалакта Гремучий жарды өдүп аларга мендеди. Деремне, школ, төзинде койондор үргүлөп турган обоголор Тимканын кийини жанында артып калды. Ол агаш ортозына кирди. Мында кар көөшпөк болгон. Будактарында кар кажайып жаткан чибилер анчадала жараш көрүнүп турган.

Уулчак агаштын ортосы жаар там ла там тереңжиде баратты. Жол десе кыр жаар көдүрилип баштаган, оноң ары барарга күч боло берген.

Же Тимка таадазына берген сөзинен жана болбой, ичкери ле барып жаткан. Ол жүгин түзеде тудуп ийеле, базыдын оноң ары жылгырлатты. Онын тыныжына бөрүги, жаказы кырутый берген. Койу агаш ортозында карануй боло берди. Кичинек чаначыла коштой жолды кууза учуп, сыйык-сыйык деп кожондоп турган кушкаштар да кайда да артып, табыжы жылдырып калды.

Күн ашкан ла, ачкак салкын удур согуп баштады. Ол бийик чибилердин будактарынан карды түжүре соголо, оны койу агаш үстүндө куйултат. Чыгып келген айдын да жаркыны куйундалып турган кар өткүрө борорып көрүнөт. Оноң шуурган там ла тыгып баштады. Уулчак бийик агаштардын үстүндө чалып турган ай жаар көрөрдө, ол куйундалып турган карла кожо, улчак чылап ок, ичкери бараткандый болгон.

Ого эмеш коркунчылу боло берген, кезек-кезек өйдө эдинин соогы жайыла берип тургандый болгон.

Je уулчак јенил жылып бараткан чаналарыла там ла түргендеп ичкерлейт.

Агаштардын ортозында барбак чибилердин төзинде кандый да сары оттор бирде күйе берип, бирде өчө берет деп уулчакка билдирип турган. Качан уулчак эки колыла түрген-түрген ийдинип, ол отторго жууктап келейин десе, озор өчө берет, боро, јарт эмес көлөткөлөр элбес эдип јоголып калат.

Жылтырап турган эки сары одычак Тимканын чек ле јанында көрүнип келген, керек десе Тимка оны барып тудуп көрөр күүни келген. Ол чаналарыла ыраак-ыраак алтап, тизелерин бөкөйтип ийеле, тайактарыла ичкери түрген ийдинип ийерде, керек десе Тимка јар карап көрүп турган бөрүннн балазы күчүк чилеп кынзып ийеле, јолдон арай ла деп туура калды.

Озор кичинек чаначыны курчап, туку байадан бери мантажып турган.

Карган эне бөрү десе күскиде балдарын кулундар тударына үредип туратан. Ол озо баштап озорды болор дегенче ойнодотон, онон тутсын деп үн берзе ле, балдары кулунга чурап баратан.

Эмди бу да учуралда ол балдарын көрүп, айландыра базып јүрү. Онын балдары, база бир-эки јоон бөрү — бу бастыра үөр уулчакты тударга айланышкылайт. Озор уулчакты тенек кулунды курчап, туйуктайтаны чылап ок, каскак јаратка јетирип, туйуктап аларга турган.

Байагы кынзып ийген бөрүчектин үнин угала, карган бөрү чөйө тартып улып ийди. Онын карылгак үни агаштарга тунгак јанылана берди. Оок балдары десе карууна үн-алыжып ок ийди. Онон айландыра јоон үндү бөрүлердин улужы угулды.

Бу кижинин куйказы јымыраар үндерди угала, бөрүлер оны јарымдай курчап келген эмтир деп, уулчак сезип ийди. Јаңыс ла чике ичкери барар арга бар болгон. Је онын алдында каскак јар, јараттын түбинде десе Омутянка деп суу агып јаткан.

Уулчактын артык барар жолы жок болгонын биллип, сүүнижип тургандый бөрүкчектер калактажып, кынзыжып турган. Же сүүнерге олорго эрте.

Олордын алдында кижинин. Ол кичинек те кижинин болзо, же керекти шүүп ийер санаалу, жалтанбас кылык-жанду.

Ол кайа көрдү, тык эдип тындады, ончозун ондоп ийди. Же онын жүреги казыр андарга туйуктадып, жалтанчылуу тура беретен кулун эмезе кураан чылап согулбаган, жалтанбаган. Ол, карын, чукулду катуу сананган. Көрсөн, бу танмаларды, менин жолымды туйуктаарга тургандарын! Жок, андый болбос туру! Онон ол чаназын Гремучий жарат жаар бурыды. Онон каскак меести төмөн агаштардын ортозынча уулчак учуртып бараткан. Бөрүлөр жеминин ырап баратканын көрүп ийеле, онын кийининин ары ла болгылады. Бу-бу ла жедижип туткулаар. Жоон бөрүлөр десе күчтү көксиле уулчакты жыга согорго онын жолун кечире аларга турган. Же уулчак бойун казыр андарга тыда тартарга бербеген. Чын ла жалтанбас улустын жүреги сыранай жеткерлү өйдө там ла катуу боло берип жат.

Качан каскак жараттын кырына чаназы жедип келерде, Тимка бир де токтобогон. Жардын түби жаар көрөлө, ол эмеш те алаңзыбаган, жалтанбаган, жагыс ла оны кечире калыырга сананган!

Ол ийдинген бойынча сан төмөн шунуп ийди.

Озо баштап чаназы араай жыгылаган ошкош эди, онон кар буркурап, кейге көдүрилип чыкты. Удура салкын согуп, жүзүн жалайт, тере тонын талбайта үрдүрет. Онын кийининде салкын, удур агып турган чакпындый, төжине жаба ийдилет.

Кушкаштар канайда учуп турганын эмди Тимка сезип турган. Ол эки колыла талбып ийерде, олор канат чылап кейде талбайа тура берди. Ол бастыра бойы ичкери энчейип ийеле, төжи кейди жара кезип, учуп жат. Төмөн көрсө, анда көпшип калган суу карарып жадыры.

Жаратты ажыра калыган бойынча, Тимка күрт карга бадала берди.

Бу кайкамчылу керекти бөрүлердег башка кем де көрбөгөн.

Олор канайда кичинек чаначы бийик жардаг калыган бойынча, тумантып турган суунун үстүнче ажыра учуп, экинчи жаратка барып түжеле, көөшпөк карга көмүлүп, жылыып калганын көргөн.

Оок бөрүлер уулчактын кийининен калыган бойынча, кайнап турган сууга түшти, кижинин сүмезиндий олор кайдан сүмеленер. Карган эне бөрү карылгак улып ийди. Жоон бөрүлер тиштерин тарсылдадып, каскак жараттаг кайра болгылады.

Уулчак дезе суунун ол жарадында болгон, ого једип алар арга јок. Бөрүлер оны көрбөй турган, је онын амтанду јыды канайда ырап баратканын сезип, улыжып, көстөри от чылап күйүп, жараттын бажында тура калдылар...

Тимка јуртсоветке кирбиктери, кабактары курутып, чек тоштолып калган кирип келеле, байагы депутатка кандидат эдип көстөлгөн кижинин портредин кепке базып койгон чаазындарды табыштырарда, јолой оныла не болгонын айтпаган.

Мактанарга ол сүүбейтен эмей.

БАЖАЛЫКТАР

Жалтанбас улус керегинде	3
Мөттү танк	5
Карындажыла экү	12
Лайка деген ийт тегин үрбес	17
Комиссар Лукашин	22
Кара кiske	27
Комсомолец Кочмала	32
Иван Тигров	38
Најылык	45
Летчик Летучий	50
Сүлгерди јенгени	59
Карелинка	68
Чемоданчик	75
Фюнфкиндер	84
Сүмелү јалку	99
Жалтанбас уулчак	109

Для начальной школы

Богданов Николай Владимирович

О СМЕЛЫХ И УМЕЛЫХ

на алтайском языке

Редактор перевода *З. С. Суразакова*
Художественный редактор

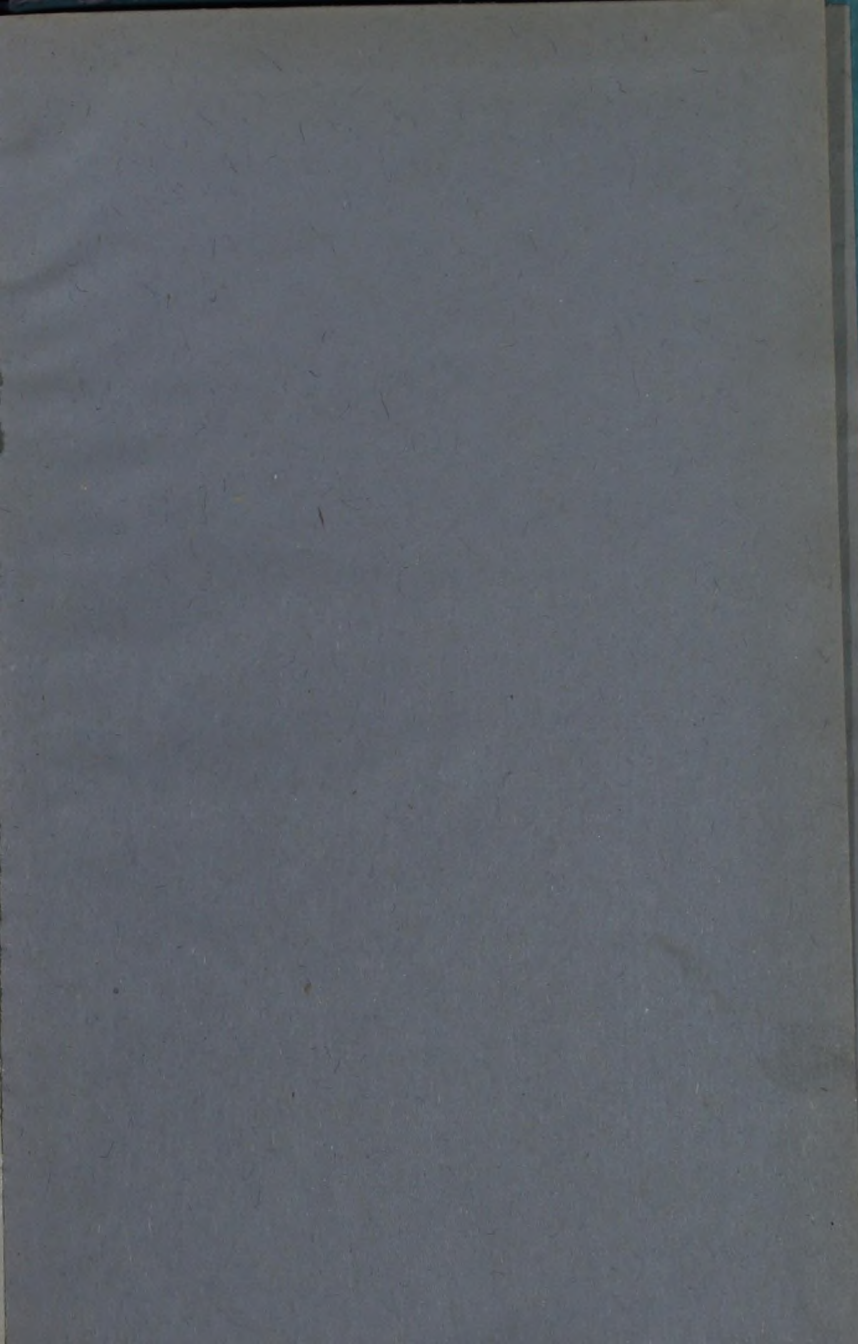
И. И. Митрофанов

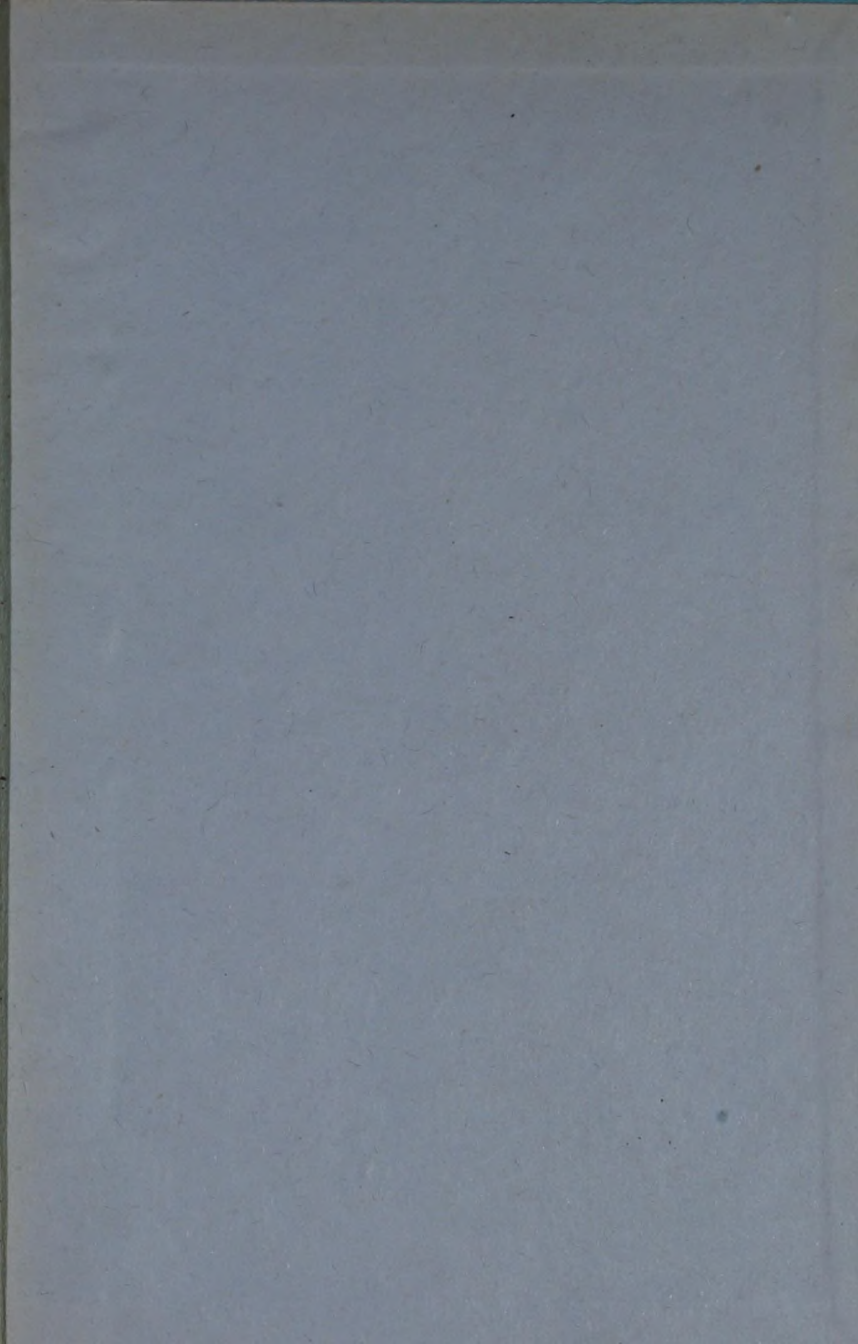
Технический редактор *М. И. Тхетииков*

Корректор *Н. П. Куцияк*

Сдано в набор 22/II 1966 г. Подписано в
печать 23/IV 1966 г. Формат 60×90^{1/16}.
Печ. л. 7,5. Уч.-изд. л. 4,7. Тираж 1000 экз.
Заказ № 905. Цена 36 коп.

Горно-Алтайское отделение
Алтайского книжного издательства,
Горно-Алтайская типография,
пр. Коммунистический, 25.

36 акча

ГОРНО-АЛТАЙСК - 1966